

Анатоль БЕНЗЯРУК

КАСЦЮШКІ- СЯХНОВІЦКІЯ

ГІСТОРЫЯ СТАРАДАЎНЯГА РОДУ

З М Е С Т

У С Т У П

РАДАВОДЫ КАСЦЮШКАЎ.....

Частка 1. ПАЧЫНАЛЬНІК

ПАГАРЫНСКІЯ ВЫТОКІ РОДУ.....

ГАРАДЗЕЦКАЯ СПРАВА.....

НАБЫЦЦЁ СЯХНОВІЦКАЙ СПАДЧЫНЫ.....

ІМЯ СТАНОВІЦА ПРОЗВІШЧАМ.....

ПРЫДОМАК.....

ПРА КНЯЗЁЎНУ ГАЛЫШАНСКУЮ.....

Частка 2. ПЕРШЫЯ ПАКАЛЁННІ

ДОЧКІ КАСЦЮШКІ.....

ПЕРШАЕ РАЗГАЛІНАВАННЕ РОДУ.....

ГРАМАДСКАЕ СТАНОВІШЧА.....

СПРОБА АБ'ЯДНАННЯ СПАДЧЫНЫ.....

МІКАЛАЙ ІВАНАВІЧ.....

НА ШЛЯХУ ЗБРАННЯ ЗЕМЛЯЎ.....

СТАСУНКІ З СУСЕДЗЯМІ.....

Частка 3. ЛІНІЯ “ІВАНАВІЧАЎ”

ПЁТРА ДЫ ПАВЕЛ.....

ХРЫЗАСТОМ.....

ФУНДАТАР СЯХНОВІЦКАЙ ЦАРКВЫ.....

АПОШНІЯ “ІВАНАВІЧЫ”.....

Частка 4. ЛІНІЯ “ФЁДАРАВІЧАЎ”

ПАЧАТКІ МАЛОДШАЙ ГАЛІНЫ.....

НА КОПНЫМ СУДзе.....

ЯН-ЕВАНГЕЛІК.....

СЯМ'Я АЛЯКСАНДРА ЯНА.....

АМБРОЖЫ, ДЗЕД ТАДЭВУША.....

БАЦЬКІ.....

ВЯРТАННЕ ДА ГНЯЗДА.....

Частка 5. ТАДЭВУШ КАСЦЮШКА

СЯХНОВІЧЫ ЦІ МЕРАЧОЎШЧЫНА?.....
ЧАС НАРАДЖЭННЯ.....
28 КАСТРЫЧНІКА 1745 ГОДА.....
КАРОТКАЯ БІЯГРАФІЯ ВЯЛІКАГА ЧАЛАВЕКА.....
ТЭСТАМЕНТЫ ГЕНЕРАЛА.....

Частка 6. НАШЧАДКІ І ПРЭТЭНДЭНТЫ

ПАРАДНЁНЫЯ “ПА КУДЗЕЛІ”.....
ЧУРЫЛАЎШЧЫЗНА І ЗЕЛЕНКАЎШЧЫЗНА.....
ЭСТКІ ГЕРБА “ДРЫЯ”.....
ЖУЛКОЎСКІЯ.....
ПА-ЗА РАДАВОДАМ.....
ПРЭТЭНДЭНТЫ НА ІМЯ.....
ЗАМЕСТ ЗАКАНЧЭННЯ.....

Крыніцы.....

Радаводны роспіс Касцюшкаў-Сяхновіцкіх.....

Беларускі перыядычны друк пра Т. Касцюшку.....

УСТУП

РАДАВОДЫ КАСЦЮШКАЎ

Старадаўні беларускі шляхецкі род *Касцюшкаў* (інакш – *Касцюшкаў-Сяхновіцкіх*) здавён выклікаў цікавасць у даследчыкаў.

Асабліва ўзрасла цікавасць да гісторыі гэтай сям’і пасля імклівага ўварвання на арэну сусветных падзей неардынарнай нават для мяжы XVIII – XIX стагоддзяў асобы генерала Тадэвуша Касцюшкі – нацыянальнага героя Беларусі, Польшчы і Злучаных Штатаў Амерыкі.

Час, у які жыў Т. Касцюшка, быў насычаны надзвычай важнымі гістарычнымі падзеямі, якія прадвызначылі лёс не толькі Еўропы, але і ўсяго свету. Сярод іх можна назваць працяглую вайну за незалежнасць англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы і Вялікую Французскую буржуазную рэвалюцыю, у якіх чынны ўдзел браў Тадэвуш Касцюшка. Але сапраўдным зорным часам гэтага таленавітага вайсковага і палітычнага дзеяча сталі падзеі 1794 года, калі пад ягоным кіраўніцтвам на землях Рэчы Паспалітай выбухнула паўстанне, накіраванае супраць ганебных падзелаў краіны паміж Расіяй, Аўстрыяй і Прусіяй. Нешчаслівы лёс касцюшкаўскага збройнага чыну, задушанага аб’яднанымі намаганнямі суседніх манархій, прадвызначыў канчатковае знішчэнне незалежнасці адной з найбуйнейшых еўрапейскіх дзяржаваў. Але, разам з тым, гэтае паўстанне паклала пачатак нацыянальна-вызваленчай барацьбе народаў былой Рэчы Паспалітай за аднаўленне сваёй дзяржаўнасці ў XIX – XX стагоддзях.

Афіцыйныя польская, расійская, а пазней і савецкая гістарыяграфія доўгі час разглядалі паўстанне як выключна польскую з’яву. Між тым, землі сучаснай Беларусі (тагачаснай Літвы) на працягу ажно пяці месяцаў – з красавіка па верасень 1794 года – былі месцам напружанага супрацьстаяння паўстанцкіх аддзелаў з рэгулярнымі ўзброенымі сіламі Расійскай імперыі. Шмат кіраўнікоў і простых удзельнікаў паўстання паходзілі з беларускіх земляў. Вялікая колькасць бітваў адбылася ў 1794 годзе ў межах сучаснай Беларусі [1], самыя значныя з іх – пад Крупчыцамі і Брэстам, недалёка ад родных мясцін кіраўніка паўстання [2].

Сам Найвышэйшы Начальнік (як называлі яго падчас збройнага чыну) заўсёды ўсведамляў сябе *л і ц ь в і н а м* – грамадзянінам Вялікага княства Літоўскага – гістарычнай Літвы-Беларусі.

7 лютага 1790 года ў сваім знакамітым звароце на імя ваяводы Ю. Несялоўскага Т. Касцюшка настойліва прасіў перавесці яго з польскай арміі ў войска Вялікага княства Літоўскага, пры гэтым выказваючы надзвычай эмацыянальна: *“Хіба вы адмаўляецеся ад мяне і лічыце няздольным служыць Вам? Кім жа я ёсць? Хіба я не ліцьвін, Ваш зямляк, Вамі абраны? Каму павінен дзякаваць, калі не Вам? Каго павінен абараняць, калі не Вас і сябе сам ога? Калі гэтага звяроту будзе для Вас*

недастаткова, каб унясці на сойм прапанову пра маё вяртанне, то я, бачыць Бог, буду вымушаны што-небудзь кепскае сабе ўчыніць!” [3].

Нават у самыя крытычныя моманты паўстання Т. Касцюшка не губляў крэўнай сувязі з гістарычнай радзімай і звяртаўся з адзоваю да сваіх прыхільнікаў на беларускіх землях: *“Землякі і суайчыннікі мае! На вашай зямлі я нарадзіўся і ў запале праведным да маёй Бацькаўшчыны адожгаецца ўва мне найасаблівейшая прыхільнасць да тых, паміж якіх пусціў я карані жыцця...”* [4].

Гэтыя “карані жыцця”, пра якія згадаў “найчысцейшы сын свабоды” (так называлі славутага генерала ўжо яго сучаснікі), прарасталі з глыбокай старажытнасці – ад сям’і, што стагоддзямі жыла на Берасцейшчыне і заўсёды была адданая сваёй зямлі; ад роду, які цудоўна памятаў свае вытокі і ашчадна перадаваў у пакаленнях даўнія дакументы і спадчыныя традыцыі. Таму асоба будучага “Героя Двух Кантынентаў”, ягоныя маральныя чалавечыя якасці, філасофскае ўсведамленне свету, нарэшце, ягоныя нацыянальна-патрыятычная свядомасць, шматлікія таленты і закладваліся менавіта ў сям’і.

Постаць Т.Касцюшкі надзвычай цэльная. Сёння ўжо відавочна, што імя і справы генерала павінны шырэй выкарыстоўвацца на патрэбы беларускага нацыянальнага адраджэння і ўмацавання сучаснай беларускай дзяржавы, як раней (у XIX – сярэдзіне XX стагоддзяў) яны паспрыялі на карысць вяртання польскай дзяржаўнасці і стварэння сучаснай польскай нацыянальнай ідэі. Таму нядзіўна, што вывучэнне гісторыі сям’і, у якой нарадзіўся будучы военачальнік і палітык, было ў цэнтры ўвагі не аднаго пакалення навукоўцаў. Гісторыя стварэння адмысловых радаводаў і генеалагічных дрэваў Касцюшкаў-Сяхновіцкіх доўжыцца ўжо 360 гадоў.

У 1641 годзе ў Кракаве пабачыла свет напісаная на лаціне праца Шымана Акольскага “Арбіта Польшчы”, з якой вынікае, што ўжо ў XVII стагоддзі Касцюшкі ўяўляліся сучаснікам старажытным домам, моцна паяднаным сваімі каранямі з Берасцейскаю зямлёй („*antiqua domus Kosciuszkonum in palatinatu Brestensi*”) [5].

Складальнік аднаго з першых “Гербоўнікаў” польскай ды літоўскай шляхты Каспар Нясецкі (1682 – 1744) амаль без зменаў прывёў запазычаныя ў Ш. Акольскага звесткі пра Касцюшкаў-Сяхновіцкіх [6]. А наступныя шматлікія біёграфы Т. Касцюшкі ахвотна карысталіся названым “Гербоўнікам” пры апавяданні пра пачаткі сям’і, што падаравала Свету “Героя Двух Кантынентаў”.

Паколькі ў XVII – XVIII стагоддзях ідэя стварэння ўласных радаводаў стала надзвычай папулярнаю сярод шляхты (прычым кожны род імкнуўся давесці як мага больш старажытна, нават легендарныя вытокі), Касцюшкі таксама паклапаціліся пра ўласнае генеалагічнае дрэва.

Стваральнікам яго (прыблізна ў 1695 годзе) стаў надзвычай адукаваны прадзед Тадэвуш Касцюшкі Аляксандр Ян Касцюшка-Сяхновіцкі. Наступнае “Генеалагічнае дрэва Касцюшкаў-Сяхновіцкіх” было напісана на пергаменце ў другой палове XVIII стагоддзя [7]. На

вялікі жаль, абодва гэтыя каштоўнейшыя дакументы страчаныя ў часы Другой сусветнай вайны – загінулі ў пажары Варшавы.

На працягу XIX стагоддзя таксама з’явілася некалькі легендарных Касцюшковых радаводаў. Будаваліся яны выключна на адмысловай фантазіі аўтараў і няведанні ім шматлікіх дакументальных матэрыялаў, што захоўваліся на той час у розных прыватных архівасховішчах ды музейных зборах Беларусі, Польшчы, Украіны, Швейцарыі, Злучаных Штатаў Амерыкі.

Сучасны польскі гісторык Бартламей Шындлер слухна заўважаў, што пасля смерці Тадэвуша Касцюшкі сярод прадстаўнікоў ягонага роду з’явілася вялікае жаданне *“квяціста ўпрыгожыць уласную генеалогію”* [8].

У 1852 годзе некаторыя з нашчадкаў Касцюшкаў-Сяхновіцкіх былі зацверджаны расійскім Сенатам у дваранскай годнасці. Да рашэння Сената прыкладаўся радавод, з якога вынікала, што нейкі пінскі стольнік і староста жытомірскі Уладзіслаў Касцюшка меў трох сыноў: Паўла, старосту крамяніцкага і пісара земскага жытомірскага; Міхала, палкоўніка артылерыі, ды Людвіка, мечніка брэсцкага. Апошні, які ўзяў шлюб з Тэкліяй Ратомскай, меў сыноў Юзафа, Станіслава і Тадэвуша Андрэя Банавентуру [9].

Гэты радавод, прызнаны Сенатам за сапраўдны, утрымліваў вялікую колькасць недакладнасцяў. Аднак ягоныя галажэнні з яшчэ больш легендарнымі падрабязнасцямі хутка трапілі на старонкі польскага часопіса “Час” (1852 год).

Часопісны артыкул прашчурам Касцюшкаў называў нейкага Дзімітра. Сцвярджалася нібыта ў 1396 годзе той разам з жонкаю Аксіяю Гімбат атрымаў права накладаць на дакументы пячатку з чырвонага воску, што ў тых часы было выключным правам (прывілеем) княжскіх родаў [10].

Хутчэй за ўсё, інфармацыя, змешчаная ў “Часе”, грунтавалася на вельмі ненадзейных дадзеных Леанарда Ходзькі, упершыню апублікаваных у ягонай франкамоўнай біяграфіі Т. Касцюшкі (1837 год, праз два дзесяцігоддзі кніга была перавыдадзена польскаю моваю).

Першая глава гэтай працы, названая “Радавод Касцюшкаў”, утрымлівала шматлікія легендарныя падрабязнасці. У ёй, у прыватнасці, сцвярджалася: *“Сям’я Касцюшкаў... у часы Вітольдавы [Вітаўта Вялікага – А.Б.] карысталася, як пра тое сведчыць прывілей з 1396 года, княжацкім тытулам... Род гэты, на што ўказваюць аўтэнтычныя радаводы, на мячы і на кудзелі [з мужчынскага і жаночага бакоў – А.Б.] быў паяднаны з сем’ямі Святапожаў, Радзівілаў, Карэцкіх, Шуйскіх, Пузынаў, Плятэраў, Неміровічаў, Грабоўскіх...”* [11]. Уся пералічаная радзіна мела княжацкія ці графскія тытулы. Безумоўна, крыніцай згаданай інфармацыі былі нейкія паўлегендарныя генеалагічныя распісы, створаныя з мэтай надаць большай высакароднасці Касцюшкам-Сяхновіцкім. Л. Ходзька стаў аўтарам і іншых сур’ёзных памылак і недакладнасцяў, якія зусім не стасаваліся з сямейнымі паперамі, выяўленымі пазнейшымі гісторыкамі.

Аднак польскія біёграфы Тадэвуша Касцюшкі 50 – 70-ых гадоў XIX стагоддзя (асабліва Т. Свенці, Ю. Барташэвіч, Ф. Пашкоўскі і К. Вуйціцкі) у сваіх працах некрытычна карысталіся творамі Л. Ходзькі і публікацыяй у “Часе” [12]. Пад іх уплывам памылковыя звесткі перайшлі нават на старонкі знакамітага “Энцыклапедычнага слоўніка” Бракаўза і Эфрона [13].

Сапраўдным пераломам у вывучэнні гістарычнай спадчыны Касцюшкаў стаў юбілейны 1894 год – перыяд шырокага святкавання сотых угодкаў Касцюшкаўскага паўстання.

У гэты час узнялася моцная патрыятычная хваля, на вяршыню якой была ўзнёсена асоба вядомага генерала [14]. Фактычна культ героя, які ствараўся яшчэ пры ягоным жыцці і ўзмацніўся пасля смерці, дасягнуў свайго эпагею. Апалогія “Начальніка ў сукмане” – велічнага героя, блізкага народу, бясстрашнага і грознага абаронцы радзімы – зрабілася абавязковым правілам на землях былой Рэчы Паспалітай. Пры гэтым арэол славы пачаў распаўсюджвацца не толькі на самога Т. Касцюшку, але і на людзей, што маглі заявіць аб сваіх родавых павязях з кіраўніком паўстання 1794 года. Напрыклад, у спецыяльным кракаўскім часопісе “Касцюшка” (выдаваўся з 1893 года пад рэдакцыяй публіцыста Антонія Касцеецкага (1825 – 1899), даўняга супрацоўніка Музея Чартарыйскіх) неяк прамільгнула інфармацыя пра сваякоў Т. Касцюшкі, якія жылі напрыканцы XIX стагоддзя ў Галіцыі. У рэдакцыйным артыкуле, між іншым, змяшчалася наступная прапанова: у выпадку, калі тыя *“на самой справе ёсць стрыечнымі ўнучкамі Тадэвуша, увесь край павінен, з удзячнасці і піетэту да вялікага чалавека, заняцця лёсам ягоных нашчадкаў”*. Прагучала нават наступнае меркаванне: *“Калі ўсё ж у жылах вясковай радзіны і не цячэ кроў героя, ужо адная толькі згадка дарагога імя, а таксама месца находжання дае ім права на сардэчнае апыжунства ды ўсеагульнае спачуванне”* [15]. Нядзіўна, што такі падыход распаляваў жаданні некаторых авантурных асоб падрабіць дзеля сваёй карысці радаводны Касцюшкаў-Сяхновіцкіх.

З гэтай нагоды надзвычай востра паўстала пытанне пра стварэнне генеалагічнага дрэва, якое павінна было грунтавацца на шматлікіх дакументальных сведчаннях, што яшчэ захоўваліся ў розных музеях ды архіваховішчах і пры гэтым не выклікалі сур’ёзных нараканняў з боку спецыялістаў.

Менавіта тады пабачыла свет фундаментальная, амаль 700-старонкавая біяграфія Т. Касцюшкі, падпісаная толькі адной літарай “К” [16].

За гэтым ініцыялам хаваўся вядомы польскі гісторык Тадэвуш Сыльвестр Корзан (1839 – 1918), ураджэнец Мінска (сучаснай сталіцы Беларусі).

Ягоная манаграфія, якая стала сапраўднаю з’яваю ў касцюшказнаўстве, называлася “Касцюшка. Біяграфія, складзеная па дакументах”. І гэтая назва цалкам адпавядала рэчаіснасці, паколькі

Т. Корзану былі даступныя шматлікія найкаштоўнейшыя ў гістарычным плане дакументы, што паходзілі з уласных архіваў розных нашчадкаў Касцюшкаў. Большасць папераў пазней была незваротна страчана (загінула ў 1944 годзе падчас моцнага пажару польскай сталіцы). Гісторыку папчасціла ўпершыню ўвесці ў навуковы ўжытак крыніцы, неўзабаве назаўжды згубленыя для гісторыі.

Вянчала Корзанаву манаграфію генеалагічнае дрэва („*Rodowód Kościuszków Siechnowickich przez akta sprawdzony i uzupełniony*”), у аснову якога была пакладзена копія радаводу XVIII стагоддзя, выкананая ў 1893 годзе Рыхлінскім і дапоўненая самім аўтарам манаграфіі на падставе сямейных папер.

Усяго змешчаная ў кнізе Т. Корзана генеалогія Касцюшкаў-Сяхновіцкіх апісвала 199 асоб, у тым ліку 77 жаночых (сярод гэтага шырокага спіса 34 жаночыя і адно мужчынскае імя былі прызнаныя невядомымі).

Першае выданне манаграфіі выйшла накладам Народнага музея ў Раперсвілі (Швейцарыя). Гэтая ўстанова была ўтвораная ў 1869 годзе намаганнямі палітычнага эмігранта графа Уладзіслава Плятэра і стала ажыўленым цэнтрам польскага нацыянальнага жыцця [17].

У значнай ступені дзейнасць музея падтрымлівалася швейцарскімі ўладамі, калекцыя папаўнялася за кошт добрачынных ахвяраванняў. І ў 1906 годзе (да часу выхаду ў свет другога выдання кнігі Т. Корзана) музейныя зборы налічвалі ўжо каля 75 тысяч друкаваных выданняў, 12 тысяч рукапісаў, 8 тысяч фотаздымкаў, больш за тысячу нотных сшыткаў і дзвюх тысяч малюнкаў, а таксама калекцыі зброі, мундзіраў, этнаграфіі [18]. Апроч таго, тут месціўся асобны пакой Тадэвуша Касцюшкі, у якім знаходзіліся 243 арыгінальныя дакументы XVI – XIX стагоддзяў, прысвечаныя прадстаўнікам ягонай сям’і [19].

У далёкую Швейцарыю касцюшкаўскія паперы трапілі, галоўным чынам, з Беларусі.

Першая частка іх знаходзілася некалі ў Малых Сяхновічах (цяпер Жабінкаўскі раён) ва ўласнасці Казіміры Раманаўны Булгак, праўнучкі Ганны з Касцюшкаў Эсткі, роднай сястры Тадэвуша Касцюшкі.

Другую частку раней захоўваў Станіслаў Валіцкі ў Шпіталях (таксама на Жабінкаўшчыне), прычым, у ідэальным стане: з некаторых папераў былі знятыя дзве, тры і нават чатыры копіі.

Трэці збор касцюшкаўскіх дакументаў знаходзіўся ў прыватным архіве графа Станіслава Касакоўскага ў Войткушках, а пазней быў перададзены ва ўласнасць кракаўскага Ягелонскага універсітэта.

І, нарэшце, апошняя частка дакументаў захоўвалася ў маёнтку Лышчыцы Брэст-Літоўскага павета Гродзенскай губерні ў зборы Марыі Раманаўны Віслоцкай (1846 – 1932), роднай сястры Казіміры Булгак [20]. Сярод іншых рэчаў у Лышчыцах зберагаліся фамільныя партрэты Амброжыя Казіміра і Барбары з Глеўскіх Касцюшкаў, дзедка і бабулі Тадэвуша Касцюшкі – усё, што засталася ад разбуранай родавай капліцы

XVII – XVIII стагоддзяў у спадчынных Сяхновічах. Па просьбе Віслоцкіх мастакі А. Рэгульскі і Я. Краеўскі паводле гэтых партрэтаў стварылі гравюры, копіі якіх у 1881 годзе былі змешчаны на старонках “Тыгодніка ілюстраванага” [21]. Сёння выявы Амброжыя і Барбары, намалёваныя брэскай мастачкай Вольгай Маслоўскай, упрыгожваюць экспазіцыю мемарыяльнага пакоя Т. Касцюшкі ў Малых Сяхновічах [22].

Усе гэтыя надзвычай каштоўныя крыніцы меліся ў распараджэнні Т. Корзана. Імі ён шырока карыстаўся. І таму ягоная праца, якая змяшчала шмат копій арыгінальных дакументаў, захоўвае сваё навуковае значэнне і па сённяшні дзень. Яна будзе вельмі карыснаю і нам, тым больш, што увесь першы раздзел сваёй манаграфіі славян навуковец прысвяціў лёсу шматлікіх родзічаў Тадэвуша Касцюшкі.

Акрамя таго, у 1907 годзе Т. Корзан ізноў звярнуўся да жыццяпісу генерала, прысвяціўшы яму навукова-папулярнае выданне пад тытулам “Кім і чым быў Касцюшка”. На гэты раз у кнізе было змешчанае скарачанае радаводнае дрэва сям’і сяхновіцкіх уладароў, яшчэ раней навуковец выступіў у друку са спецыяльным артыкулам, прысвечаным радаводу генерала [23].

Наступныя даследчыкі пры складанні генеалогій Касцюшкаў-Сяхновіцкіх у большай ці меншай ступені абапіраліся на высновы Тадэвуша Корзана, амаль не дапаўняючы яго [24].

У 1994 годзе касцюшкаўскі радавод, выкананы Т. Корзанам, упершыню быў перакладзены на беларускую мову А. Глябовічам [25] і змешчаны ў часопісе “Спадчына” (пераклад мае пэўныя хібы: напрыклад, памылкова сцвярджаецца, што ніводнага выдання кнігі Т. Корзана ў Беларусі не існуе, што, натуральна, не адпавядае рэчаіснасці [26]).

Прыкладна ў той самы час у заключнай частцы “Генеалогіі Беларусі” маскоўскі даследчык А.М. Нарбут змясціў сваю рускамоўную апрацоўку касцюшкаўскага радаводу. Прычым навуковец асабліва падкрэсліваў, што Касцюшкаў “з пэўнасцю можна аднесці да шляхты Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ), а яшчэ дакладней – да беларускай шляхты” [27].

У дадзеным выпадку расійскі генеалаг закранаў вельмі важнае пытанне нацыянальнага паходжання героя, а ягонае выказванне збліжаецца са словамі вядомага беларускага даследчыка Вітаўта Кіпеля (ЗША) аб Касцюшку:

“Народжаны на Беларусі, ён ня страціў лучнасці з радзімаю і разам з тым прынёс значны ўклад у справу незалежнасці і ў ваенную гісторыю Злучаных Штатаў. Хаця звестак і працаў пра гэтага вялікага чалавека ў розных мовах набіраецца вельмі багата, а навукоўцы, як правіла, лічаць Касцюшку палякам, addаным справе амэрыканскае свабоды, ягоныя павязі з роднаю зямлёю й беларускім народам дагэтуль амаль не даследаваліся. Аднак можна з пэўнасцю сцвярджаць, што беларускасць Касцюшкавых біялагічных каранёў не выклікае ніякага сумневу, і ўжо адзін гэты факт дае дастаткова падстаў залічыць дзеі

гэтага выдатнага чалавека да заслугаў таксама і беларускага народу ды беларускай спадчыны ў *Амэрыцы*” [28].

Складаючы генеалагічнае дрэва Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, А.М. Нарбут прызнаваў, што праца па канчатковым стварэнні іх радавода яшчэ вельмі далёкая да завяршэння, паколькі *“спадчыннікі многіх асоб гэтага рода невядомыя. Толькі ў Маскве напрыканцы 1980-ых гадоў было звыш 20-ці “Костюшко” і “Косцюшко”, якія нарадзіліся ў 1910 – 1920 гг., але сярод іх знайсці Касцюшкаў-Сяхновіцкіх не надарылася”* [29].

А гэта значыць, што даследчыкі надалей будуць па крупінцы ўзнаўляць мінулае ў спадзяванні праз гісторыю аднаго славутага роду глыбей спасцігнуць складаны лёс усёй нашай шматпакутнай краіны. Бо цікавасць да сямейнай спадчыны найбольш выбітных беларускіх родаў, што пакінулі адметны след на старонках гісторыі, моцна адрадзілася. І ўжо не згасне ніколі. Ужо ніколі не вернуцца тыя часы, калі цэлая самабытная галіна гістарычных ведаў – генеалогія – была фактычна *“рэпрэсіраваная”*. І Беларусь назаўсёды верне сабе высокае права называцца радзімай не толькі Ф. Скарыны, М. Багдановіча, Я. Купалы, але і стане сапраўднаю зямлёй Радзівілаў, Сапегаў, Касцюшкаў ды і іншых вядомых родаў.

*

На працягу ўжо многіх гадоў мы даследуем гісторыю сям’і Касцюшкаў-Сяхновіцкіх. Гэтая цікавасць была абумоўленая гонарам не толькі за славутага сына сваёй краіны, але і за земляка, бо невялічкі беларускі горад Жабінка, у якім мне выпадае жыць, знаходзіцца ўсяго ў некалькіх кіламетрах ад Касцюшкавых Сяхновічаў. Наш пасільны ўнёсак у вялікую сусветную бібліяграфію, прысвечаную Т.Касцюшку, увасобіўся ў больш як за сорок апублікаваных на сённяшні дзень артыкулаў, прысвечаных розным старонкам жыцця і дзейнасці *“Героя Двух Кантынентаў”*, у тым ліку пытанням ягонага радаводу [30].

Плён сваіх шматгадовых росшукаў, які нарэшце ператварыўся ў кнігу, мы прысвячаем памяці герояў-змагароў *“За вольнасць нашу і вашу”, “целям Касцюшкі”* [31].

Пачнем ад самых вытокаў Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, пабачым, як да рэчышча старадаўняга роду будуць далучацца іншыя прытокі-сем’і, як пачнуць прырастаць да ствала радаводнага дрэва новыя важкія галіны, пакуль на адной з іх не з’явіцца постаць таго Касцюшкі, што *“і род свой, і свае ўласнае імя ў Свеце ўславіў”*.

ПАЧЫНАЛЬНІК

ПАГАРЫНСКІЯ ВЫТОКІ РОДУ

Пачаткі роду Касюшкаў губляюцца ў глыбінях стагоддзяў.

Найпершыя, на жаль, вельмі нешматлікія дакументы, што сведчаць пра славу роду, захаваліся ў кнігах Літоўскай Метрыкі і адносяцца толькі да пачатку XVI стагоддзя.

Метрыка ўвогуле сталася асноўнаю, найбагацейшаю крыніцаю ведаў пра мінулае нашага краю. Менавіта дзякуючы ёй большасць паселішчаў Беларусі быццам выйшла з цемры гістарычнага нябыту. Упісаныя на старонкі афіцыйных справаводчых актаў, створаных пры велікакняскай канцэлярыі, вёскі і гарады зажалі ўласным адметным жыццём, пачалі адлік сваёй пісьмовай гісторыі.

Міжволі невядомыя “хлапаты, што метрыкі перапісваюць” данеслі да нас і звесткі пра шматлікія роды, якія пакінулі след на беларускай зямлі. Сярод іншых сем’яў, некалі ўпершыню згаданых на старонках Метрыкі, мы знаходзім згадку і пра Касцюшкаў-Сяхновіцкіх [32].

Каштоўнасць гэтых дакументаў нельга перабольшыць. Кожны з іх мае выключную важнасць, бо дазваляе па крупінках аднавіць згубленыя звёны ў генеалагічным ланцугу, які цягнецца да вяршыні роду – да Андрэя Тадэвуша Банавентуры Касцюшкі-Сяхновіцкага. А яшчэ – дапамагае акрэсліць родавыя і пазямельныя сувязі ягоных продкаў, “слаўных у міры, грозных на вайне”.

Асаблівае значэнне для ранняй гісторыі Касцюшкаў мае пастанова вялікага князя літоўскага ды караля польскага Жыгімонта I, складзеная 15 чэрвеня 1511 года ў Берасцейскім замку, якая называлася “*Вырок князю Костентину Острозскому и князю Юрью Дубровицкому зъ бояры ихъ Степанскими, Костюшком Федоровичомъ и братьею его, которие, маючи под ними именья, то есть села Городец а Тотовичи и Вьюлхчи, служати им не хотели*” [33].

Пра гэты дакумент упершыню згадаў у XIX стагоддзі Адам Банецкі, але памылкова датаваў “вырок” 1512 годам, тую ж памылку следам за папярэднікам паўтараў і Т. Корзан [34].

Будзе карысна цалкам прывесці тэкст велікакняскай пастановы, каб потым прааналізаваць яе:

«Жикгимонт, Божьею милостью король и велики князь.

Смотрели есмо тѡго дела с паны радами нашими. Стояли перед нами очевисто, жаловали нам гетьман наш, староста Луцки, Браславъски и Веници, маршалок Волынское земли, князь Костеньтин Иванович Острозски, а князь Юрьи Иванович Дубровицки на Костюшка Федоровича и на его братью тым обычаем: што ж де

они бояре звычайные наши Степаньские; отцу их дал именье в Степани князь Юрьи села, на имя Городец а Тотовичи а Вьюхчи, и он с того именья служил ему и по нем детем его; а тыми разы, как вже нам Степань достался, и они нам с тым именьем служити не хотят.

И Костюшко Федорович с братьями своєю перед нами поведил: мы деи бояре не Степаньские, алде бояре есмо звычайные Волынские, почониши от великого князя Витовта; нижели отец наш, видячи ласку князя Юрьеву, и служил ему по доброй воли.

И князь Костентин и князь Юрьи послалися до всея земли Волынское, што ж они не Волынские бояре и з веку николи з Волынцы не служили, и под хоругвью Волынскою не ставили.

И пан Богдан Гостьски, а князь Иван Путятич, а пан Петрушко Мушатич с ыными многими Волынцы перед нами светъчили, што ж деи они бояре не Волынские, Але Степаньские и николи з Волынцы не служивали и под хоругвью Волынскою не ставили, Але здавна служили к Степаню, посполъ з бояры Степаньскими.

Ино мы, того досмотревшы с паны радами нашими супатными и подлуг свидетельства тых панов Волынских и теж их самых сознанья их сами то знали, их отец их и они сами князю Юрью и детем его служили, – в том есмо князя Костентина и князя Юрья правых нашли и казали есмо Костюшку Федоровичу и его братьи с тым именьем, с селы, на имя з Городцом а с Тотовичи а Вьюхчи, к Степаню служили, а естли бы они князю Константину и князю Юрью не хотели служити, и они мають, именье оставивши, прочь ехати, а князь Костентин и князь Юрьи в ымени их вольни.

При том были: князь Воитех, бискуп Виленский; воевода Виленский, канцлер пан Миколай Миколаевич; воевода Троцкий маршалок дворный, пан Григоре Станиславович Остиковича; пан Троцкий, староста Жамойтский, пан Станислав Янович; воевода Полоцкий, пан Станислав Глебович; воевода Новгородский, маршалок пан Ян Янович Заберезьинский и иные панове рада».

Лёгка заўважыць, што дакумент з’явіўся ў адказ на скаргу князеў Канстанціна Іванавіча Астрожскага і Юрыя Іванавіча Дубровіцкага-Гальшанскага на “баяр звычайных” Касцюшку Фёдаравіча (№ 1) і ягоных братоў. Згаданыя князі, атрымаўшы ў спадчыннае валоданне Сцяпанскую зямлю (цяпер частка Ровеншчыны, Украіна), былі абураныя паводзінамі мясцовых баяраў, якія катэгарычна адмаўляліся ісці да іх на службу.

Насуперак аўтарытэтным сведчанням, браты Фёдаравічы лічылі сябе валынскімі баярамі і таму не прызнавалі ніякіх абавязкаў перад новымі ўладарамі, што і настойліва падкрэслівалі ў звароце да караля: пачынаючы з часоў Вітаўта Вялікага, іх продкі лічыліся валынцам і, а сёлы блізу Сцяпані ўпершыню атрымаў у валоданне іх бацька ад нейкага князя Юрыя.

Хто ж быў гэты загадкавы князь?

Канечне, ім не можа быць Юрый Дубровіцкі. Ён толькі пачынае валодаць Сцяпанню. Ды і сам тэкст дакумента дазваляе лічыць згаданага князя Юрыя нябожчыкам.

Галоўным прэтэндэнтам на ролю старога сцяпанскага гаспадара з’яўляецца дзед Ю.І. Дубровіцкага – князь Юрый Сямёнавіч Гальшанскі (каля 1410 – каля 1457). Той атрымаў Сцяпань прыкладна ў канцы 1440-ых гадоў ад гаспадара ВКЛ Казіміра Ягайлавіча (1440 – 1492). Ён шмат пасадзейнічаў вялікаму князю ў набыцці ўлады, і, трэба думаць, такі шчодры падарунак яму быў падзякаю за дапамогу.

Аднак з сярэдзіны 50-ых гадоў адносіны між Казімірам і Гальшанскім рэзка абвастрыліся. Прычынаю стала далучэнне Юрыя да апазіцыі, якая выступала за абранне на велікакняскі пасад Сямёна Алелькавіча [35].

Змова была раскрытая ў 1456 годзе, таму баярын Фёдар мог карыстацца сваімі землямі “з ласкі князя Юрыя” толькі да гэтага тэрміну.

Сыны апальнага князя Іван (каля 1435 – 1481) ды Сямён (каля 1445 – 1505) падзялілі сцяпанскі надзел. Прычым першы ў нечым паўтарыў нешчаслівы лёс свайго бацькі: узяў змову супраць Казіміра і быў за гэта пакараны смерцю. Але вялікі князь быў літасцівым да сына змоўшчыка – прыгаданага ў “выроку” 1511 года Ю.І. Дубровіцкага (каля 1480 – 1536).

Другім удзельнікам спрэчкі з Касцюшкамі выступаў славуты гетман К.І. Астрожскі (каля 1460 – 1530). Ён атрымаў частку Сцяпані ў 1509 годзе як пасаг за жонкаю – Тацыянаю Сямёнаўнаю Гальшанскай [36].

Ці працягваў Фёдар службыць ім, як некалі памёрламу князю Юрыю Гальшанскаму?

З XIX стагоддзя ўсталявалася думка, што ў 1458 годзе вялікі князь Казімір падараваў Фёдара за паслугі маёнтак Сяхновічы [37]. Гэта, быццам, цалкам адпавядае логіцы падзеяў, якія разгортваліся вакол Сцяпані ў сярэдзіне XVI стагоддзя, але, на жаль, зусім не пацверджана дакументальна.

Таму не будзем цалкам абвяргаць вельмі прывабную версію папярэдніх даследчыкаў, але прызнаем, што *адзіны дакладна вядомы факт з жыцця Фёдара* – прашчтура роду Касцюшкаў сведчыць, што ў сярэдзіне XV стагоддзя ён валодаў трыма сёламі ў Сцяпанскай зямлі. А спробы некаторых гісторыкаў лічыць яго першым уладаром Сяхновічаў ды яшчэ – велікакняскім сакратаром толькі на той падставе, што гэтыя валоданні і пасаду пазней меў ягоны старэйшы сын, – *прызнаем за гіпотэзу, якая яшчэ патрабуе важкіх доказаў* [38].

“Вырок” 1511 года павінен быў прымірыць абодва бакі. Касцюшка “з братамі сваімі”, нязгодны службыць новым гаспадарам Сцяпані, атрымалі магчымаць пакінуць тыя сёлы, якія яны мелі ў воласці, і “прэч з’ехаць”. А князі К.І. Астрожскі і Ю.І. Дубровіцкі маглі ўчыніць з гэтымі сёламі паводле свайго волі [39].

Такое рашэнне вялікага князя Жыгімонта сведчыла, з аднаго боку, што Сцяпанскія землі Фёдаравічы трымалі толькі на правах асабістай

службы, а з другога боку, яно ўскосна пацвярджала іх валынска-палескае паходжанне.

Ёсць у гэтай справе і яшчэ адзін цікавы момант. У так званым “Спісе рускіх гарадоў далёкіх і блізкіх”, складзеным паміж 1387 і 1406 гадамі, “Сцяпань на Гарыні” названая ў пераліку менавіта *валынскіх* гарадоў [40]. За тое стагоддзе, што мінула з часоў Вітаўта, як бачым, змянілася тэрытарыяльная прыналежнасць земляў вакол Сцяпані. Гэта і выклікала непаразуменне, бо продкі Фёдаравічаў, трымаючы тыя самыя землі, лічылі іх *валынскімі*, а не сцяпанскімі.

Акрамя таго, пад час выдання пастановы Касцюшка, старэйшы сын Фёдара, ужо служыў у велікакняскай канцылярыі [41], таму Жыгімонт І не жадаў ствараць прэцэдэнт, падпарадкоўваючы аднаго чалавека дзвюм уладам.

Справа, аднак, як паказалі далейшыя падзеі, мела свой працяг, паколькі браты Фёдаравічы і надалей не збіраліся губляць свае сувязі са Сцяпанскім паветам.

Мажліва, самае значнае, пра што мы даведваемся з “вырока”, – гэта тое, што *Касцюшкі ведалі свае пачаткі і выводзілі іх ад канца XIV – першай чвэрці XV стагоддзя – з часоў Вітаўта Вялікага.*

ГАРАДЗЕЦКАЯ СПРАВА

Ужо ў XIX стагоддзі даследчыкі атаясамлівалі сяло Гарадзец, якім валодаў продак Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, з сучаснаю Гарадною Столінскага раёна Брэсцкай вобласці.

Гэтае паселішча, упершыню згаданае ў гістарычных дакументах пад 1448 годам, здавён было вядомае як цэнтр ганчарнай вытворчасці, а з цягам часу стала мястэчкам, якое карысталася магдэбургскім правам і мела свой уласны адметны герб [42].

Падзеі, што адбываліся вакол Сцяпанскай зямлі, не выходзілі з полю зроку Касцюшкі Фёдаравіча.

Праз нейкі час пасля пазбаўлення бацькавай спадчыны “на Гарадцы, Татовічах і Влюхчах”, князь Канстанцін Астрожскі перадаў трэцюю частку былых земляў Фёдара з сялом Гарадзец (Гарадная) Сцяпану Варапаевічу, ажанёнаму з Жданаю Фёдараўнай.

Пасля смерці швагера браты Фёдаравічы, спасылаючыся на ранейшыя гаспадарскія лісты, запатрабавалі ад сястры вярнуць ім Гарадзец і нават выклікалі яе ў велікакняскі суд. Аднак Ждана зусім не жадала весці цяжбу з братамі. Таму 9 лютага 1545 года яна добраахвотна склала ліст, у якім афіцыйна адмаўлялася ад сваіх правоў [43]:

“Я, Степановая Воронаевича Ждана Федоровна, сознавам тым моим листом, што братья мои рожные пан Гурко а пан Костюшко Федоровичы позвы господарскими позвали были мене до господаря его милости на рок судовыйи о имение нашом отчизное Городец в повете

Степанском, которого я в держанию есть менячи собе мети то е имение Городец за отчизну, где я за тыми позвы господарскими яко будучи невеста хвоя не могла есми перед господарем его милостию стати на тые роки и к тому, ведаючи то, иж то е имение Городец от их властная отчизна и моя, а не хотячы в том собе от них яко от отчычем и рожное братии своее жадное трудности и ишоды за тым позванем их прыняти, за их властную отчизну добровольне есми их милости того имения Городца отчизны их поступила не вдаючыся в жадное то имение Городец само в собе и во всех пожитках своих сие мает им самим и их детям и на потом будущим их ишадкам мают их милость то е имение Городец спокойне держати и уживати и мене яко сестру свою на том имении ховати и мною сие опекасти и от кривд боронити аж до моего живота и на то есм пану Гурку и пану Костюшку Федоровичам дала сесь мои лист с моею печатью а при том были добрые сведомы земляне земли Волынского повету Луцкого их милость пан Яско Мотхеевич Чечинский а пан Иван Покотило и для лепиные твердости того моего листа просила есми тых панов землян о печати абы их милости на мою прозбу вчынили и печати свои приложили их милость то для мене зделать рачили к сему моему листу”.

Дакумент яскрава сведчыў, што першыя Касцюшкі не перарывалі сваёй сувязі са Сцяпанскаю зямлёю і па-ранейшаму лічылі Гарадзец свёй вочынай.

13 красавіка 1546 года вялікі князь Жыгімонт Аўгуст, разгледзеўшы гэтую справу ў Вільні, дазволіў Касцюшку і Гурку Фёдаравічам трымаць Гарадзец і несці васальную службу з гэтага маёнтка.

На жаль, цяпер ужо немагчыма дакладна даведацца, калі Касцюшкі канчаткова адмовіліся ад сваіх правоў на Гарадзец. Мабыць, гэта адбылося да 1579 года, калі паселішча атрымала права на самакіраванне [44].

Яшчэ раней цэнтр зямельнай спадчыны Касцюшкаў перамясціўся на поўдзень тагачаснага Камянецкага павета Падляскага ваяводства. І сюды ў памяць пра Сцяпань на Гарыні, яны перанеселі назву вёскі Сцяпанкі (у Жабінкаўскім раёне), утворанай прыкладна ў пачатку XVI стагоддзя [45].

А цэнтрам зямельнай спадчыны Касцюшкаў, будучым іх “дваранскім гняздом”, зрабіўся блізка да Сцяпанак маёнтak Сяхновічы, набыты ва ўладанне ад Жыгімонта I.

НАБЫЦЦЁ СЯХНОВІЦКАЙ СПАДЧЫНЫ

За некалькі стагоддзяў імя Касцюшкаў і назва родавых Сяхновічаў сталі адным цэлым.

У XVII стагоддзі Ш. Акольскі і ў XVIII стагоддзі К. Нясецкі аднагалосна сцвярджалі, што кароль і вялікі князь Казімір надаў аднаму з

Касцюшкаў (не названаму па імені) гэты маёнтак у падзяку за верную службу [46].

У 1864 годзе К. Вуйціцкі ў сваёй вялікай біяграфіі Тадэвуша Касцюшкі, створанай для “Усеагульнай энцыклапедыі”, упершыню сцвярджаў, што такое наданне адбылося ў 1458 годзе [47]. Праз чвэрць стагоддзя гэтая дата, падхопленая аўтарамі артыкула пра Сяхновічы ў папулярным “Геаграфічным слоўніку Польскага каралеўства і іншых краёў славянскіх” (1889 год) [48], увайшла ў шырокі навуковы ўжытак. Гісторыкаў не засмучаў нават той факт, што інфарцыя была ўзята з вельмі ненадзейнай і супярэчлівай крыніцы і не мела ніякага дакументальнага пацвярджэння. У Беларусі напрыканцы XX стагоддзя названая дата ўвогуле зрабілася амаль аксіёмай [49].

А разам з тым, першы бясспрэчны дакумент, які тычыўся непасрэдна Сяхновічаў, некалі знаходзіўся ў сямейным архіве Касцюшкаў, і цяпер шырока вядомы, дзякуючы Т. Корзану, які апублікаваў яго цалкам у 1894 годзе [50].

Вось ён, дакумент, выдадзены ў Кракаве 25 красавіка 1509 года, прывілей Жыгімонта I Старога:

“Жикгимонт Божеею милостию король польский, великий князь литовский, руский, княжа пруское, жамойтский и иных.

Бил нам чолом дьяк наш Костюшко Федорович и просил в сельце в каменецком повете людеи путных на имя Сехновичов а поведал нам. Што в том сельцу сдавна было тры човеки на имя Кисель, а Перко, а Ляхович, Ино деи тот Кисель еищо жив, а тыи два човеки Перко а Ляхович померли, нижели дети их остались. А к тому просил у нас пашень, и леса, и дубров, тых которые ж был одсудил людем нашим каменецким Орепичом а Жиличом наместник берестейский пан Станислав Остыкович од Тышковое Кореневское и од ее детей, которых то пашень и дубров был в держаню Тишко от колькось лет – ино естли будет так, и мы тое сельцо Сехновичи тые три човеки и сбратью, и с детьми их, и с внуками, и тые пашни, и дубровы, и лес ему дали со всем, по тому как тое сельцо вышей писаное сдавна, и тые пашни, и дубровы в своих границах мают, и как на нас держано. А ввязати его в то послали есмо дворянина нашего Богдана Алексиевича”.

Для высвятлення далейшага гістарычнага лёсу Касцюшкаў прыведзены дакумент мае выключнае значэнне (нездарма прывілей 1509 года ахвотна цытуюць шматлікія біёграфы Тадэвуша Касцюшкі [51]).

Якую новую інфармацыю ён утрымлівае?

Адразу пасля прачытання адчуваецца, што прывілей не з’яўляецца пацвярджэннем нейкага ранейшага даравання. Кароль і вялікі князь называе Касцюшку “дзякам нашым”. На гэтай падставе апошняга звычайна лічаць служачым велікакняскай канцылярыі за часоў Аляксандра Казіміравача і першых гадоў панавання Жыгімонта Старога (прыкладна паміж 1492 і 1509 гадамі). Аднак цяжка пагадзіцца з прафесарам Ф. Канечным, які сцвярджаў, што ў канцылярыі Касцюшка Фёдаравіч займаў

нейкую “вышэйшыю ступень” [52]. Для такога дапушчэння бракуе пісьмовых дадзеных. Затое нават з дапамогаю скупых звестак, прыведзеных у прывілеі, можна ўзнавіць пэўныя моманты першапачатковай гісторыі Сяхновіч (да 1509 года).

Дакладны час заснавання “сяльца” вызначыць цяжка. Аднак на момант дарэння ў ім ужо жылі тры пакаленні сялян, таму паселішча ўзнікла не пазней за сярэдзіну XV стагоддзя.

Спачатку Сяхновічы належалі вялікаму князю. Казімір Ягайлавіч надаў некалькі вёсак (у тым ліку і Сяхновічы), аб’яднаныя пад назваю “Сцяпанаўскія паселішчы”, свайму службоўніку Тышку (Цішку) Хадковічу Каранёўскаму [53]. Каля 1500 года [54] Тышка быў забіты Пацам, ягоная спадчына перайшла да жонкі і пяцёх сыноў.

У прывілеі згадваецца берасцейскі намеснік Станіслаў Осцікавіч. Аднак ні Ю. Вольф, ні А. Банецкі не ведалі яго ў якасці старосты (ці намесніка) берасцейскага. Разам з тым у спісах намеснікаў [55] паміж Станіславам Міхайлавічам Пятковічам (намеснік берасцейскі ў 1498 – 1503 гадах) і Васілём Львовічам Глінскім (староста ў 1506 – 1508 гадах) утварылася пэўная лакуна, таму верагодна дапусціць, што Станіслаў Рыгоравіч Осцікавіч (Осцік) (? – 1519) [56] намеснічаў у Брэсце менавіта паміж 1503 і 1506 гадамі.

Толькі ў гэты тэрмін як вышэйшая службовая асоба на Брэстчыне ён меў права адняць у Тышкевічаў частку пожняў ды лясоў і перадаць іх у карыстанне каралеўскім (вёлікакняжскім) сялянам з вёсак Арэпічы (на поўначы сучаснай Жабінкаўшчыны) і Жылічы (магчыма, скажоннае напісанне назвы суседняй вёскі Жыцінь).

Такім чынам, Сяхновічы зноў апынуліся ў валоданні літоўска-польскага гаспадара. Нарэшце, сваім прывілеем 1509 года Жыгімонт I узнагароджвае Касцюшку Фёдаравіча і перадае яму ва ўласнасць Сяхновіцкі маёнтак.

Вядома, рашэнне вялікага князя не гаспрыяла ўсталяванню добрасуседскіх адносін у між новымі і старымі ўласнікамі. Хутка адбыліся першыя сутычкі з-за зямлі.

27 мая 1529 года падляшскі ляснічы Пацей Тышковіч Каранёўскі [57] здолеў вярнуць сабе частку лясоў і палёў каля вёсак Драмлёва (былая вёска на Жабінкаўшчыне, знішчаная нямецкімі карнікамі ў 1942 годзе) і Гневава (сучаснае месцазнаходжанне не высветленае).

Спрэчка адбывалася пад наглядом вёлікакняжскіх арбітраў. А рашэнне па справе выносіў сам Жыгімонт I. Касцюшка Фёдаравіч (ці, як яго называў К. Нясецкі, – *Сяхно Фёдаравіч Касцюшка* [58]) для доказу сваіх правоў прадставіў толькі 171 сведку з ліку людзей “простых і далёкіх”, у той час як Пачеевы паказанні пацвердзілі 222 суседзі акалічныя, у тым ліку шэсць шляхціцаў [59]. Вядома, Касцюшка справу прайграў.

ІМЯ СТАНОВІЦА ПРОЗВІШЧАМ

У біяграфіях Пацея і Касцюшкі мелася агульная рыса: абодва былі фактычнымі заснавальнікамі сваіх родаў, ад іх імён утварыліся вядомыя на Брэстчыне і далёка за яе межамі прозвішчы Пацеяў і Касцюшкаў. У абедзвюх сем'ях у рэшце рэшт з цягам часу з'явіліся славутыя нашчадкі: епіскап брэсцкі ды ўладзімірскі Іпацый Пацей і генерал Тадэвуш Касцюшка.

Усе актывыя лісты, складзеныя пры жыцці першага сяхновіцкага ўладара, нязменна і пераканаўча называюць яго “КОСТ ЮШКО”. Бясспрэчна, імя ўзнікла як гамянішальная форма лацінскага імя Канстанцін [60]. Аднак усялякія спробы замест назвы “КОСТ ЮШКО / КОСЦІЮШКО / КАСЦЮШКА / KOŚCIUSZKO” ўжываць поўную ягоную форму, як гэта робяць амаль усе біёграфы Касцюшкаў [61], трэба прызнаць неапраўданымі.

Імёны тыпу “ТИШКО” (замест Цімафей), “ИВАШКО” (замест Іван), “МОЖЕЙКО” (замест Майсей), “ВАСКО” (замест Васіль), “ХОДКО” (замест Фёдар), якімі карысталіся Хадковічы-Каранёўскія, а таксама “ГУРКО” (замест Рыгор) і “КОСТЮШКО” (замест Канстанцін), якія ўжывалі Касцюшкі-Сяхновіцкія, для XV – XVI стагоддзяў лічыліся *нарматывнымі, зацверджанымі ў іматлікіх справаводчых паперах* [62].

Тым больш, што ў разгледжаных намі вышэй актах ад 1511 і 1545 гадоў побач з Касцюшкам Фёдаравічам нязменна сустракаецца імя князя Канстанціна Іванавіча Астрожскага, пададзенае ў варыянтах: “КОСТЕНТИН / КОСТЕНЪТИН, КОСТЯНТИН / КОСТИАНТИН”.

Атрымліваецца, што для сярэдняга і дробнага баярства ў той час нярэдка ўжываліся памяншальныя формы, а вышэйшае дваранства насіла імёны, якія мелі поўную форму.

Аднак чаму менавіта імя Касцюшкі Фёдаравіча, а не ягонага бацькі пазней ператварылася ў сямейнае прозвішча? Для адказу на гэтае пытанне патрэбна ўважлівай разгледзець кар’еру Касцюшкі.

Пасля набывання спадчыннага Сяхновіцкага маёнтка, як вынікае з акта ад 15 студзеня 1515 года, ён зрабіўся “дваранінам гаспадарскім”, выканаўцам даручэнняў вялікага князя. Напрыканцы 1514 года (ці ў самым пачатку наступнага) Касцюшка Фёдаравіч збіраў вайсковы падатак (“серабшчыну”) з земляў Кобрынскага княства [63].

Тут да месца будзе цалкам прывесці згаданы дакумент, які дазваляе дадаць некаторыя фарбы да партрэта заснавальніка Касцюшкавай радзіны:

“Я, Ян Миколаевич, маршалок земский, державца Слонимский. Жаловал нам дворянин господарский Костюшко Федорович на маршалка господарского на пана Венслава Костевича: коли господарь его милость казал мне на людех его Кобринских совето серебичину правити, иж на рок серебичины до скарбу господарского не отдали; и велел ми его милость децкован с сохи по грошу взятии; и я пане его в Кобыне был с листы господарскими; и едучи с Кобыня, пограбил был

есми в людеи за тое децкованье шестеро коней; и они, мене узнавши тьи вси кони свои, и надто еще моих власных шесть коней отняли и инииши речи побрали.

И пан Венслав к тому мовил: был ты у пане моее, и она тебе за то чыстила и даровала; и ты, едучи оттуль, безвиннее в людеи моих пограбил 17 коней. Ино в том смотрел нас староста берестейский пан Юрьи Ильиничъ а князь Семен Чорторышский и нашли тебе в том винного, и тьи кони казали тебе зася людем моим поотдавати. А естли будет пан Юрьи и князь Семен в том мене с тобою не судити, готов хочу в том винен без каждого права быти.

И Костюшко рек: пан Юрьи и князь Семен в том мене не судили, нежли только перед их милостью размова была, а конца праву их милость не вчинили.

И мы то отложили до пана Юрья и до князя Семена их милости. И потом, будучи в Берестьи, повелили мне тую речь пан Юрьи и князь Семен их милость тым обычаем: была деи в том размова перед нами, права ни которого не было, они тежъ конца есмо тому межси ними не вчинили.

Ино мы, подле их милости отповеди, пана Венслава нашли в том винного и казали есмо ему Костюшка в том передедати и за то ему досыть вчинити; а в таковой речи господаря его милости”.

Як бачым, нягледзячы на тое, што Касцюшка дзейнічаў афіцыйна, у межах закону і ў пацверджанне сваіх паўнамоцтваў прадставіў гаспадарскі ліст, кобрынскія падданыя абрабавалі яго ў дарозе, а ўладары Кобрына – княгіня Ганна Сямёнаўна Кобрынская (? – 1519) і яе муж Венслаў (Венцлаў) Касцевіч (каля 1480 – 1532) – спрабавалі перад земскім маршалкам Янам Радзівілам (каля 1474 – 1522) бараніць рабаўнікоў. Аднак вялякі князь Жыгімонт І уступіўся за свайго служэбніка і прымусіў В. Касцевіча выдаць Касцюшку кампенсацыю за шкоду, якую той пацярпеў пры выкаванні дзяржаўнага даручэння.

Пад 1528 годам у справаводстве ВКЛ Касцюшка Фёдаравіч выступае ўжо ў якасці баярына (1 мая названага года ён згадваўся сярод камянецкіх баяраў у “Перапісе войска Вялікага княства Літоўскага”) [64]. У 1537 – 1538 гадах заснавальнік роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх нядоўгі час выконваў абавязкі гаёўніка ў Белаўскай пушчы [65].

Функцыі гэтай службовай асобы, якая прызначалася ў дапамогу камянецкаму намесніку, выразна акрэслівае ліст Жыгімонта Старога [66]:

“А што перед тым, на наш приезд гаевник камянецкий давал кони, того он вже не маєт давать. А з дани медовые маєт братиши собе третью часть, а нам маєт давать две части”.

Аднак нядоўга плаціў Касцюшка Фёдаравіч сваёму гаспадару “дані медовыя”. Ужо праз год ён быў абвінавачаны ў нейкіх хітрыках пры набыцці пасады, і за тое вялікі князь гаёўніцтва Касцюшку пазбавіў і паставіў на ягонае месца нейкага Яцка Чарнеўскага, які быў гаёўнікам яшчэ да Касцюшкі [67].

Да таго ж, Касцюшка Фёдаравіч ужо сумяшчаў пасады камянецкага судзі і гараднічага [68]. (За ўсю шматвяковую гісторыю Камянца сяхновіцкі гаспадар быў адзіным, хто менаваўся гараднічым гэтага горада).

Апроч таго, у 1543 годзе ён быў велікакняскім камісарам пры размежаванні спрэчных земляў, а прыкладна ў той жа час (да 1549 года) удзельнічаў у замене каралеўскіх і шляхецкіх надзелаў каля Старога Сяла (Жабінкаўскі раён) на Берасцейшчыне [69].

Такім чынам, грамадская дзейнасць Касцюшкі Фёдаравіча была дастаткова актыўнаю, каб зрабіцца ўзорам для ягоных нашчадкаў. Бліскучая кар’ера (ад звычайнага баярына да фактычнага кіраўніка старажытнага памежнага горада-крэпасці) адыграла сваю ролю ў замацаванні імя Касцюшкі за ўсімі ягонымі нашчадкамі ў якасці прозвішча. Калі ягоныя сыны яшчэ карысталіся імем па бацьку (у форме “КОСЦЮШКОВИЧИ” [70]), то ў далейшым нормаю стала звацца “КОСЦЮШКАМИ / КАСЦЮШКАМІ”.

Імя слыннага продка стала часткаю спадчыны, якая трывала замацавалася за радзінаю.

ПРЫДОМАК

У афіцыйным справаводстве Вялікага княства Літоўскага Касцюшкі найчасцей не задавальняліся адным толькі прозвішчам, утвораным ад імя продка, і называлі сябе, паводле традыцыі, замацаванай у дваранскім асяродку, Касцюшкамі-Сяхновіцкімі. Другая частка прозвішча – гэтак званы *п р ы д о м а к* (польскае *przydomek*) [71] – паходзіла *ад назвы спадчыннага маёнтка*.

У заўвагах да ўласных успамінаў Фадзей Булгарын тлумачыў слова “придомок” як “родоуказание, т.е. указание, из какого рода или дома происходит фамилия” [72].

Як вядома, прыдомкі мела значная колькасць беларускіх шляхецкіх родаў, у тым ліку і найбліжэйшыя суседзі Касцюшкаў – Здзітавецкія, Каранёўскія, Непакойчыцкія ды іншыя.

Прыдомак, на думку тых, хто яго ўжываў, надаваў большую значнасць прозвішчу, своеасабліва падвойваючы яго, дазваляў адрозніваць розныя галіны аднаго роду ці ўвогуле аднафамільцаў [73].

Прыдомак Касцюшкаў паказваў на іх спадчыннае валоданне (“дваранскае гняздо”) і ўжываўся галоўным чынам у афіцыйным справаводстве, пачынаючы з XVI стагоддзя. (Да прыкладу, ужо сын і ўнук Касцюшкі Фёдаравіча на старонках справы 1589 года зваліся Касцюшкамі-Сяхновіцкімі [74]).

У XVII стагоддзі пад урадавымі дакументамі, у прыватнасці, пад інструкцыямі дэпутатам дзяржаўных сеймаў, Касцюшкі падпісваліся найчасцей менавіта як Касцюшкі-Сяхновіцкія. Напрыклад, 30 ліпеня 1670

года з чатырох Касцюшкаў усе назвалі сябе Касцюшкамі-Сяхновіцкімі, а 15 красавіка 1697 года з сем'яных – шасцёра [75].

Такая сямейная традыцыя працягвала існаваць і ў XVIII стагоддзі. Сам генерал Тадэвуш Касцюшка, які звычайна карыстаўся толькі першаю часткаю радавога прозвішча, калі справа тычылася сямейных валоданняў на Берасцейшчыне, ужываў поўную форму прозвішча [76].

Нярэдка прыдамак займаў месца перад асноўным прозвішчам, а часам нават выпясыяў апошняе. Дарэчы, гэта знайшло адбітак у польскай традыцыі, дзе Касцюшкаў часам завуць проста Siechnowccy (“Сяхноўцы”, у сэнсе – Сяхновіцкія).

Ужо сыны Касцюшкі ўтварылі дзве галіны сям'і, якія ў сучасніках (для адрознення) называліся Касцюшкамі-*Іванавічамі* і Касцюшкамі-*Фёдаравічамі* [77].

Акрамя таго, як мы адзначылі вышэй, прыдамак быў патрэбны і дзеля адрознення ад шматлікіх аднафамільцаў Касцюшкаў, якія жылі ў розных частках Вялікага княства і зваліся Касцюшкамі-*Валюжанічамі*, Касцюшкамі-*Валюжынічамі*, Касцюшкамі-*Хабатоўскімі* і іншымі [78].

КАСЦЮШКАЎ ГЕРБ

Як і іншыя беларускія шляхецкія сем'і Касцюшкі-Сяхновіцкія шырока карысталіся ўласным гербам – спадчынным знакам, дзякуючы якому яны адрозніваліся ад іншых родаў.

Касцюшкаў герб быў названы “РОХ-III” (Roch Tercio), каб адрознівацца ад іншых, больш старажытных і значна пашыраных (галоўным чынам на тэрыторыі Польшчы) гербаў “Рох-I” і “Рох-II” (іншыя іх назвы – “Каломна” (“Калумна”) і “Пяршхала”) [79].

У першай палове XIX стагоддзя памылкова лічылася, што свой герб Касцюшкі набылі на знакамітым Гарадзельскім сойме 1413 года, дзе ўпершыню польская шляхта далучыла да свайго асяродку і надала ўласныя прыватныя гербы асобным прадстаўнікам беларуска-ліцьвінскай шляхты [80]. Аднак сярод тых, хто падпісваў пагадненне ў замку Гарадзе на Заходнім Бугу 2 кастрычніка 1413 года прадкі Касцюшкаў-Сяхновіцкіх не выяўленыя [81].

Герб Касцюшкаў-Сяхновіцкіх упершыню згадваў Ш. Акольскі, які лічыў, што “Рох-III” быў нададзены ўжо заснавальніку рода каралём і вялікім князем Казімірам Ягайлавічам разам з перадачай яму ў спадчыну Сяхновічаў. Сучасны біёграф Тадэвуша Касцюшкі Б. Шындлер лічыць гэтую інфармацыю памылковаю і выказваецца за XVII стагоддзе як верагодны час з'яўлення Касцюшкавага герба, аднак тады ўзнікае пытанне, на якое не ў стане адказаць даследчык: якія рады з знаку насілі сяхновіцкія ўладары да таго часу, пакуль не прыдбалі “Рох”? [82].

Акрамя Касцюшкаў, “Рох-III” ужывалі Гуркі, Каршы і Расудоўскія, аднак, Каспар Нясецкі меркаваў, што ўпершыню гэты герб быў створаны каля сярэдзіны XV стагоддзя менавіта для сяхновіцкіх уладароў [83].

Заўважым таксама, што да “Роха-III” былі далучаныя ўсяго толькі чатыры шляхецкія сям’і. Усе яны паходзілі з Берасцейскага ваяводства, а гэта можа сведчыць на карысць іх даволі блізкага сваяцтва. З ліста 1545 года нам ужо вядомае імя аднаго з братоў Касцюшкі Фёдаравіча – Гурка (№ 3). Магчыма, іншыя Фёдаравічы былі заснавальнікамі радоў Каршаў і Расудоўскіх [84].

Традыцыйна касцюшкаўскі герб уяўляе сабою наступную геральдычную кампазіцыю:

“У чырвоным полі шчыта знаходзяцца тры сярэбраныя насечкі (пласціны); кожная наступная насечка даўжэйшая за папярэднюю; на апошняй – самай большай – змешчаная стылізаваная лілея са срэбра (такая самая лілея месціцца і на шаломе, над дваранскаю залатой каронай, але ўжо без насечак); шалом упрыгожваюць таксама тры страусавыя пёры” [85].

Герб Касцюшкаў неаднойчы публікаваўся [86], прычым не заўсёды прыведзенае вышэй апісанне цалкам супадала. Напрыклад, насечкі часам маляваліся іншых памераў: на самым версе знаходзілася самая меншая з іх, як гэта было на выяве Касцюшкавага герба, змешчанага ў актах, што прадстаўляліся ў XIX стагоддзі пры пацверджанні дваранства Касцюшкаў [87].

Выява герба “Рох-III” і сёння яшчэ ўпрыгожвае з тарца саркафаг генерала Т. Касцюшкі, які захоўваецца ў каралеўскай пахавальні на Вавелі ў Кракаве (труна выкананая таленавітым разьбярор Паола Філіпі паводле малюнка італьянскага ды польскага архітэктара Франчэска Ланчы). Родавы герб таксама шырока выкарыстоўваўся ў 1818 годзе падчас перазахавання астанкаў героя [88]. А ў музеі князёў Чартарыйскіх у Кракаве аздабляюць калекцыю 17 бронзавых шчытоў з гербам Т. Касцюшкі [89]. Ёсць выявы гэтага шляхецкага знака таксама ў Сяхновіцкім мемарыяльным пакоі.

Дакладна вядома, што, апроч сямейнага герба, асобныя прадстаўнікі роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх ужывалі уласную пячатку (сыгнет). Яна ўяўляла сабою пярсцёнак, які звычайна гаспадар трымаў пры сабе (насіў на мезеным пальцы левай рукі). З дапамогаю сыгнета Касцюшкі надавалі падпісаным і мі дакументам юрыдычную сілу.

Пячаткі, у адрозненне ад герба, знішчаліся на магіле пасля смерці ўладальніка [90], таму ніводзін сыгнет Касцюшкаў-Сяхновіцкіх не дайшоў да нашых часоў, хоць у дакументах пра іх ужыванне існуюць бясспрэчныя згадкі (як, напрыклад, у прыведзеным вышэй лісце Жданы Фёдараўны) [91].

ПРА КНЯЗЁўНУ ГАЛЬШАНСКУЮ

Біёграфамі Касцюшкаў часам уздымаецца і яшчэ адно дыскусійнае пытанне, якое тычыцца асобы жонкі Касцюшкі Фёдаравіча.

Паводле традыцыі, пачатак якой ізноў жа быў пакладзены Тадэвушам Корзанам, пачынальнік роду ўзяў выгоды шлюб з князёўнай

Ганнай Гальшанскай і такім чынам парадніўся з найстаражытнейшаю сям’ёю гістарычнай Літвы [92].

На працягу XV – XVI стагоддзяў з князямі Гальшанскімі герба “Гіпацэнтаўр”, якія стаялі ля самых вытокаў Вялікага княства Літоўскага, радніліся слынныя дзяржаўныя дзеячы, у тым ліку – кароль польскі Уладзіслаў II (Ягайла), вялікі князь літоўскі Вітаўт Кейстутавіч, князі Сямён Кобрынскі і Баляслаў Мазавецкі, гаспадар малдаўскі Іліе I [93].

Сучаснікамі Касцюшкі Фёдаравіча былі некалькі князёўнаў Гальшанскіх з імем Ганна. Якая з іх магла стаць жонкаю сяхновіцкага ўладара?

Т. Корзан называў бацькам Ганны князя Юрыя Гальшанскага. Аднак гэта малаверагодна, хоць ужо вядомыя нам Юрый Сямёнавіч і ягоны ўнук Юрый Іванавіч Гальшанскія сапраўды мелі дачок з імем Ганна. Аднак, першая *была значна старэйшая* за Касцюшку, а другая *з’яўлялася жонкаю нейкага Кірдзея* [94].

Прафесар Т. Корзан, зразумела, схіляўся да кандыдатуры апошняй, прычым дадаваў: шлюб з панам Кірдзеем “не выключай маглівасці” таго, што Ганна бралася шлюбам і з Касцюшкам, перад ці пасля Кірдзея [95].

Аднак гэтае дапушчэнне цяжка стасуецца са сведчаннем дакументаў Літоўскай Метрыкі, выяўленымі ў 1880-ыя гады Юзафам Вольфам. Яны тычыліся сям’і Ганны.

Яе бацька быў двойчы жанаты. Ганна нарадзілася ад другога шлюбу з Марыяй Андрэеўнай Сангушкаю, заключанаму ў 1522 годзе. У кнігіні Марыі было ад Ю.І. Гальшанскага сем дзяцей, у тым ліку пяць дачок [96]. Калі нават дапусціць, што Ганна з’яўлялася самым старэйшым дзіцём у сям’і, узросту, з якога яна магла мець дзяцей, дзяўчына магла дасягнуць не раней за 1537 – 1538 гады. Аднак старэйшы сын Касцюшкі нарадзіўся значна раней – каля 1530 года, а ўсяго ў сяхновіцкага гаспадара было не меней за 13 дзяцей [97]!

У 1924 годзе польскі гісторык А.М. Скалкоўскі выдаў працу пад шматзначнаю назваю “Касцюшка ў святле найноўшых даследаванняў”, дзе яшчэ больш забытаў пытанне, паколькі назваў Ганну з Гальшанскіх Касцюшкаву “ўдавой ваяводы трокскага М. Гашгольда” (памерлага ў 1483 годзе) [98], аднак ягоная “ўдава”, атрымліваецца, памерла яшчэ раней – у 1480 годзе [99]!

Такім чынам, нават тэрэтычна ніводная з прапанаваных кандыдатак на ролю жонкі Касцюшкі Фёдаравіча не падыходзіць.

Аднак існавала яшчэ адна Ганна Гальшанская, імя якой толькі аднойчы сустракаецца на старонках старадаўніх дакументаў.

У 1507 годзе перад Жыгімонтам I паўстала справа нашчадкаў князя Юрыя Сямёнавіча Гальшанскага, у якой “Юрый Іванавіч Дубровіцкі выклікаў на суд свайго дзядзьку князя Аляксандра Юрэвіча, віленскага кашталяна, і сваю цётку кнігіню Сямёнаву Юрэвіча Настассю і ейную дачку Ганну”, каб высветліць з імі пытанне пра падзел маёмасці [100].

Згаданыя Сямён і Настасся Гальшанскія пабраліся шлюбам у 1481 годзе, таму іх дачка Ганна, якая нарадзілася не раней за 1482 і не пазней за 1490 год, была амаль равесніцаю Касцюшкі і, безумоўна, магла ў будучым стаць ягонай жонкай.

Мы не можам цалкам адхіляць і версію, што “князеўну Гальшанскую”, заснавальніцу “па кудзелі” роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, *проста прыдумаў* Т. Корзан, магчыма абапіраючыся на нейкія легендарныя сямейныя радаводы, якія не дайшлі да нашых дзён, але былі яшчэ даступныя вядомаму навукоўцу напрыканцы XIX стагоддзя.

ПЕРШЫЯ ПАКАЛЕННІ

ДОЧКІ КАСЦЮШКІ

Калі з першых двух пакаленняў сям’і, разгледжаных вышэй, вядомы сёння толькі адзінкавыя асобы, дык з прадстаўнікоў трэцяга пакалення мы ўжо ведаем 13 чалавек – усе яны былі дзецьмі Касцюшкі Фёдаравіча і князёўны Гальшанскай, пачынальнікаў слаўтай радзіны.

Першыя радкі радаводу займаюць сыны Касцюшкі – Іван (1530? – 1571) (№ 7) і Фёдар (1540? – 1622) (№ 8), якія заснавалі дзве галоўныя лініі роду.

Старэйшая галіна (“Іванавічы”) пасляхова даіснавала да XX стагоддзя. Яе шляхецтва было пацверджанае ў Расійскай імперыі (1852 год) і запісана ў “Першую кнігу дваранства Гродзенскай губерні” [101].

А вось малодшая галіна (“Фёдаравічы”) “па мячы” (з мужчынскага боку) згасла ў 1817 годзе – са смерцю генерала Тадэвуша Касцюшкі, які не пакінуў пасля сябе прамых нашчадкаў [102].

Апроч двух сыноў, з якімі больш падрабязна мы пазнаёмімся пазней, Т. Корзан налічыў у Касцюшкі шмат дачок, праўда, імёнаў ніводнага з іх ён не ведаў, і толькі пералічыў для некаторых прозвішчы мужоў.

На падставе знойдзеных дакументаў мы маем магчымасць цяпер часткова запойніць гэты прабел.

Адна Касцюшкаўна – Ганна (№ 9) напрыканцы XVI ці ў самым пачатку XVII стагоддзя ўзяла шлюб з зямлянінам Янам Косцем. (Тадэвуш Корзан у радаводзе Касцюшкаў паказаў, што ажно дзве не названыя па імёнах дачкі Касцюшкі Фёдаравіча былі за Косцямі, аднак гэта сумнеўна). Ян Косця атрымаў у 1602 годзе ад караля і вялікага князя Жыгімонта III Вазы маёнткі Збірогі (Брэсцкі раён) і Старое Сяло ў Берасцейскім ваяводстве [103].

Таму Ганна лічыцца прадаўжальніцаю “па кудзелі” (з жаночага боку) роду Косцяў-Збірожскіх, шырока вядомага ў гісторыі Брэстчыны [104].

Дакументы Літоўскай Метрыкі дазваляюць з вялікай доляй верагоднасці меркаваць, што ў Касцюшкі Фёдаравіча была яшчэ адна дачка, якая насіла імя Ганна (№ 16). (Наяўнасць у адной сям’і некалькіх дзяцей з аднолькавым імем было нярэдкасцю ў сярэднявеччы [105]). Ганна Касцюшкаўна пабралася шлюбам з берасцейскім зямлянінам Астафіем Навіцкім і мела ад яго сына Афанасія. 26 студзеня 1566 года яна атрымала ад гаспадара Жыгімонта Аўгуста прывілей на засценак ва ўрочышчы Убрышчы, які *“мае она сама, дзеці і потомкі ее... держати и вживати вечные часы, а нам ъ с того службу земскую военную служить”* [106].

Яе сястру Багдану Касцюшкаўну (№ 10) пасватаў пан Пётр Целяціцкі. Вяскою 1577 года Багдана “дала, даравала і на вечнасць запісала дочкам сваім: Фядоры, Зафеі, Васілісе, Марыне і Аляксандры” трэцюю частку свайго маёнтка ў Цяляцічах, які перайшоў да яе ў спадчыну ад памерлага мужа П. Целяціцкага. (Астатнія дзве часткі, запісаныя ў 600 копах грошаў, яна ахвяравала сваім сынам Фёдару і Адаму Целяціцкім) [107].

Іншыя Касцюшкаўны былі за панамі Ажэшкам, Юдыцкім, Сузіным. Апошні ў 1589 годзе трымаў за сабою вёску Семенаўцы (на Жабінкаўшчыне), якая пазней перайшла ў спадчыну да Касцюшкаў-Сяхновіцкіх. З перапісу 1567 года вядомы шляхціц Багдан Сузін, які з’явіўся пад Чырвонае Сяло разам з Іванам Касцюшкавічам, магчыма, ён і быў мужам сястры Івана [108].

ПЕРШАЕ РАЗГАЛІНАВАННЕ РОДУ

Віленскі прафесар Фелікс Канечны сцвярджаў, што Касцюшка Фёдаравіч пакінуў сынам пяць вёсак і чатыры маёнткі, аднак не называў гэтыя населеныя пункты [109].

Паспрабуем запоўніць гэты прабел.

Першымі ў спісе павінны былі ісці, зразумела, Сяхновічы – спадчыннае сямейнае гняздо Касцюшкаў-Сяхновіцкіх на працягу XVI – XIX стагоддзяў, аснова іх зямельных валоданняў [110].

Далей размова ішла пра Ліневічы (у Пружанскім раёне) і Ступічава. Апошнія, змешчаныя недалёка ад Камянца, у якім Касцюшка быў гараднічым, магчыма, былі нададзеныя яму літоўскім гаспадаром за верныя паслугі [111].

Наконт гэтых валоданняў Т. Корзан выказваўся вельмі асцярожна: ён не адмаўляў цалкам прыналежнасці Ліневічаў і Ступічава Касцюшкам, але і не знайшоў сярод сямейных архіваў дакументаў, якія б пацвярджалі іх правы на гэтыя вёскі [112].

Урадавыя і судовыя пастановы, што зберагліся да нашых часоў, дазваляюць прасачыць лёс Ліневічаў (іншыя назвы – Лінова, Лінеўка, Аранчыцы) толькі з другой паловы XVII стагоддзя [113]. Аднак традыцыя, заснаваная на працах Ш. Акольскага, К. Нясецкага і А. Банецкага, сцвярджае: гэты маёнтак у часы вялікага князя Аляксандра Казіміравіча (1492 – 1506) быў перададзены Касцюшкам [114].

Ступічава (у адрозненне ад Ліневічаў) на працягу XVI стагоддзя неаднаразова выступала менавіта як касцюшкаўская ўласнасць [115].

Апошнім маёнткам, пра які мог весці гаворку Ф. Канечны, былі Пеляпелкі (сучаснае месцазнаходжанне не выяўлена), купленыя Касцюшкам Фёдаравічам у 1537 годзе ад чатырох камянецкіх баяраў за 80 коп літоўскіх грошаў [116].

Жыгімонт I дараваў прывілей на атрыманне маёнтка ва ўласнасць без выслугі. Але ўжо праз год вялікі князь пазбавіў Касцюшку гэтага

валодання разам з пасадаі гаёўніка. Надзеі вярнуць некалі прыдбаны надзел Касцюшкі-Сяхновіцкія не гублялі. Вядома, што ўнук Касцюшкі пан Мікалай Іванавіч Касцюшка-Сяхновіцкі (№ 22) вясною 1589 года скардзіўся, што з ягонай сядзібы была скрадзена скрыня з паперамі, сярод якіх захоўваўся *“ліст на тое, што выкупіў [ён, пан Мікалай – А.Б.] маёнтак Пеляпелкі ў пана Паўла Крычкоўскага за паўтараста коп грошай”* [117].

Такім чынам, пан Мікалай Касцюшка засведчыў, што Пеляпелкі некалі былі валоданнем ягонай сям’і. Па невядомых для нас прычынах Касцюшкі гэты маёнтак страцілі, але канчаткова ад сваіх правоў на яго не адмовіліся, а таму каля 1589 года дамагліся зноў яго выкупіць.

Трэба яшчэ дадаць, што асабліваець рассялення шляхты ў Вялікім княстве Літоўскім заключалася ў тым, што дваранскія сядзібы-двары знаходзіліся, як правіла, на пэўнай адлегласці ад вёсак. Таму, калі Ф. Канечны гаварыў пра пяць Касцюшковых вёсак (*“весьяў”*), ён, хутчэй за ўсё, меў на ўвазе Вялікія і Малыя Сяхновічы, Лінова, Ступічава і невядомае цяпер паселішча Пеляпелкі.

26 лістапада 1561 года адбыўся першы значны падзел касцюшкаўскай спадчыны [118]. Адначасова настаў і канчатковы падзел роду. (Г. Корзан падкрэсліваў, што з гэтага часу з’явіліся *“дзве лініі, якія больш ніколі не сыходзіліся”*).

ГРАМАДСКАЕ СТАНОВІШЧА

З самага пачатку сяхновіцкія ўладары займалі даволі сціплае становішча ў грамадстве. Пра гэта сведчаць дадзеныя так званых *“Попісаў войска Вялікага княства Літоўскага”*, якія складаліся ў 1528, 1565 і 1567 гадах [119].

Галоўная мэта такіх мерапрыемстваў заключалася ў праверцы баяздольнасці і мабілізацыйных магчымасцяў шляхецкага апалчэння. (Гэта было тым больш важна, што апошнія два *“попісы”* адбываліся ва ўмовах Інфлянцкай (Лівонскай) вайны 1558 – 1583 гадоў).

1 мая 1528 года на перапіс з’явіўся Касцюшка Фёдаравіч з трыма добраўзброенымі вершнікамі. Сучасныя даследчыкі на падставе *“попісаў”* па рознаму падзяляюць шляхту ВКЛ на катэгорыі. А.П. Грыцкевіч і М.Ф. Спірыдонаў лічаць шляхціцаў, падобных да Касцюшкі Фёдаравіча, *“дробнымі феадаламі”*, а класіфікацыя В.С. Мянжынскага дазваляе аднесці яго нават да шляхты *“сярэдняй рукі”* [120].

Пасля падзелу 1561 года карціна змянілася. На попіс 1565 года браты Касцюшкавічы прыехалі 7 жніўня, адначасова, але выстаўлялі сваіх вершнікаў ужо па-асобку: Іван прывёў аднаго ваяра ў панцыры, узброенага ашчэпам, а Фёдар выставіў двух экіпіраваных слуг. Касцюшкі былі залічаныя ў Берасцейскую харугву (полк), узначаленую панам Кірдзеям Крычаўскім [121].

Праз два гады, на перапіс 1567 года, што адбываўся ля Чырвонага Сяла пад Маладзечнам, браты з'ехаліся ўжо ў розныя часы [122].

Спачатку 28 верасня з'явіўся Фёдар, які ставіў з Сяхновічаў і Ступічава свайго вершніка ў панцыры з прылбіцай і рагацінай. А 1 кастрычніка прыбыў і старэйшы Касцюшкавіч. Са сваіх частак спадчынных маёнткаў ён выдзяліў у вёлікакняскае войска *“кони два збройно”*, прычым аднаго з іх – на *“ласку гасподарську”*, гэта значыць па сваім уласным жаданні, а не па абавязку [123].

Атрымліваецца, што пасля падзелу, у 60-ыя гады XVI стагоддзя, Касцюшкі ўжо залічваліся да *“найдрабнейшай шляхты”*.

Нягледзячы на гэтую акалічнасць, Касцюшкі-Сяхновіцкія пачатку карысталіся вялікаю пашанаю ў мясцовай шляхце, пра што сведчыць вылучэнне Івана Касцюшкавіча на берасцейскім павятовым сойміку ў дэпутаты на *“вальны”* (агульны) сойм, які праходзіў вясною і летам 1568 года ў Гародні [124]. На адным з апошніх соймавых пасяджэнняў (10 ліпеня 1568 года) пан Іван разам з Багданам Тумінскім былі прызначаныя *“бирчими на люд служебный”* (зборшчыкамі падаткаў) у Берасцейскім ваяводстве [125].

СПРОБА АБ'ЯДНАННЯ СПАДЧЫНЫ

Іван Касцюшкавіч Сяхновіцкі памёр на Вадохрышча (6 студзеня) 1571 года.

Тадэвуш Корзан зусім слушна крытыкаваў Ю. Барташэвіча і К. Вуйціцкага, якія лічылі, што Іван загінуў на Лівонскай вайне пры аблозе Дынабурга (Даўгаўпілс, Латвія) у 1577 годзе. Даследчык прыводзіў словы з дыкрэта земскага берасцейскага суда ад 15 студзеня 1586 года: *“да зыходу з гэтага свету нябожчыка пана Івана на дзень Трох Каралёў, рымскага свята, у годзе семдзесят першым, як і сам пан Фёдар прызнаў, што таго дня (брат ягоны) памёр”* [126].

Смерць прыйшла да старэйшага Касцюшкавіча заўчасна, калі яму было каля сарака гадоў. Такое дапушчэнне грунтуецца на пэўных ускосных аргументах. Па-першае, ягоны старэйшы сын Мікалай Іванавіч упершыню выступае ў якасці паўнамоцнага ўдзельніка юрыдычнай справы толькі праз пятнаццаць гадоў (з 1586). Па-другое, малодшы брат Івана – Фёдар Касцюшкавіч памёр толькі ў 1622 годзе [127] і, такім чынам, *перажыў Івана больш чым на паўстагоддзя*.

Пасля смерці Івана ў ягоных валоданнях пачала гаспадарыць удава Ганна Фурс (Фурсаўна), праз якую Касцюшкі гарадніліся з вядомым палеска-валынскім родам Дастаеўскіх, які даў у XIX стагоддзі вялікага пісьменніка Ф.М. Дастаеўскага [128].

Ганна Фурс паказала сябе вельмі здатнаю гаспадыняю. Менавіта пры ёй, дзякуючы шматлікім пагадненням між Касцюшкамі, паспяхова ішло далейшае *“збіранне”* сяхновіцкай спадчыны, хоць часам гэта і выклікала спрэчкі і канфлікты паміж родзічамі.

У 1570 і 1580-ыя гады Ганне з Фурсаў Касцюшкавай нярэдка даводзілася звяртацца ў берасцейскі суд, каб бараніць уласныя правы і правы сваіх дзяцей на землі [129]. У 1577 годзе яна нават здолела пашырыць валоданні, адсудзіўшы дзве валокі ворыва ад суседняга Непакойчыцкага маёнтка (цяпер не існуе, ягоныя рэшткі месціцца каля Жабінкі). У лютым 1580 года Ганна ледзь не страціла лес каля Сяхновіч, адтуль сілаю зброі яе спрабаваў збройна сагнаць зямлянін Леў Пацей [130].

Напружаныя адносіны ў Ганны таксама захоўваліся з дзеверам. Фёдар Касцюшкавіч на пачатку чэрвеня 1577 года зрабіў спробу замацавацца ў Ступічаве, ігнаруючы дамоўленасць 1561 года.

Пазямельная спрэчка хутка перарасла ў адкрытую варажасць. Фёдар у прысутнасці судовых сведкаў аднойчы запатрабаваў ад братавай *“учыніць яму справядлівасці”* па справе забойства жывёлы. На тое Ганна дзёрзка адказала: *“Няхай Касцюшка першы ўчыніць мне справядлівасць, тады і я ўчыню!”* [131].

Калі Фёдару Касцюшкавічу не ўдалося сілаю аб’яднаць ў адных руках усю бацькаву спадчыну, ён быў вымушаны ў 1577 годзе перадаць сваю частку Ступічавы ў пажыццёвае карыстанне жонцы Тамле Міхайлаўне Сасноўскай. З удавой Афанасія Навіцкага Тамілай Фёдар ажаніўся каля 1574 года. У якасці пасагу за ёй узяў маёнтак Клюкавічы (сённяшняе месцазнаходжанне невядомае). Немалаважна, што Афанасій быў пляменнікам Фёдара Касцюшкавіча, а таму гэты шлюб стаў яшчэ адною спробаю ўмацаваць сямейную спадчыну, да чаго паслядоўна на працягу ўсяго жыцця імкнуўся сяхновіцкі гаспадар [132].

Існуе меркаванне, што ў адрозненне ад праваслаўнага мужа Таміла была каталічкай, але Фёдар не патрабаваў ад яе змяніць веру [133]. Роўна праз дзвесце гадоў Касцюшкі і Сасноўскія зноў ледзь не парадніліся: у 70-ыя гады XVIII стагоддзя бурна развівалася рамантычнае, але нешчаслівае каханне паміж Тадэвушам Касцюшкам і Людвікай Сасноўскай, будучай княгіняй Любамірскай [134].

Зямельныя непаразуменні XVI стагоддзя паміж галінамі касцюшкаўскай радзіны канчаткова былі вырашаныя праз земскі берасцейскі суд 15 студзеня 1586 года, калі Фёдар Касцюшкавіч склаў дамову з Ганнаю Фурсавай пра скасаванне ўсялякіх прэтэнзій, што ўзніклі паміж абодвума бакамі [135].

Гэтае пагадненне аформіла канчатковы “развод” старэйшай і малодшай галінаў Касцюшкаў-Сяхновіцкіх.

МІКАЛАЙ ІВАНАВІЧ

У Івана і Ганны Касцюшкаў было пяцёра дзяцей.

Абедзвюх сваіх дачок яны выдалі за блізкіх суседзяў. Старэйшая – Аўдошя (№ 20) заручылася з Дзмітрам Сямёнавічам Здзітавецкім, адным з уласнікаў блізкага Здзітаўца [136].

Другая пайшла за Рудольфа Рудніцкага, які ў канцы XVI стагоддзя валодаў часткамі Грыцэвічаў і Канатопаў на Жабінкаўшчыне, што дазволіла пазней Касцюшкам-Сяхновіцкім дамагацца ў гэтых мясцінах новых земляў.

Нам нічога не вядома пра малодшых сыноў Івана – Васіля (№ 23) і Андрэя (№ 24), акрамя іх імёнаў, прыведзеных Т. Корзанам. Праўда, у дзяржаўных справах 1585 года некалькі разоў згадваецца нейкі Андрэй Касцюшка, аднак вельмі сумнеўна, што ён быў сынам Івана Касцюшкі, паколькі пазначаўся як жыхар далёкага ад Сяхновічаў Упіцкага павета, а аднойчы нават быў названы “Мікалаевічам” [137].

Затое старэйшы сын – Мікалай Іванавіч Касцюшка-Сяхновіцкі (1560? – да 1646 гг.) (№ 22) – вельмі часта згадваецца на старонках справаводчых паміж 1586 і 1636 гадамі.

Мікалай Іванавіч стаў фактычным заснавальнікам старэйшай лініі сям’і, а тая частка Сяхновічаў, у якой ён стаў гаспадаром, ужо афіцыйна пачала звацца Іванаўшчынаю (Іванаўшчызнаю) [138].

Тройчы Мікалай Касцюшка абраўся ад Берасцейскага ваяводства дэпутатам Галоўнага трыбунала – найвышэйшай судовай установы Вялікага княства Літоўскага: у 1605, 1613 і 1623 гадах [139].

Вясной 1632 года пан Мікалай павінен быў удзельнічаць у надзвычайным канвакацыйным Варшаўскім сойме, аднак па нейкай прычыне не з’явіўся ў польскай сталіцы. Гэта магло тлумачыцца тым, што ў той самы час М.І. Касцюшка ў складзе камісіі, прызначанай князем Альбрэхтам Уладзіславам Радзівілам, прымаў ля Пружан ад арандатара Мойзеша Лазаровіча Шарашоўскую воласць [140].

Дзейнасць Мікалая Іванавіча ў адносінах да сямейнай спадчыны таксама была даволі бурнай, асабліва вясной 1589 года, пры вырашэнні справы рабавання Сяхновічаў [141].

Сутнасць канфлікту заключалася ў наступным. 11 красавіка 1589 года ў маёнтак М.І. Касцюшкі забраўся злодзей, які выкраў скрыню з паперамі, аднак, уцякаючы, згубіў сваю чырвоную рукавіцу. Па гарачых слядах сяхновіцкі ўладар паводле тагачасных судовых традыцый наступнага дня склікаў копы суд, на якім спрабаваў высветліць праўду (“на гоненье следу на копи врочищом У Град”).

Самае бурнае паседжанне адбылося 16 красавіка ў прысутнасці берасцейскага вознага К.М. Непакойчыцкага. У той дзень на капі сышліся прадстаўнікі 11 навакольных вёсак. І перад усімі Мікалай Касцюшка-Сяхновіцкі абвінаваціў шляхціца Яна Мачульскага, у якога на Вялікоднае

свята ў царкве бачыў падобную рукавіцу. За Я. Мачульскага ўступіўся ягоны стрыечны брат зямянін Дзмірый Здзітавецкі, а сам абвінавачаны заявіў: *“То рукавица моя властная, которая деи у меня украдена, коли деи matka твоя з Сяхнович вывозилася”* [142].

Такім чынам, справа непрыкметна перайшла ў сямейна-бытавую катэгорыю, паколькі ўсе яе галоўныя ўдзельнікі знаходзіліся ў пэўнай ступені сваяцтва: Дзмітр Здзітавецкі быў швагерам Мікалая Касцюшкі-Сяхновіцкага (у сваю чаргу, старэйшы сын Мікалая Павел пазней пабраўся шлюбам з Зоф’яй Здзітавецкай [143]). Акрамя таго, з прыведзенага выказвання Яна Мачульскага, як падаецца, вынікае, што ўдава Івана Касцюшкавіча Ганна Фурсаўна (Фурс) да вясны 1589 года пераехала з Сяхновічаў у Здзітава (хутчэй за ўсё, пасля смерці першага мужа паўторна ўзяла шлюб з нейкім Здзітавецкім, якіх на той час было ўжо багата).

На капе, скліканай па гэтай справе, разгарнулася сапраўдная бойка. Кожны з бакоў абвінавачваў супернікаў. Возны прыняў бок Мікалая Касцюшкі. Абвінавачаны Ян Мачульскі быў перададзены ў рукі сяхновіцкага гаспадара, перад якім прызнаўся ў наступным:

“Правда деи, же икатулку пана Миколаеву Костюшкову з Юркам, возницею пана Костюшкова, украл, сам деи у окна того коморного стоял, а тот Юрко одорвавши сокерию оконницу и оболонуицклянную выбивши там влез ... и икатулку с тое юм оры тот истый Юрко ... окном подал, а сам лезучи с тое коморы в окне коморном там завяз; а потом, кдым деи его ратовал с того окна, псы се на нас кинули, а я деи на тот час ратуючи товариша своего Юрка руковицу у комору упустил туо” [144].

Пасля гэтага абвінавачаны прызнаўся, што на гэты ўчынак іх падбівалі і іншыя родзічы М.І. Касцюшкі: Мікалай Целяціцкі, Леў Рудніцкі ды пані Касцюшкава, *“а за тое, што мы икатулу украли з листы и што в неи было, нам коня обещали”*.

Атрымліваецца, што галоўнаю прычынаю крадзяжу былі менавіта сямейныя паперы.

Што ж было ў скрыні? Сведчыць Мікалай Касцюшка-Сяхновіцкі:

“...в икатулке были деи листы потребные и мел справ, то есть: наперед лист, иже ишо выкупил имень Пелепилки у пана Павла Кричковского на полтора ста коп грошей ... ку тому справы з листы с паном Григорьем Костею, так теж и позвы, которые были положены от пана Ивана Шляхты, два позвы на именью его Сяхновицком, так теж и позвы положенные от пана Михаила Сосновского и от пана Беняиша Хоружича и иных справ деи не мало менит быть пан Миколаи Костюшко у той скрынцы были, которых и спомнет не может. Ешче теж у той же скрынцы было грошей готовых коп двесте литовских, и ложок деи серебряных шесть, кубков два, перстень з жабинцом золотый и иных деи речей не мало” [145].

Паны Здзітавецкі, Целяціцкі і Рудніцкі таксама праз шлюбы знаходзіліся ў сваяцтве з Касцюшкамі. Увогуле, заключэнне шлюбаў было

адным з галоўных сродкаў для пашырэння зямельнай спадчыны. І Касцюшкі шырока карысталіся ім.

НА ШЛЯХУ ЗБІРАННЯ ЗЕМЛЯЎ

Пагадненні XVI стагоддзя заклалі падмурак сяхновіцкай зямельнай спадчыны. Пазней абшары, што належалі Касцюшкам, вымяраліся ў 115 валок (каля 2450 га, ці 24,5 км²).

Набыццё земляў ішло павольна. Таму нельга пагадзіцца з Б. Шындлерам, які лічыў, што ўжо акт 1509 года надаваў Касцюшкам-Сяхновіцкім права карыстацца пры быткам з названых 115 валок [146]. Першапачатковы надзел быў значна драбнейшым і ахопліваў толькі каля 5 км² – землі, занятыя сёння вёскамі Вялікія і Малыя Сяхновічы.

Складванне касцюшкаўскага землеўладання (так званага “дваранскага гнязда”) цягнулася больш за сто год – да сярэдзіны XVII стагоддзя. Паступова да маёнтка былі далучаны блізкія вёскі Грыцэвічы, Канатопы, Сенькавічы, Ханькі (сёння яны ўсе знаходзяцца ў межах Жабінкаўскага раёна Брэсцкай вобласці) [147].

Шляхі для пашырэння валоданняў былі розныя. У першую чаргу Касцюшкі выкарыстоўвалі зямельныя і маёмасныя спрэчкі паміж тутэйшымі зямлянамі, часам беручы ўдзел у разборы маёнткаў, якія апынуліся без гаспадарскага нагляду, а таксама купляючы надзелы ў збыдзелых суседзяў.

Не меншую карысць, як ужо было паказана вышэй, прыносілі выгодныя шлюбныя з навакольнаю шляхтаю. Праз крэўныя сувязі сяхновіцкія ўладары ўзмацнялі свае становішча. Таму найчасцей яны радніліся з сем’ямі, землі якіх ляжалі ў Берасцейскім ваяводстве. У розных ступенях сваяцтва Касцюшкі-Сяхновіцкія знаходзіліся з радзінкамі Ажэшкаў, Здзітавецкіх, Мальчэўскіх, Нямцэвічаў, Фядзюшкаў, Целяціцкіх і іншых [148].

Каб зразумець шляхі збірання Касцюшкамі земляў вакол іх родавага гнязда, трэба бліжэй пазнаёміцца з уладаннямі, якія акружалі Сяхновічы ў XVI – XVIII стагоддзях.

СТАСУНКІ З СУСЕДЗЯМІ

На поўдні сяхновіцкія землі межавалі з надзеламі *Здзітавецкай дзяржавы*. Яна дзялілася на шматлікія дробныя “іменьніца”, якія былі ў руках разнастайных шляхецкіх сем’яў. Да сярэдзіны XVI стагоддзя, пакуль жыў пан Венцлаў Багушэвіч-Федкавіч-Здзітавецкі, яшчэ захоўвалася адносная цэласнасць гэтых земляў. Аднак ягоныя дачкі пайшлі на гадзелы спадчыны, і Здзітавец пачаў драбіцца. Лета 1577 года прэтэнзіі на свае часткі дзяржавы заявілі ажно 14 спадчыннікаў [149].

Спрэчкі за землі і дзяльба ўласнасці ды сялян паміж здзітавецкімі ўладарамі не прыпыняліся ўсё XVI стагоддзе. Тагачасныя судовыя акты перанасычаныя заявамі і скаргамі, што тычацца канфліктаў, у цэнтры якіх знаходзіўся Здзітавец. Напрыканцы XVI стагоддзя дзяржава падзялялася не менш, чым на сорак невялікіх валоданняў пры агульнай плошчы каля 3000 валокаў (30 км²).

Такая нестабільнасць утварала пэўную пагрозу для суседніх Сяхновічаў. Менавіта таму Касцюшкам спатрэбілася выразна акрэсліць межы са Здзітаўцом, каб у далейшым перадухіліць магчымыя памежныя непаразуменні і сутычкі.

Адбылося гэта пры непасрэдным удзеле менавіта Мікалая Іванавіча Касцюшкі-Сяхновіцкага, які каля 1595 года супольна з “зямянамі гаспадарскімі, удзельнікамі маёнтка здзітавецкага” пабудаваў “граніцу і сцяну гранічную”. Паміж маёнткамі сумесна былі насыпаныя больш за два дзесяткі курганоў-капоў. Гэтыя межы аказаліся замацаваныя пагадненнем, складзеным 1 лютага 1599 года, якое падпісалі ажно 28 уласнікаў Здзітаўца:

“Я, Лев Патей, писар земски берестейски. Я, Лукаш и Лаврын Федюшки, Михаил Сосновский, Василий Сасин Калечмицкий, Остафей и Миколаи Здитовецкие, Иван и Юрей Данилевичи Шляхта Здитовецкие, Григорей Бурый, Андрей, Петр и Адам Тишковицы, Юрей, Павел и Григорей Гуриновичи Здитовецкие, Лаврин и Сегень Федоровичи Здитовецкие, Василий Сасин Старовольский, Федор и Кондрат Микитичи, Рудольф Рудницкий, Григорей Островский, Павел и Федор Дмитриевичи Здитовецкие, Малхер Паришинский, Ян Поплавский, Миколаи Яблонский, земляне господарские воеводства Берестейского, участники имения Здитовецкого, в повете Берестейском лежащего, сознаем сами на себе tým нашим добровольным листом-записом, кому бы то належало ведати нынешним и напотом будучим. И это есмо мели права ... о забране грунтов через границу нашу в землянином господарским воеводстве Берестейского з паном Миколоае Яновицом Костюшком Сехновицким од имения его Сехнович, в том же повете Берестейском лежащего, за котрым зобранем розные немалые межы нами в переходженю через границы делали, так теж и з стороны третьего жеребя, которого себе Ян Костюшко за правом своим бытии у нас меновал во имению нашим Здитовецком межы речками Полехвы, Мытишча и речки Нечавницы Глиненца, леса Бовиюва аж до Град, о которую то третью часть пан Миколаи Костюшко некоторых особ, нас участников, перед суд земски берестейски был позвал, также и мы пан(а) Миколоа Костюшко о грунты наши забраны их позвали. И правом яко власное свое разыскали.

А хотечи мы в тих границах и в грунтах покои вечисти з паном Миколоае Костюшком од имения его Сехнович, имению нашему Здитовецкому меть, и давшие се на узнание и разсудок жебо полнии их милости панем-приятел наших, права свое перед их милостю з обедвух

сторон показали, а их милость панове-приятели наши успокояючи тие вси розницы и заистя, а одложивши права пана Миколая Костюшко о третью часть на сторону прыступу ниякого пана Миколаю Костюшкодо поисканя тое трете части вечными часы не zostавили, на чом и сам пан Костюшко перестать. А за с о тые пекные грунты нас померковавши и границу певную тым именьям нашим стеною положили урочищами тыми: почавши од петы граничное именья панов Короневских Коронева з-под Жеидик од границы помененое Град, на котором местцу копа на следогониско сходятсе, и там тых трох именеи границы опираются, то есть Коренева, Здитовце, Сехнович, на котором местцу на сесь час дуб есть лежащи и други неподалеку стоячи, а тепер и конец через нас на том местцу на Градах у петы велики з паном Миколоае Костюшком сполне усыпан, а од того копца Град граница и стена граничная есть положена межи имением нашим Здитовцами, и ео пана Костюшковым Сехновичами, почавши од конца и дуба лежачого долиною стеною зпрослею над лесом великим до дуба, которы на сесь час стоит над ролем нашим Градами, до которого дуба тою стеною копцов три кром першого парожник, в котором то дубе и знаки крыжами положили есмо, а од того дуба другим простим трыбом так же стеною через заросли дуброве до полька и дуба, которыи стоит над смужскою подле Долгого поля, межи которыми дубам и копцов усыпанных осм, в том теж дубе знаки положили осмо.

А то все выполнивши и поплативши пред сес наш лист и положенье границ и стена урочищами звышписаными вечными часы ни в чом ненарушаючи держати бытии мает” [150].

Усталяваныя межы паміж Здзітаўцом і Сяхновічамі захоўваліся некалькі стагоддзяў, выконваючы сваё вызначэнне быць граніцаю між двума феадальнымі валоданнямі. Блізкія стасункі паміж суседзямі працягваліся і значна пазней. Нават у сярэдзіне XIX – пачатку XX стагоддзяў Касцюшкі, якія страцілі ўжо на той час свае спадчынныя Сяхновічы, працягвалі ўтрымліваць за сабою невялікія фальваркі на былых землях колішняй Здзітавецкай дзяржавы [151].

На ўсходзе Сяхновічы межавалі з *Каранёўскім маёнткам* – вотчынаю сем’яў Каранёўскіх, Мажэйкаў і Пацеяў [152].

Ужо згадвалася, што да пачатку XVI стагоддзя сяхновіцкія землі належалі да Каранёва (цяпер гэта хутар блізу Крыўлянаў). На працягу XVI – XVIII стагоддзяў адбылося некалькі значных размежаванняў паміж двума маёнткамі, апошнія – восенню і зімою 1778 года [153].

Для ўмацавання сваіх валоданняў паны Каранёўскія пабудавалі невялікую драўляную фартэцыю (так званы *Крыўлянскі замак*), рэшткі якога і сёння існуюць паміж вёскамі Мажэйкі і Налезнікі на Жабінкаўшчыне [154].

У сярэдзіне XVIII стагоддзя гэтыя землі зрабіліся адным з цэнтраў латыфундыі Рэчыцкі Ключ князёў Чартарыйскіх, у склад якой увайшлі таксама Вялікія Сяхновічы.

На захадзе непасрэднымі суседзямі Сяхновічаў былі *Чарнаўчыцы* (званыя ў тагачасных дакументах *Чарнаўчыцкім графствам*, сёння ў межах Брэсцкага раёна) – уласнасць адной з галінаў заможных Радзівілаў – і маёнтак *Непакойчыцы* – родавае гняздо шляхціцаў Непакойчыцкіх герба “Пацей” [155].

Заходнія межы сяхновіцкага валодання былі найбольш трывалымі: ад XVII – XVIII стагоддзёў не дайшло ніводнага паведамлення пра сур’ёзныя спрэчкі, парушэнні ці прэтэнзіі.

Цесныя сувязі Сяхновічы падтрымлівалі таксама з каралеўскімі (велякакняскімі) уладаннямі, найперш – з блізкімі землямі *Кобрынскай* і *Берасцейскай эканомій*.

Кобрынскае староства (эканомія) было ўтворанае на абшарах былога ўдзельнага княства [156]. У XVI стагоддзі на Кобрыншчыне амаль упершыню ў ВКЛ ажыццявілася на практыцы аграрная рэформа, вядомая пад назваю “Валочнай памеры” (ці “Уставы на валокі”) [157]. Рэформа дала моцны штуршок да станаўлення фальварачнай гаспадаркі, што паспрыяла развіццю эканамічных адносінаў у краі. Пра хуткае развіццё Кобрыншчыны сведчаць наступныя факты: паміж 1563 і 1597 гадамі на гэтых землях узніклі 10 новых вёсак, а шчыльнасць насельніцтва складала 10 чалавек на 1 км², што было значна больш, чым у прыватнаўласніцкіх вёсках [158].

Касцюшкі, як і большасць вясковых памешчыкаў, звярнуліся да фальварачнай сістэмы значна пазней. Толькі ў другой палове XVII стагоддзя яны пачалі ўводзіць у сваіх валоданнях новую сістэму гаспадарання. Такое спазненне стала адной з прычын хуткага заняпаду гаспадарак кшталту Сяхновічаў. (Дарэчы, насельніцтва самага значнага касцюшкаўскага валодання – Вялікіх Сяхновічаў – нават у 1760-ыя гады не дасягала і 70 чалавек) [159].

У першай палове XVIII стагоддзя Кобрыншчына адміністрацыйна злілася з Берасцейскай эканоміяй (апошняя таксама ўтварылася ў XVI стагоддзі) [160]. Як сведчаць інвентары 1712, 1724, 1731, 1742, 1757 гадоў, з’явілася агульная *Берасцейска-Кобрынская эканомія*, якая здавалася ў арэнду найзаможнейшым магнатам [161].

Як бачым, суседнія з Сяхновічамі землі моцна розніліся па тыпах уласнасці. Тут можна было знайсці паселішчы *дзяржаўныя* (Арэпічы, Рачкі), *каралеўскія* (так званыя “*гаспадарскія сталаванні*”) (Азяты, Вежкі), *магнацкія* (Булькова, Чарнаўчыцы), *шляхецкія* (Здзітавец, Каранёва) і *царкоўныя* (Алізараў Стаў, Крупчыцы).

З кожным з гэтых валоданняў Касцюшкам-Сяхновіцкім прыходзілася будаваць адносіны, часам не абыходзілася без канфліктных сітуацыяў, якія вырашаліся, галоўным чынам, праз суд.

Ча́стка 3

ЛІНІЯ “ІВАНАВІЧАЎ”

ПЁТР ДЫ ПАВЕЛ

XVII і XVIII стагоддзі сталіся пераломным часам ў гісторыі Вялікага княства Літоўскага і ўсёй Рэчы Паспалітай – федэратыўнай дзяржавы, што з 1569 года месцілася ў самым цэнтры Еўропы.

Бясконцыя войны, у якія была ўцягнутая краіна, аслабленне цэнтральнай ўлады, а разам з тым узмацненне свавольства магнатэрыі ды адкрытае ўмяшальніцтва іншаземцаў ва ўнутраныя справы дзяржавы – усё гэта разам неаднойчы стварала пагрозу незалежнаму існаванню краіны [162].

У такіх небяспечных варунках жыло грамадства, у якім некалькі пакаленняў нараджаліся і існавалі ва ўмовах бесперапынных знешніх і ўнутраных узрушэнняў, што ахоплівалі федэратыўную дзяржаву. У такіх няпростых умовах развівалася ўся тагачасная Беларусь, у тым ліку яе заходняя частка – Берасцейшчына, у склад якой уваходзілі землі Сяхновіцкага маёнтка.

Мікалай Іванавіч Касцюшка, заснавальнік старэйшай галіны сяхновіцкіх гаспадароў, пакінуў пасля сябе двух сыноў – старэйшага Паўла (№ 30) і малодшага Пятра (№ 31). Абодва мелі шматлікіх нашчадкаў.

Павел, які браў шлюб з Зоф’яю Здзітавецкаю, памёр каля 1665 года, пакінуўшы ажно шэсць сыноў: Станіслава (№ 51), Гераніма (№ 52), Мікалая (№ 53), Яна (№ 55), Пятра (№ 56) і Енджэя (№ 54). Апошні меў сына Яна Касцюшку-Сяхновіцкага, войскага чырвонаградскага (№ 85), і ўнука Антонія Юзафа (№ 144), які ў 1715 годзе прадаваў надзелы ў Папротнай і Лойках, што каля родавых Сяхновічаў.

Аднак сярод Касцюшкаў-Іванавічаў найбольш спрычыніўся да працягу рода старэйшы ўнук Мікалая Касцюшкі-Сяхновіцкага – Станіслаў. Той пакінуў пасля сябе трох сыноў: Дамініка (№ 82), які згадваецца ўпершыню на старонках “Альбома студэнтаў Замойскай акадэміі” пад датай 26 мая 1717 года [163], а таксама Уладзіслава (№ 83) і Антонія (№ 84).

Лінія Касцюшкаў, якая даіснавала да XX стагоддзя, цягнулася ад сярэдняга брата – Уладзіслава. Пра яе будзе асобна расказана ніжэй у главе “Апошнія «Іванавічы»”.

ХРЫЗАСТОМ

З XVII стагоддзя шмат Касцюшкаў пачало сяліцца на Гродзеншчыне, Мсціслаўшчыне, Піншчыне, у іншых ваяводствах і паветах Вялікага княства [164]. Гэта было выклікана разрастаннем роду. На той час жылі

каля 60 нашчадкаў Касцюшкі Фёдаравіча, і малы спадчыны маёнтак ужо не мог задаволіць кожнага адпаведным надзелам.

Так, у 1669 годзе ўладальнік Грыцэвічаў (цяпер вёска ў Жабінкаўскім раёне) сын Пятра Мікалаевіча Хрызастом Касцюшка (№ 59) пераехаў у Кобрын, як толькі купіў гарадскі пляц у спаджаемцаў прыдворнага злотніка (ювеліра) каралевы Боны Сфорцы д'Арагон – Пьётра дзі Напалі (Пятра Неапалітанчыка) [165]. Пан Хрызастом стаў адным з гаспадароў горада, разбуранага пад час вайны Масковіі з Рэччу Паспалітай 1654 – 1667 гадоў (у Кобрыне на той час ацалела толькі 148 дамоў з 478, што існавалі да пачатку ліхалецця).

У тым самым 1669 годзе Хрызастом перадаў на правах заставу (арэнды) свае надзелы ў Сяхновічах. Арандарам стаў ягоны родзіч Аляксандр Ян Касцюшка Сяхновіцкі (прадзед Т. Касцюшкі). І надалей Хрызастом і Аляксандр Ян падтрымлівалі між сабою прыхільныя адносіны, тым больш, што жонкі абодвух паходзілі з адной сям'і Дзенісовічаў.

Увесну 1674 года Хрызастом і Аляксандр Ян выправіліся ў Варшаву на элекцыіны (выбарчы) сойм, які павінен быў вылучыць новага караля Рэчы Паспалітай. 21 мая шляхта Кароны (Польскага каралеўства) і Княства (Вялікага княства Літоўскага) аднагалосна аддала свае галасы за вядомага палкаводца Яня Сабескага, каранаванага пад імем Яна III [166].

Хрызастом Касцюшка адрозніваўся няўрымслівым характарам. У 1676 годзе ён быў нават асуджаны на баніцыю (выгнанне з дзяржавы). Аднак, відаць, неўзабаве вырок быў адменены, паколькі ўжо 13 снежня таго самага 1676 года Хрызастом ад свайго імя і ад імя свайго жонкі Канстанцыі Дзенісовіч скардзіўся на паноў Самуэля і Бенядзікта Бухавецкіх, якія наехалі на ягоны застаўны маёнтак Прылукі і нарабілі шмат шкоды, не спыніўшыся нават перад забойствам слугі. А ў 1680 – 1686 гадах Хрызастом судзіўся з уласным братам Веспасіянам (№ 57) і зямлямі Залушчынскімі: яго абвінавачвалі ў нападзе на двор Здзітавец-Залушчынчызну (на Жабінкаўшчыне), у рабаваннях і гвалтах, учынёных над мясцовымі землеўладальнікамі [167].

Менавіта Хрызастом Касцюшка настойваў на выгнанні з Кобрына цэлага яўрэйскага кагала. Па ягонай прапанове Ян III 24 сакавіка 1688 года абвясціў у Гародні жорсткі дэкрэт, у якім загадаў *“вечне выволаць”* кобрынскіх жыдоў *“зо всех земель и панств”*. Яны абвясчаліся па-за законам і, пазбаўленыя права прытулку, павінныя былі вечна бадзяцца па свеце [168].

Пляц у Кобрыне пасля смерці Хрызастома адышоў да магдэбургіі. У 1704 годзе ягоны сын Міхал Францішак (№ 91), вайт кобрынскі і гарадзецкі, за 200 злотых адкупіў бацькаву спадчыну. Так званы *“Касцюшкаўскі пляц”* заставаўся ў нашчадкаў Хрызастома яшчэ каля сарака гадоў, пакуль ягоны ўнук Антоні (№ 147) 18 красавіка 1742 года не перадаў надзел Кобрынскаму кляштару [169].

Прыкметнаю асобаю ў тагачасным Берасцейскім ваяводстве таксама быў малодшы сын Хрызастома – крамяніцкі староста Павел Дамінік Касцюшка-Сяхновіцкі (№ 92).

ФУНДАТАР СЯХНОВІЦКАЙ ЦАРКВЫ

Павел Дамінік пражыў доўгае жыццё: нарадзіўся каля 1670 года, а памёр, як гэта вынікае з сямейных папераў, ужо пасля 1746 года.

У пэўным сэнсе Павел быў тыповым дзіцём свайго часу, выхаваным у тым асяродку, які ўзнікае ў няпростыя часы “смут” і анархій, што ахопліваюць дзяржаву, пазбаўленую выразна акрэсленых арыенціраў далейшага развіцця.

Новы элекцыйны Варшаўскі сойм, сабраны дзеля абрання чарговага караля польскага і вялікага князя літоўскага па нябожчыку Яну Сабескаму, яскрава прадэманстравалі глыбокі раскол, што існаваў у грамадстве. Стаўленіку Расіі саксонскаму электару Аўгусту II Ветыву супрацьстаяў французскі прэтэндэнт герцаг Франсуа Луі дэ Канці. Вострая канкурэнтная барацьба за карону федэратыўнай дзяржавы выклікала не толькі адтэрміноўку элекцыі, але і далейшае прыніжэнне ролі Рэчы Паспалітай у вачах еўрапейскай супольнасці [170]. Акрамя таго, на сойме ў Варшаве былі прынятыя яшчэ два лёсавызначальныя для далейшай гісторыі Беларусі рашэнні: было абвешчанае ўраўнанне шляхты ВКЛ у правах з польскаю і забароненае ўжыванне ў судах беларускай мовы.

У рабоце сойма брала ўдзел вялікая дэпутатыя берасцейскай шляхты, у тым ліку ажно 14 прадстаўнікоў роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх.

Апроч Паўла Дамініка, які выконваў абавязкі пісара гродскага (гарадскога) берасцейскага суда, там прысутнічалі Аляксандр Ян з сынамі Аўгусцінам Дамінікам (№ 96) і Амброжыем Казімірам (№ 98), Міхал Францішак (брат Паўла), Казімір (№ 38), Ян (№ 67), Казімір (хутчэй за ўсё, маецца на ўвазе брат Яна – Казімір Францішак (№ 69)), Адам (№ 72), Юзаф (№ 75), Казімір (№ 78), Геранім (№ 70), Станіслаў (№ 94) і Фаўсцін Бенадзікт (№ 99) Касцюшкі-Сяхновіцкія [171].

У 1710 годзе Павел Касцюшка займаў пасаду лоўчага, а з 1716 года да самой смерці ўжо выступаў у якасці пісара Берасцейскага ваяводства, уваходзіў ва ўрад Брэста. 15 лютага 1718 года ва ўмовах вядзення Рэччу Паспалітай Паўночнай вайны (1700 – 1725 гадоў) пастановаю берасцейскага соймака ён быў прызначаны зборшчыкам падаткаў (“падымнага”) на ўтрыманне войска, прычым ў пастанове спецыяльна агаворвалася, што П. Касцюшка не павінен *“забіраць для сябе з сабранага больш за адзін грош з кожнага златага, паводле найноўшых распараджэнняў”* [172]. Такая заўвага была не залішняю ва ўмовах шматлікіх злоўжыванняў, якія дазваляла сабе шляхта. Дый сам Павел Дамінік таксама быў некалі заўважаны ў рабаваннях суседніх каралеўскіх вёсак. Пра гэта сведчыць “Рэстр стратаў, учынёных панцырнай харугвай (палком) у Вязэцкім Ключы” за 1698 год. Рабаўнікі (а сярод іх былі

прадстаўнікі многіх вядомых у краі родаў) выдатна скарысталі тады фактычнае бязуладдзе ў Рэчы Паспалітай: былі моцна абрабаваныя дзесяць каралеўскіх вёсак, з якіх вывезена рэчаў агульнай колькасцю на 38,5 тысячч злотых [173].

Павел Дамінік удзельнічаў у гэтым злачынстве разам з братам Міхалам Францішкам і нанёс стратаў “сталовым” землям на 4 тысячч злотых. Ён вывез з вёскі Якаўчыцы 58 бочак жыта, ячменю і аўса, гвалтам у Сяхновічы забраў двух работнікаў. П. Касцюшка прымусіў *якаўчураў* (так і дагэтуль завуцца жыхары Якаўчыцаў) штодзённа даваць яму падводу і раз на тыдзень несці варту (ахоўваць касцюшкаўскую сядзібу, скарб і землі). А брат Міхал, у сваю чаргу, вывез на свой двор з Прускі 28 вазоў сена ды 15 вазоў саломы. Разам з імі “вызначыўся” і прадстаўнік малодшай лініі Касцюшкаў-Сяхновіцкіх Казімір, які абрабаваў сумесна з панам Юрагам вёску Глінянка (усе пералічаныя населеныя пункты былі на памежжы сучасных Жабінкаўшчыны і Кобрыншчыны). Між іншым, былі ўзятая так званыя “дэпутацыя” грошы, сабраныя для дэпутатаў, абраных на сойм. Сем падводаў сяхновіцкі гаспадар выправіў за кошт каралеўскіх падданых у Львоў [174].

Аднак у памяці мясцовых жыхароў Павел Касцюшка-Сяхновіцкі застаўся зусім не ў сувязі з гэтымі гучнымі справамі. Дзякуючы яму ў першай чвэрці XVIII стагоддзя была адноўлена старадаўняя уніяцкая Вялікасяхновіцкая царква Міколы Цудатворцы.

18 снежня 1727 года Павел разам са сваёю жонкаю Цэцыліяй Урэт выдаў на гэтую патрэбу спецыяльны пісьмовы фундуш (ахвяраванне), унесены ва ўрадавыя кнігі Берасцейскага замка. Храм, заснаваны продкамі П. Касцюшкі, з цягам часу прыйшоў у поўнае занябданне, таму навакольныя сяляне вымушаныя былі наведваць “чужыя” цэрквы. У адноўлены Свята-Мікалаеўскі храм загадам паноў-уласнікаў прызначыўся айцец Васіль Бялевіч, у карыстанне якому быў пакінуты царкоўны дом з усімі пабудовамі і навакольнымі землямі, лясамі, сенажацімі. Ад айца Васіля і ягоных наступнікаў Касцюшкі патрабавалі толькі “*рупіва кланаціцця аб духоўнай карысці прыхаджан*” і кожную суботу служыць абедню ў гонар заснавальнікаў храма [175].

Пазней імя Паўла Касцюшкі неаднаразова сустракаецца на старонках справаводчых актаў 20 – 40-х гадоў XVIII стагоддзя. У чарговы раз ён уззяў актыўны ўдзел у палітычнай дзейнасці напрыканцы 1733 года – у час чарговай нестабільнасці ў дзяржаве, выкліканай смерцю караля Аўгуста II. Зноў пачалася барацьба за карону, на гэты раз паміж сынам памерлага манарха Аўгустам III і ягоным супернікам Станіславам Ляшчынскім, які непрацяглы час лічыўся каралём яшчэ ў перыяд Паўночнай вайны [176]. Берасцейская шляхта, сярод якой быў і Павел Дамінік Касцюшка, аднагалосна выказалася ў падтрымку Аўгуста ў Чарнаўчыцах, паколькі сабрацца ў Брэсце, занятым расійскімі войскамі, было немагчыма [177].

Пасля сябе Павел пакінуў пяць сыноў: цыстэрцыянца Габрыэля (№ 146), капітана каралеўскай службы Антонія (№ 147), пясцігорскага

намесніка Бенядзікта (№ 148), лоўчага Юзафа (№ 150) і малодшага сына Францішка (№ 149).

У часы жыцця гэтага пакалення Касцюшкаў на Берасцейшчыне ўтварылася магнацкая латыфундыя князёў Чартарыйскіх – так званы Рэчыцкі Ключ, якая неўзабаве паглынула былія каралеўскія ўладанні, землі Каранёўскага маёнтка і падышла непасрэдна да Сяхновічаў. У 1756 годзе Габрыэль, Юзаф і Францішак адмовіліся ад сваёй часткі спадчыны на карысць вяльможных Чартарыйскіх [178].

Да канца XVIII стагоддзя Ян (№ 139) і парнаўскі чашнік Станіслаў Касцюшкі-Сяхновіцкія (з *Іванавічаў*) (№ 177) з’яўляліся ўжо толькі арандарамі ў былым родавым гняздзе. А ўнук Паўла – Бруна (№ 181) у 1774 годзе атрымаў у валоданне невялічкі маёнтак Чурылаўшчызна побач з Сяхновічамі. Нашчадкі Бруна гаспадарылі тут яшчэ больш за сто гадоў [179]. Паступова Касцюшкі страчвалі кантроль над родавымі землямі, пакуль не згубілі іх канчаткова.

У першай чвэрці XIX стагоддзя Рэчыцкі Ключ пачаў дзяліцца. І амаль першымі з яго складу вылучыліся Вялікія Сяхновічы, якія перайшлі ва ўласнасць памешчыка Францішка Ілаковіча [180]. Апошнімі гаспадарамі маёнтка (паміж 1850 і 1939 гадамі) была сям’я паноў Прыбораў (Пржыбораў, Пшыбораў) з Міншчыны.

АПОШНІЯ “ІВАНАВІЧЫ”

Скласці падрабязны радавод Касцюшкаў XIX стагоддзя ўяўляецца надзвычай складанаю працай. Не дастае значнай колькасці дакументаў, якія дазвалялі б прасачыць сямейныя сувязі, што існавалі на той час паміж прадстаўнікамі радзіны. Нават тыя звесткі, якія існуюць, вызначаюцца няпэўнасцю.

Пасля падаўлення паўстання 1830 – 1831 гадоў беларуская шляхта апынулася пад надзвычайным уціскам, адным з прыўленняў якога стаў так званы “разбор шляхты”. Гэта палітычная акцыя мела на мэце значнае змяншэння на беларускіх (*“прыдбаных, ад Польшчы адарваных”*) землях шляхты як найбольш актыўнага чынніка ўсіх антырасійскіх выступленняў на Беларусі ў 30 – 60-ыя гады XIX стагоддзя. Расійскія ўлады былі не толькі занепакоеныя вялікаю колькасцю асобаў, што на колішніх землях ВКЛ далучалі сябе да шляхецкага саслоўя, але, як было сказана ў спецыяльным законе ад 19 кастрычніка 1831 года, многія шляхціцы *“наладзе жыцця... найбольш схільныя былі да паўстання і злачынных дзеянняў супраць законнай улады”*. Таму ўлады патрабавалі ад кожнага, хто лічыў сябе шляхціцам, прадставіць сур’ёзныя дакументальныя доказы шляхецкага паходжання.

У такіх варунках непасрэдную родавую блізкасць да старэйшай галіны Касцюшкаў-Сяхновіцкіх здолелі давесці толькі нашчадкі парнаўскага чашніка Станіслава Касцюшкі. Той нарадзіўся каля 1750 года. На старонках справаводчых кніг упершыню згадваецца пад 1769 годам,

калі атрымаў даравальны ліст ад свайго дзядзькі Яна (такім чынам, Станіслаў мог быць сынам Вінцэнта (№ 140) ці Роха (№ 141), родных братоў згаданага Яна). У 1777 – 1778 гадах Станіслаў выступаў у якасці дзяржаўцы Сяхновіцкага [181].

У 1852 годзе сыны Станіслава Севярын (№ 191) і Аляксандр (№ 193), а таксама іх дзеці Уладзіслаў (№ 195) і Станіслаў (№ 199) Касцюшкі-Сяхновіцкія нарэшце дамагліся права быць запісанымі ў радаслоўную кнігу дваранства Гродзенскай губерні. Разам з імі там былі таксама згаданыя Караль Касцюшка, яго сын Ігнацій, ротмістр расійскіх войскаў у 1812 годзе, і ўнук Адам (у радавым роспісе калена Караля не пазначанае, паколькі дакладна невядома, ад каго яно паходзіла) [182].

Прыкладна з сярэдзіны XIX стагоддзя нашчадкі Станіслава Касцюшкі мелі таксама надзелы ў Кобрыне, на тэрыторыі былога Кобрынскага Ключа.

Гэтае вялікае зямельнае валоданне, утворанае ў другой палове XVIII стагоддзя, 18 жніўня 1795 года за асабістыя заслугі і падаўленне Касцюшкаўскага паўстання Кацярыны II падаравала фельдмаршалу Аляксандру Сувораву [183].

7 мая 1808 года сын расійскага военачальніка Аркадзь Сувораў прадаў Кобрынскі Ключ маёру Густаву Гельвігу. Аднак той стаўся няздатным гаспадаром, таму ў 1819 годзе ягоныя землі, за выключэннем невялікай часткі (маёнтак Губерня), былі падзеленыя паміж крэдытарамі.

У 1858 годзе спадчыннікі Г. Гельвіга паны Шабельскія прадалі ўжо Губерню прафесару Харкаўскага ўніверсітэта Аляксандру Міцкевічу (1801 – 1871), малодшаму брату вялікага паэта.

У кобрынскім маёнтку сям'я Міцкевічаў заставалася да 1873 года [184]. Пасля іх Губерня была падзеленая на тры часткі паміж Марыяй Скаўронскай, Марыяй Свяціцкай і спадчыннікамі Станіслава Касцюшкі. Надзел апошніх складаўся з 114 дзесяцін і меў назву Клапоцын [185].

Найбольш нашчадкаў пакінуў Аляксандр Станіслававіч Касцюшка, які меў шасцёра дзяцей, у тым ліку Антаніну (№ 196) і Станіслава, што пасля смерці знайшлі свой апошні прытулак на старых Кобрынскіх гарадскіх могілках [186].

Пахаванні Касцюшкаў, якія месцяцца ў цэнтральнай частцы могілак, захоўваюцца ў добрым стане. Першае з іх, заснаванае ў 1890 годзе, належыць Станіславу. Надпіс на пліце сведчыць, што С.А. Касцюшка нарадзіўся 7 сакавіка 1848 года і памёр ва ўзросце 41 год (22 снежня 1889 года). Быў жанаты з Марыяй Буш, ад якой меў сына Міраслава (1887 – 1914) (№ 202). Хутка пасля смерці мужа Марыя зноў пабралася шлюбам, на гэты раз з Калікстам Людвікам Нарбутам, ад якога мела яшчэ трох дзяцей: Марыю Бянігію (1892 – ?), Нестара Марціна (1893 – 1962) і Генрыху (1894 – ?) [187].

Побач з магілай бацькі ў Кобрыне дасюль месціцца пахаванне Міраслава Касцюшкі-Сяхновіцкага (№ 202). На пліце ўсталяваная шылдачка з наступным тэкстам: “*С(ветлай) п(амяці) Міраслаў*

Касцюшка, апошні з рода Тадэвуша Касцюшкі. Пам(ёр) 26 лютага 1914 г. у Ментоне, пражыўшы 26 гадоў. Найлюбімейшаму і незабыўнаму брату. Дзеці Калікста Нарбута". Заўчасны скон Міраслава, названага апошнім у родзе, быў выкліканы нейкай сур'ёзнай хваробай, ад якой малады чалавек спрабаваў беспаспяхова пазбавіцца на знакамітым французскім кліматычным курорце.

Трэцяя магіла Касцюшкаў у Кобрыне належыць Антаніне Аляксандраўне (каля 1835 – 1906), якая на шыльдзе, прымацаванай да помніка, названая “Антанінай Траўгутавай Міцкевічавай”. Першы яе муж Рамуальд Людвікавіч Траўгут (1826 – 1864) быў адным з кіраўнікоў паўстання 1863 – 1864 гадоў на Беларусі і ў Польшчы [188].

Непасрэдна перад пачаткам паўстання палкоўнік Р.Л. Траўгут атрымаў адстаўку з расійскай арміі. Прыкладна ў гэты самы час у ягонай сям’і разыгралася сапраўдная драма, калі за нейкі год памерлі жонка Ганна Пікель, двое дзяцей і бабуля. Разам з тым, як адзначаў гісторык Б.С. Клейн, менавіта тады “ён, унук паўстанца 1794 года, які заслужыў за храбрасць пахвалу Тадэвуша Касцюшкі, знаёміцца з жанчынай, чыё імя штодзённа напамінае пра гераічнае мінулае. Антаніна Касцюшка, нашчадак вялікага бунтара, стала жонкай Рамуальда Траўгута якраз тады, калі ён набліжаўся да самых крутых паваротаў свайго жыцця” [189].

Пры падаўленні збройнага чыну генерал паўстанцаў быў захоплены ў палон і 24 ліпеня (5 жніўня) 1864 года пакараны смерцю. Яго сімвалічнае пахаванне знаходзіцца ў Варшаве, на магіле дачкі Алаізы (1860 – 1907).

Пасля гібелі Р.Л. Траўгута Антаніна ў другі раз пайшла за Францішка Аляксандравіча Міцкевіча, пляменніка Адама Міцкевіча [190]. Жанчына памерла 5 кастрычніка 1906 года. А са смерцю ў 1914 годзе маладога Міраслава Станіслававіча гэтая галіна Касцюшкаўскага радаводнага дрэва перарвалася.

ЛІНІЯ “ФЁДАРАВІЧАЎ”

ПАЧАТКІ МАЛОДШАЙ ГАЛІНЫ

Як і *Іванавічы*, Касцюшкі-*Фёдаравічы* (малодшая галіна Касцюшкаў-Сяхновіцкіх) мелі свае валоданні ў Сяхновічах, якія з XVII стагоддзя называліся Фёдаравічына (Фёдаравіччызна), інакш Малыя Сяхновічы.

Гісторыя гэтага ўладання і сям’і, што ў ім гаспадарыла, распачалася пасля 1622 года. У той час памёр, пакінуўшы сыноў Адама (№ 26), Мікалая (№ 28) і Яраша (№ 27), Фёдар Касцюшкавіч Сяхновіцкі.

Амаль адразу, 17 ліпеня 1622 года [191], браты падпісалі дамову пра падзел Фёдаравіччыны. Гэты надзвычай важны акт амаль на стагоддзе фактычна замацаваў пазямельныя адносіны паміж рознымі прадстаўнікамі малодшай галіны Касцюшкаў.

Бацька Адама, Мікалая і Яраша пражыў доўгі век і памёр у вельмі паважаным узросце (меў больш за 80 гадоў). Да гэтага часу не стала ягонага старэйшага сына Рыгора (№ 25) (вядома, што ў 1618 годзе таго ўжо не было сярод жывых), таму ў дамове пра раздзел зямельнай спадчыны браў удзел таксама ўнук Фёдара Касцюшкавіча – Ян Рыгоровіч Касцюшка-Сяхновіцкі (№ 33), прамы продак генерала Тадэвуша Касцюшкі.

Такім чынам, у падзеле 1622 года ўдзельнічалі ўсе чатыры лініі *Фёдаравічаў*. Кожная з іх мела свае разгалінаванні, за выключэннем лініі Мікалая, які пакінуў толькі дачок. Затое Рыгор, Адам і Яраш паклалі пачатак тром лініям роду.

Адам Фёдаравіч неаднойчы згадваўся на старонках справаводчых актаў Вялікага княства Літоўскага ў 20 – 30-ыя гады XVII стагоддзя. Так, 28 красавіка 1631 года ён атрымаў ад паноў Здзітавецкіх надзелы абাপал рэчкі Нячаўніцы (правы прыток Мухавіцы). Яму таксама перадаваліся ў карыстанне двор з млынам і “шмат грунтоў” ва ўрочышчы Татарынава Балота за вёскай Грыцэвічы (недалёка ад Сяхновічаў). Апроч таго, пан Адам набыў ад уласнікаў Здзітаўца надзел “*прозвіском Чертеж с сельцом на том Чертежу, называемом Сенковцы*” – гэтае паведамленне было першаю пісьмоваю згадкаю пра сённяшнюю вёску Сенькавічы на Жабінкаўшчыне [192].

Як і астатнія сяхновіцкія гаспадары, Адам Фёдаравіч быў адукаваным чалавекам (сярод шматлікіх дзяржаўных і судовых актаў, прагледжаных намі, не выйшлена ніводнага, дзе Касцюшкі, па прыкладзе сваіх малапісьменных суседзяў, пакідалі б замест уласнага подпісу крыжык). Ён стаў нават перапісчыкам адной з кніг Літоўскай метрыкі, пра што сведчыць паметка, пакінутая ім напрыканцы: “*тыем книги переписывал я, Адам Костюшко, властною рукою*” [193].

Адам меў двух дачок, якіх выдаў за Гарноўскага і Непакойчыцкага (апошняя – Зузанна (№ 35) – згадваецца ў судовай справе пад 1661 годам [194]), а таксама трох сыноў: Аляксандра Фаўсціна (№ 36), які ў 1647 годзе ажаніўся з Зоф’яй Дзенісовіч, Крыштафа (№ 37), пашлюбленага з Шаставіцкай, і ўладара маёнтка Дашкавічы (каля цяперашняй вёскі Алізараў Стаў Жабінкаўскага раёна) Ежы (Юрыя) (№ 38) [195].

Апошні вызначыўся пад час працяглай і крывавай вайны Расіі супраць Рэчы Паспалітай, якая цягнулася з 1654 па 1667 год. Ежы Касцюшка быў сярод берасцейскай шляхты, якая ў 1661 годзе *“без зброі, пораху і свінцу, без пэўнага ведання справы і ў абмежаванай колькасці”* выправілася на вызваленне Берасцейскай крэпасці, занятай маскоўскімі ваяводамі. На чале гэтага руху стаяў кашталян Міхал Савіцкі, урадженец маёнтка Савіцкае на Жабінкаўшчыне (цяпер – частка вёскі Залуззе). *“Паспалітае рушэнне”*, у склад якога ўваходзіў Е. Касцюшка, было адкінутае і пабітае ўжо ў першай сутычцы з ворагам, але падрыхтавала ўмовы для канчатковага выгнання маскоўскіх войскаў з Берасця [196].

Аднак не толькі добрую славу ў наваколлі пакідалі нашчадкі Фёдара Касцюшкавіча. Ягоны малодшы сын Яраш праз сем гадоў пасля падзелу 1622 года зняславіў сваё імя незаконным уварваннем на капу.

НА КОПНЫМ СУДЗЕ

Расповед пра Касцюшкаў XVI – XVIII стагоддзяў будзе няпоўным, калі не звярнуць увагу на стаўленне прадстаўнікоў гэтай сям’і да сваіх падданых.

Разам з прыкладамі дбайных адносінаў да сялянаў, можна знайсці таксама акты, якія сведчылі пра *“збегі” прыгонных з Сяхновічаў* [197]. Такія справы звычайна выносіліся на копныя суды.

Капою называлі сход сялянскай грамады, на якім разглядаліся дробныя крадзяжы, скаргі, межавыя непаразумеўні, што ўзніклі паміж суседзямі. Капаванні звычайна збіраліся пад аткрытым небам – у мясцінах, званых *капавішчамі*. Крыніцы згадваюць больш за дваццаць такіх месцаў у межах тагачаснага Берасцейскага ваяводства. Улада кожнага копнага раёна распаўсюджвалася *“на ўсе чатыры бакі”* на адну мілю, альбо 14 вёрстаў [198].

У непасрэднай блізкасці ад касцюшкаўскіх валоданняў выяўлена месцазнаходжанне капавішчаў *“на границы кегунтов имени Здотовецкого, Коренева и Сехнович”* (інакш – *«на копи врочицом У Град»*) (1589 і 1621 гады) [199], *“на урочищу подле моста Вежецкого”* (1631 год) [200], *“на урочищу против Комарова”* ля Непакойчыцкага маёнтка (1589 год) [201], *“на врочищу у в Олизарова Става”* (1589 і 1680 гады) [202] і пад маёнткам Савіцкае-Ківаверты (цяпер частка вёскі Залуззе) (1589 год) [203].

Як правіла, у дзейнасці копных судаў бралі ўдзел прадстаўнікі двух-трох навакольных вёсак. Пры рашэнні найбольш складаных спраў рэпрэзентатыўнасць судаў узростала. Так, увесну 1631 года, калі ля Вежак разбіралася справа пра рабаванні, на капу з'ехаліся пасяленцы з 12 навакольных вёсак, у тым ліку з Ханькоў, якія належалі Адаму Касцюшку. Больш “сведкаў вакольных” збіралася толькі ў красавіку 1589 года, калі Мікалай Іванавіч Касцюшка-Сяхновіцкі разглядаў справу пра рабаванне сваіх Сяхновічаў [204].

Пачэснае месца на копах займалі “старцы”, якіх выбіралі з ліку заможных сялян, і дзяржаўныя чыноўнікі (апощнія дасылаліся з Берасця). Яны разам назіралі за справамі і зацвярджалі судовыя прысуды.

Копы не заўсёды заканчваліся мірна, бо часам шляхціцы, незадаволеныя пастановаю, спрабавалі сілаю навязаць сход карыснае для сябе рашэнне. Напрыклад, 24 мая 1629 года пан Іван Верашчака скардзіўся на Яраша Касцюшку, які ў катэгарычнай форме адмовіўся з'явіцца на суд. Сяхновіцкаму пану дасылаліся некалькі “позваў” (афіцыйных запрашэнняў), якія той дэманстратыўна ігнараваў. Нарэшце Я. Касцюшка прыехаў на кап, але не дзеля таго, каб прызнаць свае памылкі. Ён з'явіўся разам са сваім прыяцелем Фёдарам Здзітавецкім у акружэнні слуг. Сяхновіцкія і здзітавецкія падданыя ўчынілі прысутным на капавішчы “*вялікае збіццё і зраненне*” ды разагналі сход [205].

Аднак нельга лічыць, што гэта была тыповая для таго часу сітуацыя. Разгон капы ўсё ж здараўся рэдка, і вінаватаму часцей за ўсё даводзілася адказваць. Напрыклад, 18 сакавіка 1680 года, калі павятовы генерал Андрэй Лясота са шляхціцамі, узятымі ў сведкі, прымусіў склікаць грамаду пад Алізаравым Ставам, “*дзе заўсёды, як на звычайным месцы, з даўніх часоў копы бывалі*”. На ёй унукі Адама Фёдаравіча Адам (№ 72), Тэадор (№ 73) і Юзаф (№ 75) дамагліся пакарання сялян паноў Яна Непакойчыцкага Станіслава Узоўскага з Курпічаў на Жабінкаўшчыне. Гэтыя падданыя ў цемры наўмысна падпалілі гумно ў Сяхновічах, чым нанеслі вялікія страты [206].

З канца XVII стагоддзя копныя суды на Берасцейшчыне збіраліся ўсё рэдзей, а ў наступным стагоддзі зусім выйшлі з ужытку. Таму вызначыць дакладныя месцы, дзе некалі збіраліся шматлюдныя сходы сялянскай грамады, цяпер, напачатку XXI стагоддзя, ужо не ўяўляецца магчымым.

ЯН-ЕВАНГЕЛІК

Вядома, найбольшую цікавасць для даследчыкаў заўсёды выклікала іншая лінія *Фёдаравічаў*, тая, з якой паходзіў генерал Тадэвуш Касцюшка. Фактычным заснавальнікам яе стаў унук Фёдара Касцюшкавіча Ян Рыгоравіч Касцюшка-Сяхновіцкі (каля 1600 – 1647/1648).

Напростыя канфесійныя адносіны на тэрыторыі тагачаснай Беларусі закранулі таксама і Касцюшкаву сям'ю. Паколькі бліжэйшыя родзічы Яна

былі праваслаўныя, ад нараджэння ён павінен быў быць ахрышчаны ў праваслаўе ці уніяцтва. Першая жонка сяхновіцкага ўладара Канстанцыя Ажэшка трымалася каталіцтва. Ужо ў сталым узросце сам Ян перайшоў у пратэстантва [207]. Магчыма, на такі выбар паўплывала ягоная другая жонка арыянка Зузанна Ракоўская [208].

Недалёка ад Сяхновічаў месціўся Непакойчыцкі евангелічны збор, пабудаваны напрыканцы XVI стагоддзя [209]. Ян Касцюшка мог быць ягоным прыхаджанінам.

Ф. Канечны выступаў з непераканаўчай здагадкай, што незадоўга да сваёй смерці Ян Рыгоровіч перахрысціўся зноў, цяпер ужо ў каталіцтва [210]. Але ягоны сын Аляксандр Ян чамусьці нічога не ведаў пра гэты хрост нябожчыка-бацькі і ў сямейных паперах упарта называў яго евангелікам [211]. Галоўная мэта польскага даследчыка падкрэсліць хуткае акаталічванне Касцюшкаў, і, у прыватнасці Яна, цалкам зразумелая, паколькі Ф. Канечны выразна праводзіў паралель і ставіў знак роўнасці між веравызваннем ды так званаю “пальшчызнаю”. Ён катэгарычна сцвярджаў: *“Прыкладна ад 1600 года мы можам лічыць іх (Касцюшкаў-Сяхновіцкіх – А.Б.) польскім шляхецкім родам ... Ці шмат польскіх сем’яў, нават з найбольш “радавітых”, ганарацца такою даўніною свайго паходжання? Мы павінныя зазначыць і падкрэсліць: Касцюшкі ніколі не былі іншай нацыянальнасці, як толькі палякамі. Хоць і паходзілі з караня рускага, але ж у пачатковы перыяд свайго сямейнай гісторыі не адчувалі рускага нацыянальнага пацукі і не мелі нацыянальнасці, пакуль не знайшлі яе ў польскасці”* [212].

З аднаго боку, услед за Тадэвушам Корзанам, гэты даследчык прызнаваў, што Касцюшкі адвечна належалі да “русінаў племені беларусінаў” (адна з назваў беларусаў) [213]. Аднак з другога боку, ён безапеляцыйна сцвярджаў, што праз *“польскае выхаванне і польскую веру”* прадкі Т. Касцюшкі ператварыліся ў этнічных палякаў.

Згадзімся, што час, у які жыў Ян Касцюшка, быў няпростым у палітычным і рэлігійным сэнсе. Гэта сапраўды той перыяд нашай гісторыі, калі большасць беларускай шляхты масава пераходзіла ў пратэстанцкую ці каталіцкую веру. Аднак перахрышчаны ліцвін-беларус не пазбаўляўся аўтаматычна сваёй нацыянальнай прыналежнасці і па-ранейшаму, нават праз колькі стагоддзяў захоўваў свядомасць і асобную ментальнасць ліцвіна (пра што, дарэчы, шмат разоў на мяжы XVIII і XIX стагоддзяў сведчыў і сам генерал Тадэвуш Касцюшка) [214].

Толькі з сярэдзіны XVII стагоддзя (а гэта значыць, ужо пасля смерці Яна-евангеліка) можна лічыць, што Касцюшкі сталі лічыцца каталікамі. Некаторыя з іх нават абіралі духоўную кар’еру. Адзін з унукаў Адама Фёдаравіча – Ян (№ 67), плябан кобрынскі – у 1691 годзе займаў пасады канонніка луцкага і дэкана шарашоўскага [215]. Былі ў сям’і таксама манахі розных каталіцкіх ордэнаў (езуіты, цыстэрцыяны, дамініканы). Езуіт Каспар Нясецкі каля 1740 года зазначаў: *“Цяпер у законе нашым Міхал і Марцін (з Касцюшкаў – А.Б.) на хвалі Боскай працуюць”* [216].

Паколькі ў спадчынным маёнтку Касцюшкаў не існавала каталіцкага касцёла, сяхновіцкія гаспадары на вялікія святы ездзілі да манахаў-цыстэрцыянцаў у Алізараў Стаў [217] ці ў Крупчыцы – да кармелітаў [218]. Часамі выпраўляліся яшчэ далей – у Брэст і Кобрын (пра гэта сведчаць неаднаразовыя ахвяраванні берасцейскім ды кобрынскім храмам).

Дзя сямейных пахаванняў каля 1620 года ў Малых Сяхновічах была заснаваная невялікая капліца, дзе амаль 150 гадоў хавалі нашчадкаў і сваякоў Яна Рыгоровіча Касцюшкі, спадчыннікаў Фёдараўшчыны.

Адно з першых пахаванняў у капліцы адбылося на самым пачатку 1630 года, калі ў склеп было пакладзенае цела памёрлай Канстанцыі з Ажэшкаў – першай Янавай жонкі, якая пакінула пасля сябе сіротамі дачку Ганну Зузанну (№ 60) ды сыноў Стэфана (№ 61) і Аляксандра Яна (№ 62).

У верасні 1632 года Ян Касцюшка зрабіў значны набывак: купіў вёску Канатопы. А ў наступным годзе ажаніўся ў другі раз. Неўзабаве, калі рабіў вяселле адзінай сваёй дачкі (Ганна Зузанна пайшла за суседняга памешчыка Войцеха Ежыковіча), меў магчымасць справіць ёй шыкоўны, на зайздасць суседзям, пасаг з залатымі і сярэбранымі рэчамі, падараваць перлы і футры.

На Тройцу 1647 года Ян прэзентаваў “мілай малжонцы” Зузанне Ракоўскай 1000 злотых [219]. Праз некалькі месяцаў яго не стала. Сяхновіцкая гаспадарка, якая значна ўмацавалася пад пільным наглядам Яна Рыгоровіча, зноў зрабілася аб’ектам куплі-продажу.

СЯМ’Я АЛЯКСАНДРА ЯНА КАСЦЮШКІ

Прадзед Тадэвуша Касцюшкі – Аляксандр Ян з сярэдзіны XVII стагоддзя моцна трымаў у сваіх руках Малыя Сяхновічы. Пра ягонае жыццё цяпер вядома, бадай, найбольш, чым пра каго іншага з продкаў кіраўніка паўстання 1794 года. У другой палове XVII стагоддзя Аляксандр Ян Касцюшка-Сяхновіцкі ўласнаручна склаў кароткую “Аўтабіяграфію”, у якой выклаў гісторыю сваёй сям’і [220].

Ён нарадзіўся 29 снежня 1629 года. Гэта быў адначасова дзень радасці і смутку ў доме Яна Рыгоровіча Касцюшкі. Ягоная жонка Канстанцыя не акрыяла ад родавай гарачкі і трэцяга дня (1 студзеня 1630 года) сышла ў магілу.

Шмат гадоў пазней з адчуваннем нейкай віны і болю Аляксандр Ян Касцюшка пісаў у сваёй “Аўтабіяграфіі”: *“Матуля, дабрадзейка мая, цэлы свет мне падаравала, а сама Богу душу аддала... Дай ёй, Божа, вечнае збаўленне!”* [221].

Канстанцыю з Ажэшкаў Касцюшкаву пахавалі ў сяхновіцкай каталіцкай капліцы – родавым склепе сям’і Касцюшкаў.

Сыны Яна і Канстанцыі – Стэфан і Аляксандр Ян – падзялілі зямельную спадчыну паводле бацькавага запісу, складзенага 8 чэрвеня 1633 года.

Гэты дакумент з’явіўся неўзабаве пасля паўторнага “малжонства” Яна Касцюшкі (“евангеліка”) з Ракоўскаю. У гэтай паперы агаворвалася, што калі дзеці, якія народзяцца ад новага шлюбу, запатрабуюць у будучым на роўных дзяліць Сяхновічы са Стэфанам і Аляксандрам, то перад тым павінныя заплаціць 2100 злотых.

Такім чынам, з аднаго боку, Ян паклапаціўся пра захаванне непадзельнай спадчыны. Але з другога боку, зрабіў сваю ўдаву і малодшага сына Енджэя (№ 63) простымі ўтрыманцамі. Таму неўзабаве пасля смерці Яна Рыгоровіча з’явіўся на свет ліст, у якім Зузанна Ракоўская аддавала “пасербам” (пасынкам) увесь свой невялікі скарб: “*алавяныя блюда, талеркі, турэчкі кілімок і аўчарку*” [222]. Тадэвуш Корзан суправаджаў цытаты з гэтага дакумента каментарам: “І варта было складаць акт пра гэтую ўбогасць!” Зразумела, не ад лепшага жыцця пайшла пані Зузанна на гэты крок. Непрадбачлівае рашэнне мужа прымусіла жанчыну шукаць паратунку і хапацца за саломінку. Далейшы яе лёс невядомы, як невядомы і лёс яе сына, пазбаўленага спадчыны.

Старэйшы з сыноў Яна Стэфан Касцюшка 1 красавіка 1651 года перад выправаю ў войска прадаў панам Целяціцкім сваю частку Сяхновічаў і Канатопы (сродкі былі патрэбныя на экіпіроўку). Пасля гэтага Стэфан назаўсёды пакінуў родныя мясціны. Магчыма, склаў галаву ў адной з бітваў вайны, вядомай у гісторыі Рэчы Паспалітай пад назовам “Патопу” (1648 – 1667 гады).

Прыкладна ў гэты самы час загінуў і ягоны пляменнік (сын Ганны Зузанны Касцюшкаўны) Мікалай Манвід Ежыковіч, але ўжо не на вайне з маскоўцамі, а ў паходзе супраць “непрыяцеля веры Хрыстовай”, як тады называлі туркаў [223].

У ліпені 1656 года Аляксандр Ян з дапамогаю цёткі Зоф’і з Касцюшкаў Муралеўскай (№ 32) адкупіў братавы землі ў пана Мікалая Целяціцкага і стаў самастойным гаспадаром, шмат высылкаў прыкладаючы для аднаўлення і ўмацавання фальварачных грунтоў.

20 лютага 1661 года Аляксандр ажаніўся з Тэрэзай Дзенісавіч. Вяселле зладзілі ў Прышыхвостах – у хаце нявесты, якая была на восем гадоў маладзейшая за мужа. За жонкаю сяхновіцкі пан павінен быў атрымаць 1320 злотых, аднак гэты пасаг яшчэ трэба было сабраць з даўжнікоў. Спатрэбілася амаль тры гады, пакуль А.Я. Касцюшка адсудзіў тыя грошы. Да гэтага часу ў ягонай сям’і нарадзілася ўжо трэцяе дзіцё.

Першанцамі былі блізняты: у нядзелю 7 мая 1662 года пані Тэрэза нарадзіла сына Міхала (№ 93), а на наступны дзень – на свята епіскапа Станіслава Кракаўскага – з’явіўся на свет другі сын, якому надалі імя Станіслаў (№ 94). Яны былі ахрышчаныя 21 мая ў Свята-Міхайлаўскай уніяцкай царкве ў Вялікіх Сяхновічах (кумам старэйшага хлопчыка стаў мясцовы святар айцец Варфаламей). З нагоды такой значнай падзеі прыехалі таксама Зоф’я Дзенісавіч, жонка Аляксандра Фаўсціна Касцюшкі, і Канстанцыя Дзенісавіч, неўзабаве – жонка Хрызастома Касцюшкі. Такое шчыльнае сваяцтва Касцюшкаў-Сяхновіцкіх з

Дзенісавічамі можа быць растлумачана сувязямі апошніх з вяльможнымі Сапегамі.

У 1663 годзе ў Аляксандра і Тэрэзы Касцюшкаў-Сяхновіцкіх нарадзілася дачка Канстанцыя (№ 95), а затым – сыны Аўгусцін Дамінік, Бенядзікт (№ 97) (з’явіўся на свет у 1666 годзе, верагодна, хутка памёр), Амброжый Казімір, Фаўсцін Бенядзікт (№ 99), Францішак Казімір (№ 100) і дачкі Клара (№ 101) (народжаная ў 1677 годзе) ды Уршуля (№ 102) (дакладны час яе з’яўлення на свет невядомы) [224].

Утрымаць такую вялікую сям’ю было няпроста. Усе сыны Аляксандра Яна пражылі доўгі век, выдзеліць кожнаму частку зямельнай спадчыны не ўяўлялася магчымым. Бацька з цяжкасцю збіраў грош да гроша, капіў на пасаг дочкам і навучанне сыноў. Пакрысе збіраў касцюшкаўскую спадчыну. Ад прадстаўнікоў старэйшай лініі выкупіў надзел Астраўкі каля Вялікіх Сяхновічаў, прыдбаў частку маёнтка, што належала Веспазіяну Касцюшку, а 2 жніўня 1669 года ўзяў на ўтрыманне дзяржаву Сяхновічы-Грыцэвічы. Апроч таго, стаў уладаром сядзібы і пляца ў Берасці. Усяго да 1697 года вядома каля дзесяці актаў аб куплі Аляксандрам Янам Касцюшкам земляў і прыгонных сялян [225].

Доўгі час ён знаходзіўся крыху ў баку ад актыўнай грамадскай дзейнасці. Толькі ў верасні 1670 года на сойміку берасцейскай шляхты Аляксандр быў упершыню абраны зборшчыкам падаткаў (“падымнага”).

Падчас працяглага бескаралеўя 1696 – 1697 гадоў у Берасці быў створаны канвакацыйны суд, які вырашаў самыя значныя справы ў ваяводстве. У яго склад між іншымі ўвайшоў і А.Я. Касцюшка. Вясной 1697 года ён разам з сынамі Аўгусцінам і Амброжыем у ліку вялікай колькасці берасцейскай шляхты, выпраўляўся на сойм, каб падтрымаць кандыдатуру саксонскага курфюрста (электара) Фрыдрыха Аўгуста I. (Пасля працяглых спрэчак той каранаваўся на караля Рэчы Паспалітай пад імем Аўгуста II).

З 1698 года Аляксандр Ян Касцюшка-Сяхновіцкі пад дзяржаўнымі актамі ўласнаручна падпісваўся як “суддзя фіскальны” (ці скарбовы). Ён быў у ліку 10 суддзяў, што засядалі ў Берасцейскім замку і вырашалі справы пра спаганне грошай з ваяводства на ўтрыманне саксонскага войска, якое з’явілася ў краіне следам за каралём-саксонцам [226].

Напачатку XVIII стагоддзя Аляксандр Ян паступова адыходзіць ад спраў і дажывае век у самоце. Вядомыя тры падрабязныя тэстаменты (запаветы), складзеныя ім у прадчуванні блізкай смерці.

Першыя напісаны ў Малых Сяхновічах 16 студзеня 1700 года. Аляксандр Ян вырашае падзяліць Сяхновічы, Канатопы, Сцяпанкі, Астраўкі і 12400 злотых пароўну паміж чатырма сынамі. Самай малодшай дачцэ Уршулі, якая яшчэ заставалася на той час у бацькоўскім доме, прызначаў пасаг у 2600 злотых. (Такую самую суму атрымала ўлетку 1691 года яе старэйшая сястра Клара, калі выходзіла замуж за Каспара Анцуту).

У той самы час сыны Аляксандра Яна пачалі пакідаць сямейнае гняздо ў пошуках кар’еры: Аўгусцін перасяліўся ў Троцкае ваяводства, дзе

атрымаў пасаду гродскага суддзі, Францішак стаў тытулавацца стольнікам ваўкавыскім, а Фаўсцін, падстолі і стражнік берасцейскі, часцей бываў у Берасці, чым дома.

Найбольш каларытнаю асобаю сярод іх быў сярэдні брат, які ўзяў шлюб з Тэрэзаю Грабоўскаю (з графскай сям'і, што ў XIX стагоддзі валодала колішняй Чарнаўчыцкай фартунай Радзівілаў, землі якой суседнічалі з Сяхновічамі).

Мемуарыст Марцін Матушэвіч прыгадваў сутычку, якая аднойчы адбылася паміж Францішкам Касцюшкам і берасцейскім старостам Якубам Флемінгам. Падчас соймака ўзнікла славесная перапалка. Староста кінуў шляхціцу звысоку, перарываючы ягоны выступ: “Ты хто такі?” На што Ф. Касцюшка адказаў з выклікам: “А ты хто такі?” І каб яшчэ больш зняславіць Я. Флемінга, які дасягнуў сваіх пасадаў толькі дзякуючы вернай службе саксонцам, груба дадаў: “Т абэ не ў нашым ваяводстве кіраваць, а ў Саксоніі, сукін сын Сас!” Дарэчы, менавіта Францішка М. Матушэвіч запрасіў у 1721 годзе быць хросным бацькам для сваёй дачкі [227].

Фаўсцін, пашлюблены з Вікторыяй Грабоўскай, нейкі непрацяглы час гаспадарыў у Сяхновічах, але і ён неўзабаве перасяліўся на Кіеўшчыну, дзе атрымаў патэнт на харужага.

Такім чынам, каля 1705 года з усіх сыноў Аляксандра Яна на спадчыннай зямлі застаўся толькі Амброжый Казімір, дзед Тадэвуша Касцюшкі. Гэткі расклад прымусіў Аляксандра перагледзець ранейшы заповіт і скласці 8 кастрычніка 1707 года новы [228], у якім настойліва патрабаваў зберагчы спадчынны маёнтак непадзельным. Адзіным гаспадаром Сяхновічаў бацька прызначыў Амброжыя. Той павінен быў папярэдне выплаціць братам іх долю ад спадчыны. Аляксандр Ян зноў паклапаціўся пра пасаж Уршулі: адпісаў ёй 2500 тынфаў, хатнюю жывёлу і дворык, некалі набыты на вуліцы Кавальскай у Брэст-Літоўску. Пасля сябе стары А.Я. Касцюшка не пакінуў даўгоў, на свае ўласныя патрэбы нічога не патрабаваў, “*ані золата, ані срэбра, акрамя сярэбранай лыжачкі і пояса*” – падарунка ўнучкі Ганны (№ 156).

У апошнія гады жыцця Аляксандр Ян паклапаціўся пра адбудову каталіцкай капліцы ў Малых Сяхновічах [229]. На яе карысць 82-гадовы гаспадар 14 красавіка 1711 года склаў апошні свой тэстамент: выдаткаваў 1000 тынфаў на малебны за душы “*пана Рыгора Касцюшкі, дзеда майго, і Гальшкі Мальчэўскай, жонкі ягонай, і нашчадкаў іх: пана Яна Касцюшкі, бацькі майго, пані Канстанцыі Ажэшкаўны, маці, цэлы якіх – у капліцы сяхновіцкай; і сястры бацькі Зоф’і Муралеўскай, маёй дабрадзеікі; а таксама пані Ганны Касцюшкаўны Ежыковіч, сястры маёй, і сына яе Мікалая Ежыковіча, а асабліва – за душу жонкі маёй пані Тэрэзы Дзенісавічоўны і тых нашых дзетак, што ўжо памерлі*” [230].

Гэта ўжо была сапраўды апошняя воля Аляксандра Яна Касцюшкі-Сяхновіцкага. У хуткім часе яго не стала.

Старога пахавалі ў сямейным магільным склепе, побач з маці і бацькам, каля тых, каго ён любіў і шанаваў пры жыцці. Партрэт пана

Аляксандра як фундатара капліцы быў прыбіты ля самага ўваходу, на хорах [231].

АМБРОЖЫЙ, ДЗЕД ТАДЭВУША

Амброжый Казімір Касцюшка-Сяхновіцкі, шостае дзіця ў сям'і Аляксандра ды Тэрэзы Касцюшкаў, нарадзіўся ў 1667 годзе. Ён не меў бацькавых здольнасцяў да гаспадарання. Т. Корзан папракаў яго за тое, што грошы не трымаліся ў ягоных руках [232]. Адзіны набытак Амброжыя – прыдбаныя ўвесну 1715 года ў Антонія Юзафа Касцюшкі (№ 144) патрэбныя для фондуша Сяхновіцкай капліцы 13,5 валокі зямлі ў вёсцы Лойкі.

Затое ў адрозненне ад бацькі Амброжый меў схільнасці да грамадскіх спраў. Ягоная актыўная дзейнасць прыпадала на складаныя для гісторыі Рэчы Паспалітай часы каралявання Аўгуста II, якія вызначаліся эканамічнай ды палітычнай нестабільнасцю краіны. Становішча яшчэ больш ускладнілася з пачаткам расійска-шведскай Паўночнай вайны 1700 – 1721 гадоў.

У сакавіку 1702 года для забеспячэння патрэбаў войска Рэчы Паспалітай быў скліканы чарговы фіскальны сеймік. У склад фіскальных суддзяў увайшоў і Амброжый Касцюшка. 28 кастрычніка 1706 года ён быў прызначаны камісарам па зборы 30 тысяч талераў для саксонскай арміі. У 1707 годзе, калі становішча Аўгуста II пагоршылася і пазіцыі Станіслава Ляшчынскага, шведскага стаўленніка на троне Рэчы Паспалітай, узмацніліся, чарговы соймік берасцейскага дваранства загадаў Амброжыю прыпыніць збор сродкаў [233]. Аднак перамога расійскага цара Пятра I над шведамі пад Палтавай (1709 год) схіліла шалі на бок караля Аўгуста. У 1710 годзе Амброжый Касцюшка-Сяхновіцкі прысутнічаў на вальным Варшаўскім сойме, дзе Аўгуст II паўторна быў абвешчаны ўладаром Польшчы і Вялікага княства Літоўскага [234].

У гэты час, як сведчаць дзяржаўныя акты, Амброжый быў падчасым оўруцкім, войтам кобынскім і гарадзецкім [235]. Ф. Канечны лічыў, што гэты факт становіцца характарызаваў А.К. Касцюшку, які не грэбаваў сядзець на адной лаве з мяшчанамі ў Кобынскай магдэбургіі [236].

У 1711 і 1715 гадах берасцейская шляхта абірала яго гадавым старшынёй (маршалкам) ваяводскіх соймаў. Адначасова (з 1714 года) Амброжый стаў берасцейскім гродскім суддзёй [237]. Вярышняй яго кар'еры, на думку Б. Шындлера, стала пасада земскага пісара (надавалася вялікім князем пажыццёва) [238]. Калі Амброжый стаў тытулавацца пісарам, не вядома. Яшчэ 15 лютага 1718 года ён падпісаў пастанову сойма ў якасці судзі гродскага, а праз чатыры гады яго ўжо не было сярод жывых [239].

Амброжый Казімір Касцюшка ўсё жыццё вызначаўся няўрымслівым характарам. У асяродку навакольнай шляхты быў вядомы як адданы

прыхільнік Сапєгаў, энергічна адстойваў іх інтарэсы на соймаках, у змаганні з палітычнымі апанентамі часам хапаўся за шаблю. На адным з пасяджэнняў Амброжый нават параніў у галаву Людвіка Канстанты Пацея (у будучым вялікага гетмана ВКЛ), калі палічыў абразлівымі словы маганата [240].

Сяхновіцкі гаспадар меў ад Барбары Глеўскай пяцёра дзяцей: Фларыяна (№ 157), Вацлава (№ 158), Людвіка Тадэвуша (№ 159), Яну (№ 160) і Дароту (№ 161). Аднак бацьку перажылі толькі Людвік (бацька Тадэвуша Касцюшкі) і Яна, якая ў 1721 годзе пайшла замуж за берасцейскага скарбніка Міхала Янушкевіча [241].

Амброжый памёр у канцы 1721 ці ў пачатку 1722 года, паколькі запіс ягонага брата Фаўсціна на родавую капліцу ад 30 лістапада 1722 года гаворыць пра яго як пра нябожчыка.

А 23 чэрвеня 1723 года ягоная ўдава Барбара з Глеўскіх Касцюшкава ўжо была замужам за берасцейскім крайчым Марцінам Касцюшкам (№ 116), які па ўзросце быў амаль аднагодкам старэйшаму сыну пані Барбары [242].

Амброжый Казімір Касцюшка быў пахаваны ў сяхновіцкай капліцы, побач з продкамі.

БАЦЬКІ

Калі восенню 1707 года стары Аляксандр Ян Касцюшка складаў свой заповіт, ён быў упэўнены, што Амброжый Казімір будзе даглядаць яго да смерці, *“як і належыць добраму сыну, які, да таго ж, ужо сам мае дзяцей”*.

Пра старэйшых унукаў Аляксандра – Фларыяна і Вацлава – звестак не захавалася. Хутчэй за ўсё яны памёрлі задоўга да 1722 года. Апошні сын Людвік Тадэвуш нарадзіўся прыкладна ў 1700 годзе. Бартламей Шындлер лічыць, што *“каля 1717 года ён увайшоў у дарослае жыццё”* [243].

Амаль адразу пасля смерці бацькі Людвік сутыкнуўся са шматлікімі праблемамі: сяхновіцкая гаспадарка заняпала і амаль не прыносіла прыбыткаў, дваровыя пабудовы патрабавалі неадкладнага рамонту, акрамя таго пасля Амброжыя, які не вызначаўся талентам дбайнага гаспадара, засталіся шматлікія даўгі. У гэтых абставінах новы сяхновіцкі ўладар вырашае перадаць Малыя Сяхновічы, Сцяпанкі, Навасёлкі і Канатопы ў карыстанне свайму дзядзьку Фаўсціну Бенядзікту Касцюшку. У прадажным лісце, складзеным 18 сакавіка 1729 года, Людвік запісаў, што за 23 тысячы злотых адмаўляецца ад названых вёсак з усімі гумнамі, агародамі і падданымі. Аднак трэба зазначыць, што звычайная юрыдычная фармулёўка, ужытая ў дакуменце (*“прадаю на вечныя часы”*), зусім не перашкаджала вяртанню Людвіку спадчыны, як толькі здолее сабраць адпаведную суму [244].

У актавым запісе за 1729 год Людвік Тадэвуш Касцюшка-Сяхновіцкі названы *“пісарэвічам зямскім берасцейскім”* (*“пісарэвіч”* тут – не назва

пасады, а сведчанне таго, што ягоны бацька памёр у званні пісара). Пазней Людвік стаў мечнікам Берасцейскага ваяводства (лацінскі выраз *Ensiferi Brestensis* літаральна значыць “носьбіт мяча берасцейскага”: ганаровая пасада патрабавала ад Людвіка ўносіць аголены меч у памяшканне, дзе адбывалася пасяджэнне павятовага соймака).

Упершыню Л.Т. Касцюшка выканаў абавязкі, звязаныя з гэтай пасадай, 26 сакавіка 1733 года на соймаку, скліканым у Брэст-Літоўску з нагоды смерці караля Аўгуста II.

На гэтым соймаку была выпрацаваная інструкцыя дэпутатам на Варшаўскі сойм, на якім яны павінныя былі абараняць “*салодкія шляхецкія вольнасці*”, супрацьстаяць уціску замежных пасланцоў, сачыць, каб быў абраны каралём “*сапраўдны тубылец*” [245]. Аднак гэтыя спадзяванні не спраўдзіліся: ужо ў снежні берасцейская шляхта вымушаная была прызнаць гаспадаром Рэчы Паспалітай сына памерлага караля, каранаванага пад імем Аўгуста III.

Трыццацігадовае панаванне (1733 – 1763 гады) гэтага манарха адзначалася далейшым сур’ёзным паглыбленнем крызісных з’яў у грамадстве, абвастрэннем барацьбы паміж найзаможнейшымі магнатскімі сем’ямі і іх папалчнікамі, страатаю працаздольнасці дзяржаўнага сойма. У выніку становішча розных сацыяльных групаў насельніцтва рэзка пагоршылася, унутры краіны і за яе межамі паступова рыхтавалася глеба да інтэрвенцыі Аўстрыі, Прусіі і Расіі. Крызіс працяў усе сферы сацыяльна-эканамічнага і палітычнага жыцця. З дазволу караля шчодро раздаваліся прывілеі, “*поўныя супярэчнасцяў і нязгоды*”, паколькі ва ўмовах карупцыі адзін надзел нярэдка надаваўся двум і болей прэтэндэнтам. Фактычна немагчыма было ўлічваць сапраўдныя прыбыткі шляхты, бо валоданні аднаго і таго ж уласніка звычайна былі раскіданыя ў розных мясцовасцях і здаваліся ў застаў (арэнду).

Таму набыццё Людвікам Касцюшкам на падставе застаўнога права ад вяльможных Сапегаў фальварка Мерачоўшчына каля Косава (цяпер у Івацэвічкім раёне Брэсцкай вобласці) было з’яваю тыповою ў тыя часы. Застаўны дагавор абодва зацікаўленыя бакі склалі ў 1733 годзе. Людвік энергічна заняўся фальварачнымі справамі і ў рашучым жаданні ўзняць гаспадарку чымсьці быў падобны на дзеда Аляксандра Яна, руслівага гаспадара.

Каля 1740 года Людвік Тадэвуш ажаніўся з Тэкляй Ратомскай, якая паходзіла з Аршанскага павета. Дзяўчына сірата, выхаваная ў доме цёткі, аршанскай чашнікавай, была нашмат маладзейшая за свайго мужа (нарадзілася ў 1718 годзе), аднак розніца ва ўзросце не перашкаджала ўзаемнай павазе, прыхільнасці і згодзе, якія Людвік і Тэкля пранеслі праз усё жыццё. Пра гэта сведчаць лісты Т. Ратомскай да мужа, прасякнутыя палкім каханнем. У канцы аднаго з іх пані мечнікавая пазначыла: “*Цалую твае ножкі. Твая добразычлівая жонка і ў ног тваіх – слуга*” [246]. Плёмна гэтага шчырага пачуцця сталі чацвёра дзяцей, што нарадзіліся ў

доме Людвіка і Тэклі Касцюшкаў-Сяхновіцкіх: Ганна (№ 185), Юзаф (№ 186), Кацярына (№ 187) і Тадэвуш (№ 188).

Рост сям і штурхаў Людвіка Касцюшку да ўсё больш настойлівых спробаў вярнуць страчаныя Сяхновічы. (Заўважым, што сярод усіх прадстаўнікоў роду менавіта Людвік вызначаўся асаблівай прыхільнасцю да сямейнага гнязда, лічыў прынцыповым пытанне пра вяртанне пад сваю руку спадчыннага маёнтка). Ад Сапегаў Л.Т. Касцюшка дамогся поўнага кантролю над Мерачоўшчынай. Смаленскі ваявода Пётр Павел Сапега, а пазней і ягоны сын Ян не перашкаджалі гэтаму, бо іх асабістыя даўгі пану Людвіку перавышалі 43 тысячы злотых [247]. Ф. Канечны лічыў Людвіка Касцюшку здольным “аграрным банкірам”, чалавекам разважлівым, надзвычай эканомным і гаспадарлівым [248].

Пасля смерці дзядзькі Фаўсціна (1755 год) Сяхновічы, моцна абцяжараныя даўгамі, перайшлі да ягонага сына Яна Непамуцэна (№ 167), крамяніцкага староства. Апошні прагнуў пазбавіцца стратнага маёнтка. На той час Людвік быў яшчэ недастаткова падрыхтаваны, каб выкупіць Малыя Сяхновічы. Таму ён рашыўся пазычыць 20 тысяч злотых ва ўдавы капітана Беранта. Гэтыя грошы 10 чэрвеня 1755 года Людвік Касцюшка выклаў за спадчынны маёнтка. Крэдыторка на тры гады атрымала застаўное права на Малыя Сяхновічы і навакольныя вёскі (Л.Т. Касцюшка абяцаў вярнуць доўг да Купалля (24 чэрвеня) 1758 года).

Як падае Б. Шындлер, пачынаючы з 1756 года пан мечнік у некаторых дакументах пачаў тытулавацца палкоўнікам Яго каралеўскай міласці (ці палкоўнікам польнай (палявой) булавы). Вядома, ён не браў удзелу ні ў якіх баявых дзеяннях, аднак нельга падазраваць яго, як гэта рабіў Т. Корзан, у надзвычайным жаданні да атрымання тытулаў: прага атрымаць нейкую, хоць нават і намінальную, пасаду была тыповаю з’яваю ў асяродку тагачаснага дваранства Рэчы Паспалітай [249].

Піра-ранейшаму асаблівым клопатам заставалася справа вяртання Сяхновічаў, часова выпушчаных з рук. Берасцейскі мечнік нават пераехаў у фальварак Здзітава, каб быць як мага бліжэй да спадчынных земляў. Аднак у сярэдзіне красавіка 1758 года, за некалькі месяцаў тэрміну вяртання пазыкі Людвік Касцюшка раптоўна памёр.

Праз стагоддзе пасля гэтай падзеі Леонард Ходзька прывёў цалкам неверагоднае паданне, у якім сяхновіцкі гаспадар выступаў у ролі сапраўднага тырана, што жорстка здэкваўся са сваіх прыгонных сялянаў. І тыя, нібыта даведзеныя да адчаю, забілі ў 1768 годзе свайго памешчыка.

Недобрасумленны біёграф нават дабавіў Людвіку яшчэ дзесяць гадоў жыцця, толькі каб надаць сваёй легендзе нейкае падабенства да праўды і прывязаць героя свайго даследавання да сялянскага паўстання, якое сапраўды часткова ахапіла ўкраінскае і беларускае Палессе ў 60-ыя гады XVIII стагоддзя [250]. Нягледзячы на тое, што гэты міф развянчаў у сваіх працах яшчэ Т. Корзан [251], прыдумку Л. Ходзькі неўзабаве паўтарыў К.У. Вуйціцкі (яшчэ адзін стваральнік шматлікіх гістарычных “завалаў” у біяграфіі Т. Касцюшкі, якія прыйшлося разграбаць пазнейшым

даследчыкам!) ды ахвотна падхапілі расійскія дарэвалюцыйныя гісторыкі [252], у першую чаргу аўтар “Апошніх гадоў Рэчы Паспалітай” Мікалай Кастамараў. Дзякуючы падобным творах, што выходзілі раней (дый цяпер яшчэ перавыдаюцца) вялікімі накладамі, легенда пра сяхновіцкага дэспата часам узнікае на старонках перыядычнага друку і сёння, прычым абрастае падрабязнасцямі, невядомымі і Л. Ходзьку, кшталту: “у красавіку 1758 года сяхновіцкі сялянін закалоў яго віламі” [253]. (Шкада, што не называецца імя селяніна і даўжыня віл!..).

На самой справе Людвік Тадэвуш Касцюшка-Сяхновіцкі памёр уласнаю смерцю і 18 красавіка 1758 года быў пахаваны ў Сяхновіцкай капліцы. За ўратаванне яго душы ішлі літургіі і ў каталіцкіх касцёлах, і ў праваслаўных цэрквах, і ва уніяцкіх храмах, пра што распавёў спецыяльны грашовы рэестар, складзены ўдавой Тэкляй з Ратомскіх Касцюшкавай [254].

ВЯРТАННЕ ДА ГНЯЗДА

Усе клопаты пра сям’ю і гаспадарку пасля скону мужа леглі на плечы Тэклі. Ёй у дапамогу былі прызначаны апекуны – аршанскі войскі Марцін Ратомскі, мінскі краўчы Юзаф Прушынскі ды крамяніцкі староста Ян Непамуцэн Касцюшка.

Трэба адзначыць, што разумная жанчына і самая не горш за мужчынаў разбіралася ў гаспадарчых справах, таму знайшла сілы не скарыцца цяжкім абставінам, выплаціць увесь мужаў доўг, каб праз год, на Купалле 1759 года, канчаткова вярнуцца ў родавае гняздо.

Аднак і пазней становішча сяхновіцкай гаспадыні заставалася складаным. 3-за вострага недахопу грошаў жанчына ў 1760 годзе вымушаная была прыпыніць навучанне сыноў, якія па волі бацькі вучыліся ў Любяшове – у калегіуме каталіцкага ордэна піяраў. (Юзаф паспеў прайсці ўвесь курс навучання, Тадэвуш быў забраны са школы датэрмінова, не скончыўшы апошняга класа, званага “Рыторы кай”) [255].

Адначасова з умацаваннем свайго становішча ў Сяхновічах, Тэклія Касцюшка ўсё больш губляла цікавасць да Мерачоўшчыны, якую ўжо больш не хацела дый не магла ўтрымліваць у сваіх руках. Таму скарысталася першую магчымасць, каб з выгодай для сябе пазбавіцца далёкага валодання. Тым часам Косаўская “фартуна”, якую Сапегі не хацелі ратаваць ад даўгоў, апынулася ў вельмі цяжкім стане, і ў 1761 годзе яе адкупіў літоўскі падскарбі Ежы Флемінг. Новы гаспадар пацвердзіў удаве Людвіка Касцюшкі-Сяхновіцкага права на арэнду Мерачоўшчыны. Аднак трыма гадамі пазней выплаціў ёй 54 тысячы злотых, якія сталі платаю за фальварак пад Косавам, пасля гэтага ніхто з Касцюшкаў больш ніколі не вяртаўся ў Мерачоўшчыну. Тэклія і яе сыны канчаткова звярнулі ўсю сваю ўвагу на спадчынныя Сяхновічы, што было не толькі данінаю павагі мінуламу, але і мела практычную карысць ад дзейнасці на зямлі.

Клопатам маці, зразумела, не былі абыдзены і дочкі. Спачатку ў кастрычніку 1762, а затым у студзені 1763 года ў Сяхновічах адбыліся два вяселлі. Старэйшая дачка Ганна, атрымаўшы добры пасаг, пайшла за смаленскага стольніка Пятра Антонія Эстку. Дзеля забеспячэння належным пасагам і малодшай – Кацярыны, якую ўзяў за сябе ваўкавыскі земскі суддзя Караль Жулкоўскі, – былі прададзеныя правы на Мерачоўшчыну.

Аднак найбольшую заклапочанасць у маці ўсё ж выклікаў лёс сыноў, асабліва люблага Юзафа. Уладкаваўшы дачок, Тэкля Касцюшка (у прадчуванні блізкай смерці) спяшалася паклапаціцца пра юнакоў. Па дапамогу яна звярнулася да сваяка мужа падчашага пінскага Давыда (Давіда) Караля Касцюшкі-Сяхновіцкага (№ 103), які дасягнуў высокага становішча на Палессі, а на старасці перабраўся дажываць свой век у ваколіцы Сяхновічаў.

Фальварак, якім валодаў пінскі падчашы, стаў звацца Давыдаўшчынай (Сяхновічамі-Давыдаўшчызнай) – паводле імя ўладальніка. Пані мечнікавая дамовілася пра далучэнне гэтых земляў (пасля бяздзетнага Давыда) да сваёй часткі Сяхновіцкага маёнтка. Яна планавала, што ў далейшым уладаром у Малых Сяхновічах стане *“найкаханейшы сын”* Юзаф, а малодшаму Тадэвушу з часам дастанецца Давыдаўшчына. 20 чэрвеня 1768 года паводле дамовы Давыд Караль перадаў сынам берасцейскага мечніка свой фальварак, у гэты час іх маці ўжо не было сярод жывых, яна памерла ўлетку 1768 года [256]. Тадэвуш, які заканчваў тады навучанне ў Варшаўскім кадэцкім корпусе, на пахаванні маці не прысутнічаў. Натуральна, што амаль усе правы на Сяхновічы перайшлі да Юзафа, удзельніка Барскай канфедэрацыі.

ТАДЭВУШ КАСЦЮШКА

СЯХНОВІЧЫ ЦІ МЕРАЧОЎШЧЫНА?

На працягу XIX – XX стагоддзяў пытанне пра час і месца нараджэння *“Героя Двух Кантынентаў”* неаднаразова абмяркоўвалася сярод навукоўцаў [257]. Яно і сёння выклікае шматлікія спрэчкі ў грамадстве, а таму патрабуе больш дэтальнага разгляду.

Гістарычна два населеныя пункты аспрэчваюць сваё права называцца малою радзімаю Тадэвуша Касцюшкі. Абодва месцяца на Брэстчыне – гэта вёска Малыя Сяхновічы Жабінкаўскага і ўрочышча Мерачоўшчына Івацэвіцкага раёнаў.

Прысвечаная Т. Касцюшку бібліяграфічная літаратура, якая з’яўлялася на працягу апошніх стагоддзяў, дазваляе прасачыць гісторыю спрэчнага пытання і зрабіць некаторыя высновы.

Адным з першых, яшчэ прыжыццёвых біёграфў Т. Касцюшкі стаў расійскі афіцэр і пісьменнік Ф.М. Глінка, які ў 1813 годзе, вяртаючыся з паходу супраць Напалеона Банапарта, наведваў *“наваколлі Кобрына”*, дзе апінуўся *“ў месцах радзімы самога Касцюшкі і размаўляў з людзьмі, якія некалі былі да яго блізкімі”* [258]. Без усялякага сумнення, Ф.М. Глінка лічыў радзімаю генерала Сяхновічы, якія месціліся на шляху падарожжа пісьменніка (той рухаўся праз Брэст-Літоўск, Пінск, Нясвіж, Мінск, Барысаў – да роднай аўтару Смаленскай губерні [259]). І гэта таксама быў аргумент на карысць *“сяхновіцкай версіі”*, паколькі дарога Ф.М. Глінкі праходзіла далёка ад Мерачоўшчыны і сустрэкацца са сведкамі жыцця Т. Касцюшкі пісьменнік мог толькі ў Сяхновічах).

Неўзабаве пасля смерці генерала (1818 год) у парыжскай майстэрні Франсуа Дзюрана быў выраблены памятны медаль, які сведчыў, што Т. Касцюшка нарадзіўся менавіта ў Сяхновічах [260].

А ў 1827 годзе выйшла першая біяграфія, напісаная пана-нямецку ўраджэнцам Швейцарыі К.К. Фалькенштэйнам. Часткова інфармацыю швейцарац атрымаў непасрэдна *“з вуснаў самога Касцюшкі”*, з якім неаднойчы размаўляў у апошнія гады жыцця старога. Праца К.К. Фалькенштэйна вытрымала шэсць выданняў на нямецкай, польскай і французскай мовах [261]. У 1878 годзе стваральнік *“Бібліяграфіі да дзеяў і жыцця Т. Касцюшкі”* палкоўнік Э. Цалер скрупулёзна прааналізаваў усе гэтыя выданні і прыйшоў да высновы, што польскі перакладчык Э.В. Клінке *“не трымаўся дакладна арыгінала, часта знарок адступаў ад яго, а ў другім выданні (1830 года – А.Б.) нават месца нараджэння Касцюшкі, пададзенае Фалькеништэйнам як Сяхновічы [262], змяніў на Мерачоўшчыну [263], падпарадкоўваючыся жаданню ўладальнікаў той*

Мерачоўшчыны і гэтым даючы падставу для памылковых паўтарэнняў і спрэчак” [264].

Згаданым ўласнікам Мерачоўшчыны быў Войцех Пуслоўскі (1762 – 1833), які на памежжы XVIII – XIX стагоддзяў стварыў вялізную латыфундыю, у якую ўваходзілі шматлікія маёнткі (у тым ліку Косава з наваколлем) [265]. Крыніцамі казачнага багацця В. Пуслоўскага сталі ўдалы шлюб з князеўнай Ю. Друцкай-Любецкай, падтрымка магнацтва, прадпрымальніцкая дзейнасць, а таксама фінансавыя махінацыі, аперацыі з нерухомасцю, рабаванні свецкіх і духоўных земляў (напрыклад, з Бярозаўскага кляштара было выкрадзена больш за мільён злотых), гандаль зброяй, падробка каштоўных папер (дзеля гэтага ў 1794 годзе нават падраблялі подпіс Т. Касцюшкі), у чым шляхціца абвінавачвалі ўжо сучаснікі – Ф. Булгарын, П. Вяземскі, А. Грондзкі [266].

У 1821 годзе В. Пуслоўскі набыў ва ўласнасць былы Косаўскі Ключ з Мерачоўшчынай [267]. І менавіта тады з’явілася “мерачоўшчынская версія” нараджэння Т. Касцюшкі. Асноваю яе стала вынятка з метрычнай кнігі аб хрышчэнні будучага генерала ўзімку 1746 года ў Косаве, *выдадзеная толькі восенню 1834 года (ці праз 17 гадоў пасля смерці Т. Касцюшкі)* мясцовым пробашчам айцом Станіславам Нарбутам і пацверджаная 30 лістапада 1834 года Віленскай духоўнай кансісторыяй [268]. Прычым у дакуменце і слова не было сказана пра тое, што Тадэвуш Касцюшка нарадзіўся ў Мерачоўшчыне. А самую косаўскую метрыку напрыканцы XIX стагоддзя часам характарызавалі не інакш як “*вядомай, але небездакорную*” ў гістарычным плане [269].

Сёння вынятка з яе, прысвечаная асобе Т.Касцюшкі, захоўваецца ў зборах Музея Войска Польскага ў Варшаве [270]. Тэкст гучыць наступным чынам [271]:

Лацінскі арыгінал	Польскі пераклад	Беларускі пераклад
Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quadragesimo Sexto duodecimo Februarii Reverendus Pater Raymundus Korsak Sacrae Theologiae Lector Hoszczeviensis Ordinis Praedicatorum baptisavit Infanтем legitimorum parentum filium Andream Thadaeum Bonaventuram Per illustri MD Ludovici Thodaei et Theclae Ratomska Kościuszków Miecznych	Roku Pańskiego Tysiąc siedemset czterdziestego szóstego dnia dwunastego lutego Czcigodny Ojciec Rajmund Korsak, świętej Teologii Lektor, Przeor Zakonu kaznodziejskiego w Hoszczy, ochrzcił dziecię, Andrzeja Tadeusza Bonawenturę, syna prawych rodziców, Jwielmożnych Ludwika Tadeusza i Tekli z Ratomskich Kościuszków, Miecznych W ojewódzтва Brzeskiego. Rodzicami chrestnymi	Году Божага Тысяча семсот сорок шостага дня дванаццатага лютага. Прападобны Айцец Раймунд Корсак, лектар святога Багаслоўя, настоятель гашчэўскі, Святым Мірам ахрысціў дзіцё законных бацькоў Яснавяльможнага Людвіка Тадэвуша і Тэклі з Ратомскіх Касцюшкаў, мечнікавых берасцейскіх, – сына Андрэя

Woiewodztwa Brzeskiego. <i>Patrini erant: MDnus Casimirus Nar-cuski Starosta Kuszliski cum MDna Protasiewiczówna Suchodolska et MDnus Adamus Protasiewicz Vice-Capitaneus Districtus Pinsensis cum Magnifica Virgine Anna Suchodolska Pisarzówna Ziemska Słonimska.</i>	byli: WM Pan Kazimierz Narkuski, starosta kuszlicki, z WP Protasiewiczówną Suchodolską i WM Pan Adam Protasiewicz, podstarości powiatu pińskiego, z WP Anną Suchodolską, pisarżówną ziemską słonimską.	Тадэвуша Банавентуру. Бацькамі Хроснымі былі Вяльможны Спадар Казімір Наркускі, староста кушліцкі, і Вяльможная Спадарыня з Пратасевічаў Сухадольская; Вяльможны Спадар Адам Пратасевіч, падстароста павету пінскага, з Вяльможнай Спадарыняй Ганнай Сухадольскай, пісараўнаю земскай слонімскай.
---	--	--

Разумеючы, што версія нараджэння Т. Касцюшкі ў ваколіцах Косава патрабуе матэрыяльнага пацвярджэння, Пуслоўскія паклапаціліся пад аднаўленне сядзібнага дома Касцюшкаў у Мерачоўшчыне.

Пра першапачатковыя ягоны выгляд дазваляе скласці ўяўленне малюнак, створаны ў 1845 годзе Міхалам Кулешам [272] (мастак, дарэчы, быў параднёны з Касцюшкамі-Сяхновіцкімі па жаночай лініі – праз шлюб у пачатку XVIII стагоддзя Антонія (№ 84), праўнука Мікалая Іванавіча Касцюшкі, заснавальніка лініі *Іванавічаў*). Архітэктар М. Астравецкі па просьбе Вандаліна Пуслоўскага (1814 – 1884) да 1857 года цалкам аднавіў сядзібу [273]. З’яўленне доміка стала важкім аргументам на карысць “мерачоўшчынскай версіі”.

Дыскусія, распачатая ў сувязі з набліжэннем сотых угодкаў з дня нараджэння Т. Касцюшкі, абвастрылася ў 40 – 60-ыя гады XIX стагоддзя. У гэты час за Сяхновічы выказаліся аўтары артыкулаў у “Малой польскай энцыклапедыі”, польскага “Агульнага біяграфічнага слоўніка”, фундаментальнага французскага энцыклапедычнага даведніка “Ларус”, а таксама выдавец і генеолаг Я.Н. Бабровіч [274].

Аднак і апаненты “сяхновіцкай версіі” таксама нярэдка выступалі ў друку, адстойваючы свае погляды. На карысць Мерачоўшчыны выказваліся М. Балінскі, Ф. Пашкоўскі, Л. Ходзька, Я. Курхановіч, К.У. Вуйціцкі [275].

Пасля адноснага зацішша ў 70-ыя гады XIX стагоддзя ў наступным дзесяцігоддзі дыскусія разгарэлася з новай сілай. Ініцыятарам чарговай хвалі спрэчак стаў Фелікс Немаеўскі з блізкай ад Сяхновічаў вёскі Ракітніца [276]. У 1880 годзе ягоны знаёмы, што падарожнічаў па Палессі, патрапіў у колішні Касцюшкаў маёнтak. Вандроўнік распавёў, як каля Сяхновіцкага двара яго фурман скінуў шапку са словамі: “*А то, прашу пана, у гэтым двары Касцюшка нарадзіўся, і няма ў наваколлі ніводнага чалавека, хто б шапкі не здымаў перад гэтым дваром*”.

На ліст Ф. Немаеўскага азваўся ўладарыня Лышчыцаў Марыя Раманаўна Віслоцкая, праўнучка роднай сястры Тадэвуша Касцюшкі Ганны. Яна пачала актыўна шукаць новыя пацверджанні “сяхновіцкай версіі” [277]. Яна заўважыла, што ў метрыках Ганны і Тадэвуша Касцюшкаў-Сяхновіцкіх не пазначанае месца іх нараджэння. Патлумачэнні М. Віслоцкая звярнулася да брэсцкага ксяндза Г. Гловацкага, які засведчыў: *“ва ўсіх метрычных кнігах XVIII стагоддзя, калі дзіця было ахрышчанае ва ўласным прыходзе, гэта адзначалася на палях кнігі. І наадварот, пры хрышчэнні ў “чужой” парафіі назва месца нараджэння не паведамлялася”*.

Ліст М. Віслоцкай ад імя рэдакцыі часопіса “Тыгоднік ілюстраваны” ўзяўся каменціраваць Людвік Еніке. Навуковец паспрабаваў прааналізаваць усе аспекты гэтай складанай справы. Ён уважліва разглядаў аргументы на карысць Сяхновічаў і Мерачоўшчыны, а потым прызнаў некаторыя погляды М. Віслоцкай слушнымі, прычым падкрэсліў, што ўсе даўнія біёграфы лічылі за месца нараджэння генерала Т. Касцюшкі маёнтка Сяхновічы. А размовы пра Мерачоўшчыну пачаліся толькі тады, калі гэтыя мясціны перайшлі да Пуслоўскіх, бо новыя гаспадары былі вельмі зацікаўленыя ў гэтым [278].

Аднак публікацыя ўсё ж пакідала пытанне адкрытым. Таму ўжо ў 1882 годзе “мерачоўшчынскую версію” падтрымаў на старонках “Жывапіснай Расіі” Адам Кіркор [279]. У процівагу гэтаму ў той самы час артыкулы, прысвечаныя Мерачоўшчыне і Сяхновічам, у шматтомным “Слоўніку геаграфічным” сцвярджалі: *“Менавіта ў гэтых С. (Сяхновічах Малых. – А.Б.), праўдападобна, нарадзіўся... Т. Касцюшка і тут правёў значную частку сваёй маладосці”* [280], і яшчэ: *“Т. Касцюшка, несумненна, нарадзіўся не ў М. (Мерачоўшчыне. – А.Б.), але ў Сяхновічах”* [281].

Стварэнню і ўмацаванню Касцюшкаўскай традыцыі шмат паспрыялі працы Т.С. Корзана. Ён быў перакананы, што генерал прыйшоў у свет у Мерачоўшчыне. Лісты Марыі Віслоцкай, а пазней уласніка Вялікіх Сяхновічах Вандаліна Пшыборы (той таксама ў 1888 годзе выступіў у друку з падтрымкаю “сяхновіцкай версіі” [282]) прымусілі Т. Корзана паспрабаваць абгрунтаваць свой погляд на праблему. Спецыяльна дзеля гэтага ён далучыў да другога выдання сваёй манаграфіі (у 1906 годзе) вялікі дадатак, у якім разглядаў спрэчныя пытанні, і першым з іх было пытанне аб месцы і часе нараджэння героя [283]. У прыватнасці, даследчык пераконаў сваіх апанентаў сцвярджаннем “пра неверагоднасць паданняў”, не падмацаваных дакументальна. Аднак У.А. Дзванкоўскі, які часткова падтрымаў Т. Корзана, зрабіў дапушчэнне, што Тэкля Касцюшкава магла заўчасна нарадзіць сваё апошняе дзіця ўсё ж у Сяхновічах падчас наведвання блізкіх родзічаў мужа. У гэтым выпадку сына хрысцілі праз год ці два пазней у Косаўскім касцёле [284].

Аўтарытэт Т. Корзана быў настолькі вялікі, што ў XX стагоддзі пазіцыі “сяхновіцкай версіі” значна аслаблі. Але ў 1922 годзе на карысць

Сяхновічаў як месца нараджэння Т. Касцюшкі выказалася двухтомная энцыклапедыя “Універсальны Ларус” [285].

На Беларусі сапраўдны ўсплеск цікавасці да асобы генерала адбыўся напярэдадні 200-ых угодкаў касцюшкаўскага вызвольнага чына (у 1994 годзе). Набліжэнне юбілейнай даты абудзіла да жыцця і ранейшую спрэчку вакол месца нараджэння героя. У гэты час у Беластоку з’явілася серыя паштовак. На адной з іх побач з партрэтам Т. Касцюшкі адзначалася па-беларуску, што герой нарадзіўся ў Сяхновічах [286]. Гэтую версію падтрымліваў таксама Я. Юхо (пачынаючы з 1990 года, ён неаднойчы прыгадваў абедзве версіі нараджэння Т. Касцюшкі, не аддаючы перавагу ні Сяхновічам, ні Мерачоўшчыне [287]).

Разам з тым, трэба прыняць да ведама, што на сённяшні дзень невядома ніводнага дакумента з XVIII стагоддзя, у якім імя Тадэвуша Касцюшкі нават стаяла б побач з назваю Мерачоўшчыны. Цяжка ўявіць, калі герой сапраўды лічыў фальварак пад Косавам сваёю радзімай, чаму ён ніколі не выказваў нават жадання прыехаць туды, асабліва ў час доўгага свайго побыту на Беларусі ў 1784 – 1790 гадах.

Зусім інакш ставіўся генерал да Сяхновічаў. Імя Т. Касцюшкі і родавага маёнтка настолькі моцна паяднаных ў гісторыі, што ніводны біёграф пры напісанні жыццяпісу свайго героя не можа абысціся без згадак пра Сяхновічы. Сам Т. Касцюшка цераз усё жыццё пранёс клопат і любоў менавіта да гэтага месца.

Будзе нялішнім згадаць цэлы блок дакументаў за 1768 – 1775 гады, прысвечаных Сяхновічам, дзе назва сямейнага гнязда згадваецца 11, а імя Т. Касцюшкі – ажно 20 разоў (прычым тройчы ён названы поўным родавым прозвішчам: *Тадэвуш Касцюшка-Сяхновіцкі ці Сяхновіцкі Касцюшка* [288]).

Наступная падборка дакументаў, якая тычылася ягонага фальварка Сяхновічаў-Давыдаўшчыны, адносіцца да 1775 – 1777 гадоў і ў ёй таксама неаднойчы згадваецца імя малодшага сына Людвіка і Тэклі Касцюшкаў [289].

Генерал не толькі памятаў пра свае Сяхновіцкія валоданні, але і ганарыўся імі, што робіцца відавочным, калі прагледзець ліставанне 1791 – 1792 гадоў. У гэты час Т. Касцюшка чарговы раз спрабаваў уладкаваць сваё сямейнае жыццё. Ягонай абранніцай стала 18-гадовая Тэклія Жураўская, аднак бацька дзяўчыны не жадаў выдаваць сваю дачку за генерала. Галоўнаю прычынаю ягонай адмовы была нібы адсутнасць у Т. Касцюшкі зямельных валоданняў. На тое ў сваім лісце на імя маці каханай генерал даводзіў: “*Ротмістр Патоцкі, які з таго ж ваяводства (Берасцейскага – А.Б.), што і я, можа засведчыць, што я маю спадчынную вёску і сам яе ўтрымліваю*” [290].

У 1792 годзе, перад самым ад’ездам у эміграцыю, Т. Касцюшка напісаў на імя любай сястры Ганны ліст, што пачынаўся словамі пра Сяхновічы: “*Дазволь мне, сястрычка, абняць Цябе і, можа, будзе гэта ўжо астатні раз... Жадаў бы, каб ведала Ты маю волю, што запісую Табе*

ў *спадчыну Сяхновічы*” [291]. Калі праз дваццаць гадоў генерал даведаўся, што ў час руска-французскай вайны 1812 года Сяхновічы-Давыдаўшчызна значна пацярпелі, ён выдаў сродкі на аднаўленне гаспадаркі [292]. Нарэшце, за паўгода да свайго смерці, 2 красавіка 1817 года, Т. Касцюшка выдаў знакамiты Сяхновіцкі тэстамент [293].

Такім чынам, на працягу ўсяго жыцця генерал захоўваў да Сяхновічаў асаблівых адносіны. Сюды ён вяртаўся з далёкіх заакіяўскіх вандраванняў, пра гэтак месца марыў і тады, калі зноў вымушаны быў пакінуць Радзіму [294]. Пра Мерачоўшчыну, зыходзячы са сведчанняў самога Тадэвуша Касцюшкі, нічога падобнага сказаць проста немагчыма.

Нам таксама падаецца вельмі мудраю пазіцыя Б. Шындлера, які, нягледзячы на тое, што схіляўся ў 1991 годзе да “мерачоўшчынскай версіі”, заўважаў, што з часам уяўленне пра традыцыйнае месца нараджэння Т. Касцюшкі можа быць змененае, “але, зразумела, толькі з мэтай усталявання праўды” [295].

ЧАС НАРАДЖЭННЯ

У 1996 годзе ў свеце шырока святкаваліся 250-ыя ўгодкі Касцюшковых народзінаў. Асабліва ўрачыстыя мерапрыемствы праходзілі ў Беларусі і Польшчы.

Да юбілею ў Варшаве выйшаў чарговы нумар альманаха “Незалежнасць і памяць”, цалкам прысвечаны гэтай юбілейнай даце. Выданне адкрывалася змястоўным “Календаром жыцця і дзейнасці Тадэвуша Касцюшкі”, складзеным вядомым касцюшказнаўцам Леанардам Ратайчыкам [296].

Як жарталіва зазначаў у прадмове аўтар, “Каляндар” прызначаўся найперш для тых цікаўных чытачоў, што маюць жаданне і патрэбу як мага больш даведацца пра лёс Т. Касцюшкі, але самі лянуюцца корпацца ў пажоўклых архіўных паперах.

У артыкуле падрабязна распавядаецца пра ўсе моманты жыцця генерала. Зразумела, першая дата – час нараджэння героя. І тут даследчык робіцца вельмі асцярожным, калі занатоўвае: “4 лютага 1746 года – прынятая дата нараджэння Тадэвуша Касцюшкі” [297].

Аднак чаму прынятая (ці нават выдуманая, як пра тое гаворыць іншы гісторык Хенрык Масціцкі [298])? Хто першы сярод сучаснікаў, родзічаў, сведкаў жыцця генерала паведаміў нашчадкам такую дату? Можа пра гэты дзень згадвае сам Т. Касцюшка ў афіцыйных дакументах ці ўласных успамінах? На жаль, ніводная папера тае пары не называе 4 лютага 1746 года часам з’яўлення на свет нашага славутага земляка.

Згаданая дата “нарадзілася” намаганнямі Т. Корзана і з ягонай лёгкай рукі зрабілася традыцыйнаю. Рыхтуючы ў 1893 – 1894 гадах біяграфію Тадэвуша Касцюшкі, даследчык паклапаціўся пра вывятанне сапраўднай даты нараджэння свайго героя. І зрабіў гэта наступным шляхам [299].

Перадусім, узяў за аснову сваіх разлікаў акт хрышчэння (згаданая ў названым дакуменце дата – 12 лютага 1746 года – часам памылкова прымалася нават за дзень нараджэння [300]). Затым выказаў меркаванне, што дзіцяці далі імя ў гонар таго святога, у дзень якога той нарадзіўся, як гэта бывала нярэдка ў тыя часы [301].

Аднак тут даследчыка чакалі новыя цяжкасці, паколькі Т. Касцюшка пры хрышчэнні атрымаў не адно, а адразу тры імені. І Т. Корзан без залішніх ваганняў узяў за аснову першае з іх – Андрэй. Далей даследчык звярнуўся да каталіцкіх святкаў. І паколькі найбліжэйшы дзень святага Андрэя (Карсіні) прыпадаў на 4 лютага, гісторык зрабіў выснову, што Тадэвуш Касцюшка нарадзіўся менавіта ў гэты дзень.

Цяпер патрабавалася вызначыць год нараджэння. Т. Корзан звярнуў увагу на тое, што ў рэестры Варшаўскага кадэцкага корпуса ад 18 снежня 1765 года век маладога Т. Касцюшкі быў вызначаны 18-цю гадамі [302]. На думку даследчыка, “гэта з’явілася дастатковым доказам”, каб лічыць годам нараджэння Касцюшкі 1746.

Аднак ужо сучаснікі, якія вельмі прыхільна прынялі працу Т. Корзана, звярнулі ўвагу на некаторыя несупадзенні, што прысутнічалі ў манаграфіі. Калі даследчык прывёў у абарону сваёй версіі згаданы рэстр, ён міжволі сам сабе запырэчыў, бо выкарыстаная ім крыніца перасоўвала дату нараджэння будучага генерала на 1747 год (падлікі простыя: 1765 – 18 = 1747).

Калі Т. Касцюшка нарадзіўся 4 лютага 1746 года, то 18 снежня 1765 года – у дзень з’яўлення ў сценах кадэцкага корпуса – яму было ўжо не восемнаццаць гадоў, а амаль дваццаць. А дакладней – 19 гадоў 10 месяцаў і 14 дзён. Гэтыя абставіны збянтэжылі Л. Ратайчыка, які дапусціў, што ў згаданы дакумент закралася памылка. Гісторык нават падкрэсліў: кадэту на той час “*ужо было 20 гадоў*” [303], чым паказаў, што не давярае канчаткова “корзанаўскай” даце.

Разам з тым, гіпотэзу Т. Корзана спрабаваў падмацаваць У.А. Дзванкоўскі. Згаджаючыся з прыведзенай датай нараджэння, ён аднак сцвярджаў, што год з’яўлення на свет Т. Касцюшкі з аднолькавай доляю верагоднасці мог прыпадаць і на 1746, і на 1745, і нават на 1744 год. А ў якасці аргумента заўважаў, што раней “*неаднойчы дзяцей хрысцілі праз год, два, а часам і праз сем гадоў пасля нараджэння*” [304].

З гэтай нагоды нялішне будзе згадаць: у самой сям’і Людвіка і Тэклі Касцюшкаў быў выпадак, калі дзіця, народжанае ў адным годзе, было ахрышчанае ўжо ў наступным.

Маецца на ўвазе старэйшы брат Тадэвуша. Юзаф Касцюшка-Сяхновіцкі прыняў хрышчэнне ад ксяндза Дамініка Кавецкага ў 1744 годзе, прычым ў метрыцы недвухсэнсоўна пазначалася: “*infans pertinet ad annum 1743*” (“дзіця, народжанае ў 1743 годзе”) [305].

Апроч таго, у каталіцкіх і праваслаўных святцах разам набіраецца ажно 24 даты, прысвечаныя розным святым, што насілі імя Андрэй [306].

Кожны з гэтых дзён, калі ісці за разважаннямі Т. Корзана, можа быць днём нараджэння Тадэвуша Касцюшкі. Таму не дзіўна, што ў 1990 годзе Я.А. Юхо адзначаў: *“Дакладная дата яго (Касцюшкі – А.Б.) нараджэння невядома, выказана меркаванне, што ён нарадзіўся 4 лютага 1746 года, аднак больш праўдападобным (?) трэба лічыць, што нарадзіўся ён 30 лістапада 1745 года... ёсць падставы меркаваць, што спачатку яго ахрысцілі ў праваслаўнай (?) царкве і назвалі Андрэем у гонар Андрэя Першаазванага, свята якога прыпадае на 30 лістапада”* [307].

Надалей беларускі гісторык неаднойчы паўтараў сваю версію ў друку [308]. Дзякуючы аўтарытэту вядомага навукоўцы, прапанаваная ім дата пачала рабіцца традыцыяй у беларускай гістарыяграфіі.

Але такі шлях павінен непазбежна выклікаць з’яўленне новых версій. Бо калі абпірацца толькі на спіс Андрэевых дзён, любы даследчык можа прапанаваць свае арыгінальныя версіі наконт даты нараджэння Т. Касцюшкі. Нарыклад, звярнуць увагу на некаторыя супадзенні, што тычацца 13 ліпеня 1745 года.

Дапушчэнне наконт гэтай даты мае права на існаванне пры ўмове, што будучы генерал на самой справе з’явіўся на свет у дзень тых святых, у гонар якіх атрымаў свае імёны.

Як вядома, папярэднія даследчыкі (і Т. Корзан, і Я. Юхо) для доказаў сваіх версій разглядалі толькі першае з трох імён, атрыманых Касцюшкам пры хрышчэнні. Разам з тым, 13 ліпеня святкуецца дзень святога Андрэя як у каталіцкіх, так і ў праваслаўных вернікаў. Акрамя таго, 13 ліпеня ў праваслаўных святках адначасова адведзена святому Фадзею (Тадэвушу). А на 14 ліпеня ў каталіцкай царкве прыпадае адзіны дзень святога Банавентуры [309]. Тыя даследчыкі, што прымаюць гэтыя нашыя довады, робяць дапушчэнне, што Т. Касцюшка мог нарадзіцца ў ноч з 13 на 14 ліпеня 1745 года [310].

Аднак для гэтай версіі не існуе ніякіх іншых пацверджанняў, і ў гэтым, безумоўна, яе слабасць.

Значна больш аргументаў можна прывесці на карысць другой даты: 28 кастрычніка 1745 года.

28 КАСТРЫЧНІКА 1745 ГОДА

Вядома, што самым распаўсюджаным сярод імёнаў генерала, пад якім ён вядомы ўсяму свету, з’яўляецца Тадэвуш. Прычым Т. Касцюшка і сам лічыў гэтае імя галоўным: ім карыстаўся ў прыватным ліставанні і пры падпісанні афіцыйных дзяржаўных дакументаў. Таксама ў афіцыйным справаводстве Берасцейскага ваяводства яго называлі толькі імем Тадэвуш, якое спалучалі з родавым прозвішчам у формах “Сяхновіцкі Касцюшка” і “Касцюшка-Сяхновіцкі” [311].

Т. Касцюшка ніколі не браў шлюбу і не меў уласных дзяцей. Але двойчы ў жыцці ён згаджаўся на ролю хроснага бацькі.

У 1800 годзе ў Парыжы генерал ахрысціў дачку швейцарскага пасла ў Францыі Франца Пятра Іосіфа Цэлтнера. Дзяўчынцы надалі імя Тадэі Эміліі. Першае з гэтых імён было ў гонар Т. Касцюшкі [312].

А яшчэ праз некалькі гадоў амерыканскі пасол у Парыжы Джон Армстронг запрасіў Т. Касцюшку быць хросным бацькам свайго сына. Хлопчык таксама атрымаў імя свайго знакамітага “другога бацькі” і стаў звацца Тадэісам Касцюшкам Армстронгам [313].

Імя генерала (асабліва пасля расійска-польскай вайны 1792 года і Касцюшкаўскага паўстання) набыло настолькі вялікую папулярнасць, што прадстаўнікі вядомых ліцьвінскіх і польскіх сем’яў ахвотна сталі зваць сваіх сыноў імем Тадэвуш (гэтае імя прыжылося і ў асяродку нашчадкаў Касцюшкаў-Сяхновіцкіх) [314].

Дадамо да сказанага, што ў святцах дзень святога Тадэвуша адзначаецца толькі аднойчы – і гэта адбываецца 28 кастрычніка [315].

Вядомыя некалькі выпадкаў, калі Т. Касцюшка святкаваў гэты дзень як уласныя імяніны. Упершыню гэта адбылося ў 1792 годзе. У той час генерал выйшаў у адстаўку, нязгодны са здрадніцкай палітыкай караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага, які заключыў хаўрус з расійскай імперыятрыцай Кацярынай II і яе прыхільнікамі ў Рэчы Паспалітай.

Т. Касцюшка пакінуў Варшаву і 28 кастрычніка прыбыў у Сянявы – уласнасць князёў Чартарыйскіх. Там гнанаму генералу і былі наладжаныя ўрачыстыя імяніны. На ягоную галаву быў ускладзены вянок, сплечены з галінаў дуба, пасаджанага ў XVII стагоддзі ўласнаручна каралём Янам Сабескім пасля перамогі над туркамі пад Венаю. Пры гэтым у гонар героя прагучаў верш “Генералу Касцюшку ў дзень ягоных імянін у Сяняве” [316].

Наступны выпадак адбыўся шмат гадоў пазней. У 1804 годзе ў Парыжы быў створаны камітэт (начале з генералам Янам Дамброўскім) для святкавання чарговай Касцюшкавай гадавіны. Сам Тадэвуш Касцюшка спачатку катэгарычна адмаўляўся ад такой ініцыятывы, але сябры пераканалі свайго былога кіраўніка. Яны лічылі, што імпрэза 28 кастрычніка атрымае шырокі водгук і паспрыяе збіранню эміграцыі вакол справы незалежнасці падзеленай Радзімы [317].

Існуе і яшчэ адно сведчанне на карысць згаданага дня. У 1833 годзе парыжскае выдавецтва выпусціла чарговы том “Універсальнай біяграфіі, ці Гістарычнага слоўніка”, дзе быў змешчаны артыкул пра Т. Касцюшку, што пачынаўся наступнымі словамі: “*Касцюшка Тадэвуш нарадзіўся ў шляхецкай сям’і 28 кастрычніка 1746 года*” [318]. Год быў пазначаны памылкова, паколькі атрымлівалася, што будучы генерал нарадзіўся праз восем месяцаў пасля свайго хрышчэння. У згаданым тэксе павінная была стаць дата 28 кастрычніка 1745 года.

Нельга абмінуць увагаю і яшчэ адзін цікавы момант. Як вядома, сам Тадэвуш Корзан нарадзіўся ў Беларусі 28 кастрычніка 1839 года [319]. Дзіўна, што гісторык, атрымаўшы сваё імя таму, што з’явіўся на свет у дзень святога Тадэвуша, не разглядаў такую самую магчымасць і для

Т. Касцюшкі, усю ўвагу звярнуўшы толькі на адно з трох імёнаў свайго героя – Андрэй.

Вывучаная намі ўпершыню яшчэ ў 1996 годзе версія наконт згаданай даты ўжо набыла як сваіх праціўнікаў [320], так і прыхільнікаў [321]. Яна трапіла на старонкі інтэрнэту [322] і нават знайшла літаратурнае ўвасабленне ў аповесці Ягора Конева “Срэбны арол на чырвоным полі” [323].

Паспрабуем зрабіць некаторыя высновы са сказанага.

На сённяшні дзень увогуле не існуе дакумента, у якім была б зафіксаваная дата нараджэння Тадэвуша Касцюшкі. Найбольш аўтарытэтных біёграфы генерала сыходзяцца ў адным: *дакладны дзень з’яўлення героя на свет невядомы* [324].

Усе пералічаныя намі версіі – ад “корзанаўскай” і да найноўшых – застаюцца вельмі прыблізнымі. Таму ў сучаснай як навуковай, так і навукова-папулярнай літаратуры лепш прытрымлівацца адзінага на сёння вядомага дакумента – метрычнай вынятка з косаўскай касцельнай кнігі.

Найбольш узвешанай трэба лічыць пазіцыю беларускага гісторыка і філалага Генадзя Кісялёва: “*Т. Касцюшка нарадзіўся ў 1746 ці 1745 г. у фальварку Марачоўшчына непадальк ад Косава ў былым Слоніmsкім пав. (цяпер Івацэвіцкі раён Брэсцкай вобл.). Хрышчоны ў Косаўскім касцёле... (Па іншых звестках, месцам нараджэння Касцюшкі трэба лічыць в. Сяхновічы Кобрынскага пав., цяпер Жабінкаўскі раён Брэсцкай вобл.)*” [325].

КАРОТКАЯ БІАГРАФІЯ ВЯЛІКАГА ЧАЛАВЕКА

Жыццю і дзейнасці Тадэвуша Касцюшкі прысвечана надзвычай многа даследаванняў. Асабліва шмат кніг і артыкулаў выходзіла на польскай [326], французскай, англійскай [327], а апошнім часам і на беларускай мовах [328] – менавіта ў тых краінах, дзе слынны военачальнік лічыцца ганаровым грамадзянінам і нацыянальным героем.

Пачынаючы з другой паловы XIX стагоддзя перыядычна публікуюцца шматлікія зборнікі дакументальных матэрыялаў, прысвечаных асобе Т. Касцюшкі, ягонаму ўдзелу ў вайне за незалежнасць ЗША і паўстанню 1794 года [329].

Усё гэта дазваляе падрабязна прасачыць жыццёпіс вялікай асобы, што выклікала павагу ўжо ў асяродку сучаснікаў і не страціла сваёй гістарычнай прыцягальнасці для сённяшніх даследчыкаў.

Пачатковае выхаванне Тадэвуш Касцюшка-Сяхновіцкі атрымаў дома. У 1755 – 1760 гадах вучыўся ў Любяшоўскім піярскім калегіуме на Валыні, дзе меў поспехі ў матэматыцы, гісторыі, замежных мовах [330]. Пра перыяд ягонага жыцця паміж 1760 і 1765 гадамі, якія юнак правёў у Сяхновіцкім спадчынным маёнтку, захаваліся толькі цьмяныя звесткі. Магчыма, малады Т. Касцюшка быў дарадцам і памочнікам маці,

адначасова працягваў хатнюю адукацыю (паколькі з-за раптоўнай смерці бацькі не здолеў завершыць поўны курс навучання ў калегіуме).

З дапамогаю смаленскага ваяводы і далёкага сваяка Касцюшкаў-Сяхновіцкіх Юзафа Сасноўскага напрыканцы 1765 года Тадэвуш быў залічаны ў Варшаўскі кадэцкі корпус – Рыцарскую школу, утвораную каралём Рэчы Паспалітай Станіславам Аўгустам [331]. Без пратэкцыі з боку ўплывовых у дзяржаве асоб небагаты шляхціц не меў ніякай магчы масці патрапіць у гэтую элітарную навучальную ўстанову. Таму ягоныя біёграфы нярэдка прыгадваюць акрамя Ю. Сасноўскага імя князя Адама Казіміра Чартарыйскага, шэфа корпуса. Вядома, што князь меў крэўныя сувязі з Ежы Флемінгам, якому Тэкля Касцюшкава саступіла свае правы на Мерачоўшчыну. Акрамя таго, Чартарыйскія былі суседзямі Касцюшкаў-Сяхновіцкіх. (Згадаем, што ў сярэдзіне XVIII стагоддзя ў склад княжацкай латыфундыі Рэчыцкі Ключ з маёнткамі Каранёва, Рэчыца, Шпіталі ўваходзілі Вялікія Сяхновічы). Таму згняёмства Т. Касцюшкі з А.К. Чартарыйскім магло распачацца яшчэ да прыезду юнака ў Варшаву, калі князь наведваўся ў свае берасцейскія маёнткі [332].

Па пратэкцыі князя Т. Касцюшка ў чыне харунжага ў канцы 1769 года быў накіраваны для працягу адукацыі ў Францыю, дзе ўдасканальваў свае веды па інжынерыі, фартыфікацыі, матэматыцы і маляванню. У замежнай вандроўцы малады афіцэр карыстаўся галоўным чынам тымі невялікімі грошамі, што дасылаў брат Юзаф з Сяхновічаў [333].

У канцы 1774 года (галоўным чынам з-за недахопу сродкаў) у званні артылерыйскага капітана Т. Касцюшка вярнуўся на радзіму. Аднак не атрымаў месца ў войску, моцна скарачаным пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай.

Восенню 1774 года Т. Касцюшка наведваў Варшаву і гасцяваў у доме дзядзькі Яна Непамуцэна Касцюшкі-Сяхновіцкага ў Славінску пад Люблінам, а затым вярнуўся ў Сяхновічы.

За перыяд нядбалага ўладарання брата Юзафа Касцюшкі-Сяхновіцкага, абознага берасцейскага, гаспадарка значна збыднела і ўжо не прыносіла трывалага прыбытку (акрамя таго касцюшкаўскія фальваркі пацярпелі падчас Барскай канфедэрацыі, у дзейнасці якой прымаў удзел Юзаф). Пачаліся доўгія судовыя спрэчкі між братамі. У сваім лісце абозны берасцейскі даводзіў, што Тадэвуш вінен яму 39 тысяч злотых [334]. І пакуль быў жыў Юзаф (памёр увесну 1789 года), адносіны паміж братамі былі сапсаваныя бясконцымі спрэчкамі наконт сямейнага гнязда.

Неўзабаве Т. Касцюшка згадзіўся на прапанову Ю. Сасноўскага зрабіцца хатнім настаўнікам ягоных дачок. Шматлікія біёграфы Т. Касцюшкі распавядаюць пра няўдалае рамантычнае каханне Тадэвуша з Людвікай Сасноўскай. З-за рашучага супраціву бацькі дзяўчыны, шлюб з немажымым шляхціцам не адбыўся, і яна хутка была заручаная з раманоўскім старостам князем Юзафам Любамірскім [335].

9 і 10 кастрычніка 1775 года Т. Касцюшка, якому было катэгарычна адмоўлена знаходзіцца ў доме Сасноўскіх, распарадзіўся сваімі

маёмаснымі справамі: перадаў правы на сваю частку Сяхновічаў швагеру Пятру Эстку. Той са свайго боку абавязваўся сплаціць усе даўгі крэдыторам Тадэвуша і дамагчыся ад Юзафа Сяхновічаў-Давыдаўшчыны. Позняй восенню, пазычыўшы ў сваякоў і знаёмых значную суму грошай (сучаснікі гавораць пра 500 ці нават тысячу дукатаў), Т. Касцюшка зноў накіраваўся ў Францыю [336].

Улетку 1776 года ён у складзе групы валанціёраў накіраваўся ў Паўночную Амерыку, каб падтрымаць барацьбу амерыканскіх каланістаў супраць Вялікабрытаніі. Здольнасці і заслугі Т. Касцюшкі перад ЗША былі неаднаразова адзначаны ў лістах ягоных сяброў па зброі, удзельнікаў бітваў за вызваленне Амерыкі – Н. Грына, Г. Гейтса, Дж. Армстронга. Тадэвуш Касцюшка вызначыўся як таленавіты інжынер і вайсковец, што было заўважана ды высока ацэнена будучым першым прэзідэнтам Злучаных Штатаў генералам Дж. Вашынгтонам.

Паміж 1777 і 1782 гадамі берасцейскія шляхціц актыўна ўдзельнічаў у бітвах пад Цікандэрогаю, Саратогаю, Гілфардам, Хобкірс Хілам, Найнці-Сіксам, Чарлстанам, кіраваў умацаваннем берагоў Гудзона і будаўніцтвам фартэцыі Уэст-Пойнт. Па плану, распрацаванаму палкоўнікам Т. Касцюшкам (званне атрымаў ад Кангрэса ЗША 18 кастрычніка 1776 года), была ўзмацнена абарона горада Філадэльфіі, тагачаснай сталіцы Злучаных Штатаў Амерыкі [337].

13 кастрычніка 1783 года амерыканскі ўрад надаў Т. Касцюшку чарговае званне брыгаднага генерала. Ён быў у ліку тых трох чужынцаў, каго прынялі ў ганаровае “Таварыства Цынцынанта”, што складалася з самых вядомых удзельнікаў вайны за незалежнасць. З рук Дж. Вашынгтона Т. Касцюшка атрымаў ордэн Цынцынанта, упрыгожаны дэвізам: *“Усё аддаў дзеля выратавання Рэспублікі”* [338].

У сярэдзіне ліпеня 1784 года генерал пакінуў Амерыку, але на Радзіме ён зноў не атрымаў вайскавай пасады. Ад гэтага часу распачынаецца пяцігадовы перыяд жыцця Т. Касцюшкі, які гісторыкі назвалі *“сялянкай”* (ці *“ідыліяй”*), калі баявы генерал займаўся звычайнымі клопатамі вясковага жыхара ў сваіх родавых Сяхновічах [339].

Відавочна, што вяртанне Т. Касцюшкі да нетаропкага старасвецкага асяродку і паўсядзёнай працы па гаспадарцы выглядае на першы погляд недарэчна і бессэнсоўна. Але гады, што былі праведзеныя амерыканскім генералам у вёсцы, наклалі не меншы адбітак на ягоны характар, чым падарожжы па еўрапейскіх краінах і за акіян. Толькі зрэдку выезджаючы з Сяхновічаў, куды амаль не даляталі грымоты войнаў і рэвалюцый, Тадэвуш марыў завесці сям’ю, каб даўні род Касцюшкаў-Сяхновіцкіх не прыпыніўся. Т. Корзан лічыў, што гэты перыяд жыцця Т. Касцюшкі *“належаў не сушветнай гісторыі, але справе сэрца”* [340].

Сяхновіцкі маёнтак тае пары складаўся з трох двароў (фальваркаў): Малых Сяхновічаў, Сяхновічаў-Давыдаўшчыны і Жулкаўшчыны (Жулкаўшчыны), якія знаходзіліся непадальку адно да аднаго.

Пра Малыя Сяхновічы можа даць уяўленне інвентар, які захаваўся з 60-х гадоў XVIII стагоддзя [341]:

“Двор месціўся паблізу капліцы з дамавінамі Касцюшкаў, ад якой вяла да сядзібнай брамы алея з дрэваў. Для пешых былі прадугледжаныя веснічкі з паветкаю. Двор быў акружаны новымі штахетамі, сад і агарод – жэрдзінамі... Па правым баку знаходзіўся жылы дом з ганкам, а ад сяней – сталовы пакой з чатырма вокнамі, з камінам і зялёнай кафляной печчу. Пры ім – яшчэ пакой з трыма вокнамі. Дзверы з сенцаў вялі ў сад і на кухню, якая знаходзілася ў самым цэнтры хаты, за ўваходнымі сенцамі. Па левым баку месціўся вялікі пакой з чатырма вокнамі, камінам і невялічкай “крыжовай” печкаю з зялёнай кафлі... У прыбудове знаходзіліся камора і піўніца. Далей у двары – пякарня, шпэхлер пад дахам з драўцу і свіран з сырнікам, яшчэ далей месціліся два шпэхлеры, вазоўня, гумно, стадоля... Пры сажалцы знаходзіліся бровар, саладоўня, лавня, абора і хлявы з варотамі”.

Малымі Сяхновічамі кіраваў Юзаф Касцюшка-Сяхновіцкі. Побач – у Давыдаўшчыне – пасля вяртання з Амерыкі пасяліўся Тадэвуш. Фальварак у часы ягоных вандраванняў утрымліваўся Эсткамі і быў адразу вернуты генералу.

З сястрою Ганнаю і яе мужам Пятром Эсткам Т. Касцюшку лучылі самыя добразычлівыя адносіны. Генерал нярэдка гасціў у іх, звяртаўся па дапамогу, дасылаў надзвычай цёплыя лісты, выдадзеныя ў XIX стагоддзі Люцыянам Сяменьскім [342].

З допісаў генерала выразна бачна, як высока ён цаніў любоў сястры і павагу швагера, шчыра клапаціўся пра здароўе Ганны, пры набліжэнні хваробы раіў ёй неадкладна звярнуцца да вядомага брэсцкага лекара Мілера, які некалі дапамагаў яшчэ іх маці. Увесну 1787 года Тадэвуш даслаў сястры глыбокія спачуванні з нагоды раптоўнай смерці мужа, якога не стала падчас падарожжа ў Вінніцу (Украіна). Ад звычайнага жртаўлівага тону ранейшых лістоў тут няма і следу. Смерць дарагога яму Пятра Эсткі Т. Касцюшка прыняў вельмі блізка і чуйна падпусціў да свайго сэрца, ад чаго і мова ягонага паслання надзвычай стрыманая і засмучаная [343].

З сям’ёю другой сястры – Кацярыны Жулкоўскай – былі больш складаныя адносіны. Калі Тадэвуш ад’язджаў у Паўночную Амерыку, ён пазычыў у Жулкоўскіх 200 дукатаў. Гэты доўг быў вернуты толькі ў 1782 годзе. Аднак вядома, што ў снежні 1791 года генерал Т. Касцюшка яшчэ заставаўся вінен значную суму грошай сваім пляменнікам, дзецям Караля і Кацярыны Жулкоўскіх [344].

Сучаснік Т. Касцюшкі Ежы Сарока лічыў, што генерал быў выдатным гаспадаром, нават у сваіх адносінах да зямлі і сялян шмат у чым мог быць прыкладам для навакольнай шляхты [345].

Аднак успамінам Е. Сарокі даследчыкі не даюць вялікай веры. Так, Т. Корзан, прааналізаваўшы інвентары тае пары, выказаў думку, што пасля смерці Юзафа Касцюшкі стан эканомікі Сяхновіцкага маёнтка яшчэ больш

пагоршыўся. Але гэта здарылася, лічыў гісторык, з-за тых непадрыхтаваных рэформаў, якія спрабаваў правесці Тадэвуш Касцюшка (напрыклад, скарачэнне паншчыны, змяншэнне падаткаў, забарона прымусовых згонаў сялян на сельскагаспадарчыя работы, вызваленне жанчын ад працы на панскай гаспадарцы і інш.) [346].

Б. Шындлера гэтыя аргументы не пераканалі. Ён слухна заўважыў, што ў большасці маёнткаў, уладары якіх у канцы XVIII і ў пачатку XIX стагоддзяў палепшылі стан сваіх прыгонных, эканамічнае становішча ўмацоўвалася [347]. Б. Шындлер бачыў галоўную прычыну пагаршэння сяхновіцкай гаспадаркі ў няздольнасці яе гаспадароў, у тым ліку і Тадэвуша Касцюшкі, паслядоўна адмовіцца ад састарэлых формаў гаспадарання. Адносна самога генерала даследчык адзначаў, што той быў прыдатны да вайсковай справы, але зусім не да плуга.

У часы “сялянкі” Т. Касцюшка падтрымліваў блізкія стасункі з іншымі суседнімі памешчыкамі. Асабліва з сям’ёю літоўскага войскага, дэпутата, адваката і мемуарыста Міхала Залескага (1744 – 1816), які трымаў у заставе ад Чартарыйскіх Вялікія Сяхновічы [348].

У бяседах, што ўзніклі паміж суседзямі, нярэдка закраналіся пытанні палітычнага і сацыяльна-эканамічнага ўпарадкавання Рэчы Паспалітай. Захавалася багатая перапіска Т. Касцюшкі з М. Залескім, якая сведчыла пра блізкія адносіны, якія падтрымліваў генерал з вялікасяхновіцкім гаспадаром нават пасля свайго канчаткова ад’езду з краю [349].

Найвялікшую пашану амерыканскі генерал выказаў жонцы адваката Бенядзікце з Матушэвічаў Залескай, якую лічыў сапраўдным узорам жаночай дэбаваннасці. У адным са сваіх лістоў Тадэвуш Касцюшка пісаў, не хаваючы свайго захаплення: *“О! Калі б толькі я меў такую жонку! Яна прыклад для тысячы... і ў Варшаве такую не знойдзеш”* [350].

Аднак мара Тадэвуша Касцюшкі знайсці сабе жонку ніколі не здзейснілася. Замест гэтага напачатку 1790 года ў Сяхновічы дайшла вестка, што Т. Касцюшка ў чыне генерал-маёра залічаны ў армію Рэчы Паспалітай.

Ён выдатна праявіў сябе ў расійска-польскай вайне 1792 года, вызначыўся ў баях пад Зелянцамі, Уладзімірам-Валынскім, Дубенкаю. За гэтую кампанію быў узнагароджаны ордэнам “Віртуці Мілітары” і атрымаў званне генерал-лейтэнанта. Аднак нязгодны з каралеўскай палітыкай, якая немінуха вяла да другога падзелу Рэчы Паспалітай, у жніўні 1792 года ў ліку многіх генералаў і афіцэраў Т. Касцюшка склаў рапарт на імя Станіслава Аўгуста, звольніўся з войска і накіраваўся ў эміграцыю. (Перад ад’ездам у Германію перадаў правы на спадчыннае валоданне Ганне Эсткавай) [351].

На працягу 1793 года генерал актыўна займаўся падрыхтоўкай будучага выступлення супраць акупацыі Радзімы. Ён наведваў Парыж, дзе беспаспяхова шукаў падтрымку з боку французскага рэвалюцыйнага ўрада,

ездзіў у Італію, сустракаўся са сваімі прыхільнікамі, пасля некаторых ваганняў даў згоду ўзначаліць вызвольнае паўстанне [352].

Вясной – восенню 1794 года Тадэвуш Касцюшка з’яўляўся неабмежаваным кіраўніком (Найвышэйшым Начальнікам) узброеных сіл Рэчы Паспалітай, якія вялі барацьбу супраць інтэрвенцыі Расіі, Прусіі і Аўстрыі [353].

Пасля разгрому паўстанцкіх войск генерал Т. Касцюшка, паланёны 10 кастрычніка 1794 года ў Мацяёвіцкай бітве пад Варшавай, па загадзе імператрыцы Кацярыны II тайна быў перавезены ў Санкт-Пецярбург і да канца лістапада 1796 года знаходзіўся ў вязніцы [354].

Генерал быў вызвалены з Мармуровага палаца, дзе знаходзіўся ў апошнія месяцы свайго заключэння, амаль адразу пасля смерці Кацярыны новым імператарам Паўлам I і неўзабаве праз Фінляндыю, Швецыю і Вялікабрытанію перабраўся ў Злучаныя Штаты Амерыкі, якія лічыў сваёй другой радзімай [355].

Аднак знаходзіўся ў ЗША Т. Касцюшка толькі некалькі месяцаў (1797 – 1798 гады), пасля чаго зноў вярнуўся на сталае жыццё ў Еўропу: спачатку ў Францыю, затым – у Швейцарыю.

Ён прытрымліваўся даволі аскетычнага ладу жыцця, падтрымліваў перапіску і ладзіў сустрэчы са шматлікімі вядомымі асобамі свайго часу. Напярэдадні вайны 1812 года адмовіўся падтрымаць Напалеона I у барацьбе супраць Расіі, шчыра клапаціўся пра адраджэнне незалежнасці сваёй Радзімы, якая была падзеленая ў 1795 годзе паміж Расіяй, Прусіяй і Аўстрыяй. З гэтым двойчы звяртаўся непасрэдна да імператара Аляксандра I, які абяцаў аказаць дапамогу ў вырашэнні пытанняў, звязаных з адраджэннем Рэчы Паспалітай, аднак насамрэч нічога істотнага ў гэтым накірунку не здзейсніў.

Памёр Т. Касцюшка беспатомным ў швейцарскім горадзе Салюр (Салатурн) а дзесятай гадзіне вечара 15 кастрычніка 1817 года ў доме свайго сябра Франца Ксаверыя Цэлтнера. Праз чатыры дні (у поўдзень 19 кастрычніка) быў пахаваны на мясцовых могілках. А 22-23 чэрвеня 1818 года парэшткі генерала былі ўрачыста перанесены ў Кракаў і перазахаваныя на Вавелі, побач з магіламі іншых выбітных людзей [356].

ТЭСТАМЕНТЫ ГЕНЕРАЛА

Пасля Тадэвуша Касцюшкі засталася некалькі пісьмовых запаветаў. Тэстаменты генерала мелі выключна важнае значэнне для вырашэння далейшага лёсу маёмаснай і зямельнай уласнасці, якую пакінуў пасля сябе Т. Касцюшка, ды непасрэдна тычыліся ягоных спадчыннікаў. Таму разгледзім гэтыя запаветы больш падрабязна.

Першы тэстамент, складзены 5 мая 1798 года ў Філадэльфіі, тычыўся грошай, якія генерал павінен быў атрымаць ад урада ЗША за шматгадовую службу ў часы Вайны за незалежнасць Амерыкі.

Выканаўцам апошняй сваёй волі Т. Касцюшка абвясціў свайго амерыканскага сябра, будучага прэзідэнта Злучаных Штатаў Томаса Джэферсана. Даследчыкі найчасцей цытуюць гэты запавет у рэдакцыі (ці, як кажуць, “стылізацыі”), выкананай самім душапрыказчыкам. Прывядзем абодва варыянты амерыканскага тэстамента [357]:

Тэкст, складзены Т. Касцюшкам

Я прасіў стадара Джэферсана, калі ў выпадку смерці не паспею выказаць астатняй сваёй волі ў тэстаменце, выкупіць за мае грошы колькі можна неграў і вэвваліць іх, абы толькі пакінуты сумы гарантавана хатля на іх навучанне і ўтрыманне. Кожны з іх павінен перад тым з ведаць абавязак Грамадзяніна ў вольнай Дзяржаве, бараніць сваю Краіну супраць унутраных і знаніх ворагаў, якія жадалі б змяніць Канстытуцыю на горишню, што ў выніку зноў зрабіла б іх нявольнікамі. Кожны з іх павінен мець добрае чалавечае сэрца, чулае да пакутаў іншых. Кожны павінен быць жанатым, а таксама атрымаць 100 акраў зямлі, прылады працы і жывы інвентар для апрацоўкі палёў, ведаць, як з гэтым абыходзіцца, быць здольным весці гаспадарку, а таксама ўмець сумесна жыць з суседзямі: заўсёды заставацца добрым, гатовым на ўзаемапамач і сціплым у адносінах. Кожны павінен сваім дзеям даць добрую адукацыю, любіць свой край і выконваць грамадзянскія абавязкі, каб такім чынам захоўваць да мяне ўдзячнасць, а сябе самога адчуваць найшчаслівейшым.

Тэстамент у рэдакцыі Т. Джэферсана

Я, Тадэвуш Касцюшка, ад’яджаючы з Амерыкі, сведчу гэтым і пастанаўляю, што ў выпадку, калі не буду мець іншай магчымасці распарадзіцца ў тэстаменце маёй уласнасцю ў Злучаных Штатах, упаўнаважваю дадзеным майго сябра Томаса Джэферсана, каб цалкам яе ўжыў для выкупу неграў, якія належаць яму самому або іншым, на дараванне ім свабоды ад майго імя, на навучанне іх рамёствам ці іншым навукам, на выхаванне ў іх маральных якасцяў, якія дазваляць ім стаць добрымі суседзямі, добрымі бацькамі і добрымі маткамі, мужамі альбо жонкамі, на выхаванне ў іх сумленнага стаўлення да грамадзянскіх абавязкаў, каб былі абаронцамі сваёй вольнасці, сваёй краіны і добрага грамадскага парадку, на выхаванне іх ва ўсім тым, што можа зрабіць іх шчаслівымі і карыснымі. Я таксама прызначаю вышэйназванага Томаса Джэферсана выканаўцам гэтага духоўнага запавету.

Параўнанне абедзвюх рэдакцыяў дазваляе зразумець, што запавет генерала фактычна не меў юрыдычнай вагі і ўяўляў сабою не больш як пісьмовы пажаданні, не замацаваныя натарыяльна. Гэта і зразумела: Т. Касцюшка падрыхтаваў яго з дапамогаю таго ж Т. Джэферсана ў дзень

свайго ад'езду, што не дазволіла стварыць юрыдычна бясхібны дакумент. Гэта дало падставу сучаснаму польскаму гісторыку і філосафу Ю. Жураву абазначыць прыведзены тэкст, выкананы Т. Джэферсанам, як “мутацыю арыгіналу ў джэферсанаўскай стылізацыі”. У пажаданні Т. Касцюшкі паведамляецца, што ён пакідае за сабою права вярнуцца да гэтай справы і, па магчымасці, склаасці сапраўдны тэстамент адносна сваёй ўласнасці ў ЗША. У рэдакцыі Т. Джэферсана гэты дакумент ужо падаецца як бясспрэчная апошняя воля генерала і адкрыта названы “тэстаментам” і “духоўным заповітам”.

У 1816 годзе Т. Касцюшка яшчэ пісьмова выказаўся наконт амерыканскага завета. У сваім апошнім лісце, накіраваным у ЗША 15 верасня 1817 года, генерал ізноў пацвердзіў правамоцнасць тэстамента.

Пасля смерці Т. Касцюшкі вакол ягонага завета разгарнулася сапраўдная барацьба, у якую былі ўцягнуты шматлікія спадкаемцы з Беларусі, Францыі, Швейцарыі, ЗША.

Складанасць справы прымусіла Т. Джэферсана ў рэшце рэшт адмовіцца ад права выступаць у судзе ў якасці выканаўцы апошняй волі Т. Касцюшкі і прызначыць на гэтую ролю былога сакратара прэзідэнта Дж. Вашынгтона Бенджамена Ліра (1819 год). Справа была перададзеная ў Федэральны суд ЗША і цягнулася з 1821 па 1845 год без бачных вынікаў. У яе вырашэнні бралі ўдзел расійскія паслы ў Вашынгтоне П.І. Палятыка (1817 – 1822 гады), Ф.В. Тэйль (1822 – 1837 гады) і А.А. Бадзіска (1837 – 1854 гады). Першы з іх паведаміў пра існаванне амерыканскага тэстамента ў Гродзенскую губерню сем'ям Эсткаў, Жулкоўскіх і Ваньковічаў. Другі прызначыў у 1822 годзе для абароны правоў беларускіх спадчыннікаў у Амерыцы адвакатаў Свана (Суона) і Сімпсана. Трэці замяніў адвакатаў на Ф. Фендала і Б. Сміта (з 1847 года замест Сміта справу прыняў Дж.Брадлей).

Паколькі адвакаты за свой удзел патрабавалі ажно 20% ад вызначаных грошай, беларускія нашчадкі звярнуліся па дапамогу да польскага эмігранта К. Тохмана (1847 год). Да гэтага часу сума ўзрасла ў два разы і склала больш за 34 тысячы долараў ЗША. Супраць нашчадкаў вёў справу палкоўнік Бомфард, які абараняў правы неграў. Аднак у 1853 годзе гэтая справа была вырашаная на карысць Эсткаў, Жулкоўскіх, Ваньковічаў [358].

Не менш спрэчак і розгласу атрымаў і так званы Сяхновіцкі тэстамент генерала, складзены за паўгода да ягонай смерці (2 красавіка 1817 года) на нямецкай мове ў Салюры мясцовым натарыусам Ф.К. Амьётам. Сведкам гэтай справы выступалі Ф. Грым і Ф. Цэлтнер.

Дакумент тычыўся спадчыннага валодання Т. Касцюшкі – маёнтка Сяхновічы-Давыдаўшчызна. Заповіт гучаў наступным чынам [359]:

“Глыбока адчуваючы, што прыгонны стан супярэчыць закону прыроды і дабрабыту народаў, гэтым сведчу, што знішчаю яго цалкам і на вечныя часы ў маёнтку маім Сяхновічы, што ляжыць у Брэст-Літоўскім ваяводстве, як ад уласнага імя, так і ад імя будучых ягоных

гаспадароў. Таму абвяшчаю сялян вёскі, што належыць да маёнтка, вольнымі грамадзянамі і нічым неабмежаванымі ўласнікамі належачых ім грунтоў. Вызваляю іх ад усялякіх без выключэння падаткаў, панішчыны і асабістых павіннасцяў, якія раней па загаду ўласнікаў таго маёнтка былі абавязаны выконваць. Заклікаю іх толькі, каб дзеля ўласнага дабрабыту і карысці краю стараліся аб заснаванні школ і пашырэнні асветы. Сведчу надалей, што гэтым актам маёнтак Сяхновічы з наваколлем аддаю ў вечную ўласнасць пляменніцы маёй, спадарыне Кацярыне Эсткавай і яе дзецям у пацверджанне ішчырай да іх зычлівасці”.

Такім чынам, генерал у прадчуванні блізкай смерці выказаў непахіснае жаданне цалкам і на вечныя часы скасаваць прыгонны стан сваіх сяхновіцкіх сялян, вызваляючы іх ад чыншу, паншчыны і асабістых павіннасцяў ды робячы вольнымі грамадзянамі і поўнымі гаспадарамі належных ім земляў. Сам маёнтак заставаўся ў карыстанні нашчадкаў Ганны Эсткі. Прычым яе нявестку Кацярыну з Ляховічаў Эстку, якой генерал перадаваў усе правы на Сяхновічы, Т. Касцюшка назваў *пляменніцай*, чым яшчэ выразней пацвердзіў яе правы на маёмасць.

Упершыню тэкст Сяхновіцкага тэстаменту быў надрукаваны ў варшаўскай “Сельскай газеце” (№ 27 за 1817 год). Ужо ў маі таго ж года дакумент быў перасланы для выканання ў Сяхновічы. У 1818 годзе ўласніца маёнтка Кацярына Ляховіч, удава Тадэвуша Эсткі (пляменніка Т. Касцюшкі), запатрабавала ад урада Расійскай імперыі скасаваць апошнюю волю генерала ў той частцы, што тычылася вызвалення сялян. Падставай для гэтага былі значныя даўгі, якія меў Т. Касцюшка перад Эсткамі, назапашаныя з 1775 года. Апроч таго, у верасні 1792 года генерал ужо выказваўся пісьмова пра неабходнасць перадачы Сяхновічаў у карыстанне нашчадкам сястры.

Гэтая справа была пададзена на імя імператара Аляксандра І, які задаволіў просьбу спадкаемцаў. Нягледзячы на тое, Сяхновіцкі тэстамент стаў адной з першых спробаў скасавання ў Беларусі прыгоннага права. На вялікі жаль, у тых гістарычных умовах было немагчыма здзейсніць апошнюю волю вялікага рэвалюцыянера і дэмакрата. Выкананню завета супярэчыла ўся сістэма, усталяваная на тэрыторыі Беларусі расійскім самаўладдзем [360].

Са смерцю Андрэя Тадэвуша Банавентуры Касцюшкі малодшая лінія старадаўняга роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх “па мячы” згасла, а ягоныя валоданні, размешчаныя на Беларусі, канчаткова перайшлі да спадчыннікаў Ганны Эсткі і Кацярыны Жулкоўскай [361].

НАШЧАДКІ І ПРЭТЭНДЭНТЫ

ПАРАДНЁНЫЯ “ПАКУДЗЕЛІ”

Паміж невядомым нам па імені бацькам заснавальніка роду Касцюшкаў, які жыў на памежжы XIV і XV стагоддзяў, ды Тадэвушам Касцюшкам, жыццё якога прыйшлося на сярэдзіну XVIII і пачатак XIX стагоддзяў, налічваюцца дзесяць пакаленняў.

Беларускім пісьменнікам У. Ліпскім некалі было заўважана: калі памятаць, што “блізкія, роднасныя сувязі з кожным новым вітком (радавода) удвойваюцца”, дык у дзесятым калене кожны чалавек мае 1024 адных толькі блізкіх прародзічаў. “А яшчэ ўлічым, – дадае пісьменнік, – што ў кожнага з іх былі браты і сёстры, а нашы – прапрадзядзькі і прапрацёткі. А ў тых – свае дзеці. Дык вунь які пласт радні меў кожны з нас трыста гадоў назад!” [362].

Зразумела, выявіць усіх продкаў нават такой значнай гістарычнай асобы, якім з’яўляецца генерал Т. Касцюшка, немагчыма. Па традыцыі большую ўвагу складальнікі радаводаў адводзяць прадстаўнікам мужчынскага полу, значна цяжэй аднавіць імёны прадстаўніц той ці іншай сям’і. Змешчаны тут радавод Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, які абавіраецца на старажытныя акты Вялікіга княства Літоўскага і працы папярэдніх генеолагаў, таксама не стаў выключэннем. Сярод 202 пералічаных у ім Касцюшкаў толькі 74 жанчыны, прычым 30 з іх неназваныя па імені [363].

Нагледзячы на тое, што прасачыць радавыя повязі “па кудзелі” значна цяжэй, трэба пералічыць сям’і, што праз шлюб маюць дачыненне да радаводу Касцюшкаў. Называем толькі тыя шляхецкія радзіны, повязь якіх з сяхновіцкімі ўладарамі не выклікае ніякага сумнення:

1. Ажэшкі	15. Вольскія	28. Жардзескія
2. Аніхімоўскія	16. Выжыкоўскія	29. Жулкоўскія
3. Анцуты	17. Вярбіцкія	30. Заленскія
4. Баброўскія	18. Гайкі	31. Здзітавецкія
5. Багуслаўскія	19. Галаўні -	32. Кальштэны
6. Беліковічы	Астражэцкія	33. Касакоўскія
7. Блоцкія	20. Гальшанскія	34. Качбутоўскія
8. Брухоўскія	21. Гарноўскія	35. Косці
9. Булгарыны	22. Гернінгі	36. Кулешы
10. Бухавецкія	23. Глеўскія	37. Куравіцкія
11. Бушы	24. Грабоўскія	38. Макавецкія
12. Вайніловічы	25. Гузоўскія	39. Мальчэўскія
13. Варапаевічы	26. Дзянісовічы	40. Міхалоўскія
14. Варатыніцкія	27. Ежыковічы	41. Міцкевічы

42. Мрочкі	56. Рыбінскія	70. Храсцікоўскія
43. Муралеўскія	57. Сасноўскія	71. Целяціцкія
44. Навіцкія	58. Снічкі	72. Цярлецкія
45. Непакойчыцкія	59. Сузіны	73. Чарнякоўскія
46. Нявельскія	60. Сукнеры	74. Шаметы
47. Нямцэвічы	61. Такарэўскія	75. Шаставіцкія
48. Паплаўскія	62. Траўгуты	76. Эманты
49. Парчэўскія	63. Тукальскія	77. Эсткі
50. Плашкевічы	64. Уланецкія	78. Юдыцкія
51. Пяльчыцкія	65. Урэты	79. Яблонскія
52. Разэнбаумы	66. Фурсы	80. Яльцы
53. Ракоўскія	67. Фядзюшкі	81. Янушкевічы
54. Ратомскія	68. Хаткоўскія	
55. Рудніцкія	69. Храноўскія	

Да гэтага спісу трэба таксама дадаць Трэмбіцкіх. Б. Шындлер у сваёй біяграфіі Т. Касцюшкі, між іншым, зазначаў, што вядомы абаронца канстытуцыі 1791 года, пасол на Чатырохгадовы сойм ад Інфлянтаў Антоній Вікенцій Трэмбіцкі быў *“параднёны з Касцюшкамі-Сяхновіцкімі”* [364]. Хоць даследчык і не ўдакладніў ступень сваяцтва, але ягонае сцвярджанне цалкам верагоднае, паколькі Трэмбіцкія і Касцюшкі былі бліжэйшымі суседзямі. А.В. Трэмбіцкі нават нарадзіўся ў маёнтку Плошча (месціўся блізу сучаснай вёскі Маціевічы на Жабінкаўшчыне). У краі ён стаў вядомы як палітычны дзеяч і аграном, быў здольным гаспадаром, лічыўся *“прыцелем навук”*. У 1789 – 1791 гадах Антоній выдаў двухтомныя *“Палітычныя і грамадскія правы Кароны Польскай і Вялікага княства Літоўскага, ці Новы збор правоў абодвух народаў ад 1347 года да сучасных часоў”* [365]. Апроч таго, ён пісаў кнігі, у якіх распрацоўваў ідэі развіцця вёскі, быў адным з першых біёграфаў Тадэвуша Касцюшкі [366].

ЧУРЫЛАЎШЧЫЗНА І ЗЕЛЕНКАЎШЧЫЗНА

Пасля смерці Т. Касцюшкі Касцюшкі-Сяхновіцкія па мужчынскай лініі страцілі родавыя Сяхновічы, якімі валодалі цягам трохсот гадоў. За імі захаваліся толькі невялікія надзелы ў блізкіх маёнтках Чурылаўшчызна і Зеленкаўшчызна (на картах XIX стагоддзя апошняя пазначалася як *“фальварак Касцюшкаў”*) [367].

Тут гаспадарылі прадстаўнікі старэйшай лініі Касцюшкаў – *Іванавічы*, верагодна, нашчадкі Бруна, унука фундатара Вялікасяхновіцкай царквы пісара гродскага берасцейскага Паўла Касцюшкі-Сяхновіцкага. У 1774 годзе Бруна набыў у свайго брата харунжага Казіміра (№ 182) Чурылаўшчызну [368].

Зразумела, гэтая галіна роду мела працяг у нашчадках, але ніхто з іх не ўвайшоў у складзены намі радаводны роспіс, паколькі прасачыць дакладна іх сямейныя сувязі цяпер ужо немагчыма.

Паводле рэвізіі 1816 – 1817 гадоў, Чурылаўшчызнай валодаў Кузьма Касцюшка, уласнік аднаго “дыма” з 3 сялянамі [369].

У 1832 годзе, адразу пасля падаўлення паўстання 1830 – 1831 гадоў, калі ўлады Расійскай імперыі з новай сілай разгарнулі палітычную кампанію, вядомую ў гісторыі пад назваю “разбору шляхты”, быў складзены “Спіс навакольнай шляхты і шляхты, што не мае сваёй аселасці, але пражывае ў Кобрынскім павеце Гродзенскай губерні”. У гэтым “Спісе”, між іншымі, былі пазначаны Казімір і Аляксандр Касцюшкі. Першы меў 9 сялянаў мужчынскага полу, другі – усяго аднаго. Нягледзячы на тое, што абодва Касцюшкі мелі пацвярджэнне з боку дэпутатскага збору свайго статусу, Герольдзя гэтыя так званыя “ доказы на дваранства ” не прыняла і не зацвердзіла [370]. Таму ў дакументах пачатку XX стагоддзя Канстанцін Касцюшка з Чурылаўшчыzny быў названы мешчанінам [371].

Т. Корзан, які ў 1893 годзе наведваў Касцюшкавы родавы мясціны, пазначыў, што на той час Сяхновічы падзяляліся на пяць маёнткаў. Акрамя Вялікіх і Малых Сяхновічаў ды Сяхновічаў-Жулкаўшчыzny, былі таксама пазначаныя *“Чурылаўшчызна (ці Піндзярышкі) разам з 1 сялянскай распры гоненай хатай, што належыць Касцюшкам: Феліксу, Канстанціну і Ганне”*, і *“Зеленкаўшчызна – малы надзел зямлі з адной сялянскай хатай, у першай палове XIX стагоддзя была ва ўласнасці адваката Казіміра Касцюшкі, цяпер – у Канстанціна Касцюшкі”* [372].

Зеленкаўшчызна сёння ўяўляе сабою хутар, размешчаны ў цэнтральнай частцы Жабінкаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Паселішча існуе прыблізна з сярэдзіны XVI стагоддзя. Першапачаткова яно насіла назву Здзітавец-Зеленкаўшчызна. Паводле інвентара 1770 года, была маёнткам, да якога належалі вёскі Курпічы і Ханькі. З таго часу апынулася ў руках Касцюшкаў, таму звалася Сяхновічамі-Зеленкаўшчызнай.

Перад 1939 годам яе ўласнікамі былі Тадэвуш, Антаніна і Ядвіга Касцюшкі. Сядзіба складалася з невялікага драўлянага атынкаванага дома з ганкам на дзвюх калонах, гаспадарчага двара, дзе і цяпер захаваліся амаль занябаныя свіран, абора ды сад са стаўком. Прафесар А.Т. Федарук падкрэсліваў, што *“азначаныя сядзібныя пабудовы з’яўляюцца ў Беларусі апошнімі і адзінымі з будаваннямі, узведзенымі Касцюшкамі”* [373].

ЭСТКІ ГЕРБА ”ДРЫЯ”

Прадаўжальнікам слаўных вайсковых традыцый Тадэвуша Касцюшкі сталі ягоныя пляменнікі – сыны смаленскага стольніка Пятра Антонія Эсткі (1729 – 1787) і любай сястры генерала Ганны (1741 – 1814).

Паміж Эсткамі, якія пабраліся шлюбам увосень 1762 года, была даволі значная розніца ва ўзросце, але гэта зусім не перашкаджала цёплым і добразычлівым адносінам, што склаліся ў іх сям’і.

Ужо ў 1763 годзе нарадзіўся Станіслаў Тэадор (1763 – 1820), старэйшы з сыноў Эсткаў. За ім былі яшчэ Тадэвуш (1770 – 1812), названы,

верагодна, у гонар славутага дзядзькі, і наймалодшы Сыкстус (1776 – 1813), самы вядомы сярод братоў Эсткаў, які шмат у чым паспрыяў, каб “не згінуў у сям’і вайсковы дух Касцюшкі” [374].

Усе дзеці Пятра і Ганны Эсткаў абралі для сябе ваенную кар’еру, прымалі ўдзел у паўстанні 1794 года, якое ўзначальваў іх дзядзька.

Пра старэйшага Станіслава Т. Касцюшка ўпершыню згадвае ў сваім лісце да сястры, напісаным перад ад’ездам у эміграцыю восенню 1792 года, дзе прасіў Ганну ад яго імя пакланіцца “*Станіславу, твайму сыну*”, а таксама паведамляў пра свой намер запісаць Сяхновічы ў спадчыну сястры: “*А ты ўжо аднаму са сваіх сыноў альбо ўсім адразу перадаць маеш права, пры ўмове, аднак, што Зузанну (№ 183) і Фаўсціна да смерці даглядаць будуць*”. (Названы Фаўсцін Касцюшка (№ 137?) ў кастрычніку 1775 годзе фінансава дапамагаў Т. Касцюшку перад ягоным падарожжам у Амерыку) [375].

У час паўстання Станіслаў Эстка даслужыўся да звання маёра. Пазней (1809 год) быў ва ўрадзе Люблінскага дэпартаменту, створанага па загадзе Напалеона Банапарта. Пабраўся шлюбам з Тэкляй Асецкай, з якой меў сына Ігнація.

Т. Касцюшка клапаціўся і пра астатніх пляменнікаў. Падпаручнік Тадэвуш Эстка, які ў 18 гадоў далучыўся да войска ВКЛ, браў чынны ўдзел у вайне 1792 года. За перыяд паўстання стаў капітанам [376]. Тадэвуш Касцюшка, адзначаючы здольнасці цёзкі і пляменніка, згадваў, што той “*любіць пачціваць і з’яўляецца чалавекам гонару*” [377].

Наймалодшы Сыкстус пачынаў сваю кар’еру з корпуса інжынераў, а затым у званні харунжага ўдзельнічаў у справе 1794 года. Праз тры гады, калі стала вядома пра ўтварэнне ў Італіі польскіх легіёнаў генерала Я.Х. Дамброўскага, браты Тадэвуш і Сыкстус пакінулі Сяхновічы. З сабою яны везлі ліст маці, напісаны на імя Напалеона Банапарта, дзе, у прыватнасці, паведамлялася: “*Спадар генерал! Мае сыны, якія перадаюць у Вашыя рукі гэты ліст, з’яўляюцца пляменнікамі Касцюшкі... Мая матчыная любоў дазваляе верыць, што пад Вашым кіраўніцтвам яны пройдуць добрую вайсковую школу*” [378].

Пад канец красавіка 1798 года браты прыбылі ў Мантую. Тадэвуш быў залічаны ў І батальён 2-га легіёна ў чыне капітана, а ягоны малодшы брат прыняты ў якасці заштатнага афіцэра. (Праз тэўны час стаў падпаручнікам II батальёна 1-га легіёна).

Неўзабаве Тадэвуш, паранены пад Мантуяй, трапіў у аўстрыйскі палон, дзе прабыў да 1800 года. З вязніцы выйшаў ужо вельмі хворым, папрасіў адстаўкі і больш ніколі не прымаў удзелу ні ў якіх ваенных дзеяннях.

Затое малодшы Эстка зрабіў бліскучую вайсковую кар’еру. Пасля крывавай бітвы ў чэрвені 1799 года ён таксама трапіў у палон да аўстрыякаў, з якога вярнуўся яшчэ больш загартаваным. У 1801 годзе капітан С. Эстка вызначыўся на чале жменькі храбрацоў, штурмуючы італьянскае мястэчка з аўстрыйскім гарнізонам. У 1805 годзе ён

удзельнічаў у вядомай бітве пры Кастэль-Франка, у войнах з Неапаітанскім каралеўствам і ў Іспаніі.

У час сваёй іспанскай эпапеі Сыкстус пабраўся шлюбам з Вікторыяй Ла Фігуэрай. Потым быў пераведзены на радзіму, прызначаны палкоўнікам 3-га палка Надвісленскага легіёна. Атрымаў адзнаку вайскавай мужнасці “Віргучі мілітары”, стаў кавалерам ордэна Ганаровага легіёна. Служыў Напалеону I. У ліпені 1813 года атрымаў званне брыгаднага генерала, перад сваім апошнім паходам адвёз жонку ў Люблін, дзе пакінуў яе пад наглядам брата Станіслава.

18 кастрычніка 1813 года ў знакамітай “бітве народаў” пад Лейпцыгам быў паранены, ад атрыманых ран хутка памёр [379].

Звесткі пра смерць хваравітага Тадэвуша (у 1812 годзе) і гібель Сыкстуса канчаткова пахіснулі здароўе іх маці. Ганна Барбара Крысціна Эстка, любая сястра Тадэвуша Касцюшкі, таксама неўзабаве (6 лютага 1814 года) сышла ў магілу.

Яе нашчадкі, што дасюль яшчэ жывуць у Польшчы, паходзяць галоўным чынам ад сярэдняга сына. Удаве Тадэвуша Эсткі Кацярыне Ляховіч і яе дзецям тэстаментам ад 2 красавіка 1817 года Т. Касцюшка пацвердзіў правы на Сяхновіцкі маёнтак. Амаль адразу пасля гэтага генерал напісаў ліст да “*мадам Кацярыны Эсткавай, праз Брэст у Сяхновічы*” (згодна штэмпеляў на канверце, 8 мая гэты ліст дайшоў да Варшавы, а ўжо 11 мая быў у Брэст-Літоўску), дзе ўласнаручна запісаў Сяхновічы Кацярыне і яе нашчадкам. Менавіта яна дабілася адмены апошняй волі генерала ў той часцы, што тычылася скасавання прыгону [380].

З гэтага часу Кацярына Эстка поўнаўладна трымала Малыя Сяхновічы, у якіх налічвалася 18 двароў, дзе жылі 63 селяніна [381]. Самастойна выхоўвала чатырох дзяцей: Іпаліта (1801 – 1857), Рамана (1803 – 1858), Марціну, Людвіку (каля 1809 – ?).

Старэйшы сын Іпаліт меў дачку Уладзіславу Марыяну, народжаную 29 чэрвеня 1825 года. Ён браў актыўны ўдзел у паўстанні 1830 – 1831 гадоў (быў падпаручнікам коннай артылерыі), пасля задушэння выступлення эміграваў у аўстрыйскія валоданні, пазней амнісціраваны, вярнуўся на радзіму, уладкаваўся з сям’ёю на сталае жыццё пад Люблінам [382]. Неаднойчы па сямейных справах Іпаліт наведваўся ў Сяхновічы, дзе гаспадарыў ягоны брат. (Пра тагачасны стан маёнтка дазваляюць мець уяўленне інвентар, складзены ў 1846 годзе [383], і звесткі пра эканамічныя складанасці навакольных земляў за 1858 год [384]).

У Рамана Эсткі былі дзве дачкі. Старэйшая – Марыя Віслоцкая (1846 – 1932) пражыла доўгае жыццё, захоўвала ў Лышчыцах пад Брэстам (у маёнтку мужа) значную частку сямейнага архіва Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, клапацілася пра памяць генерала Т. Касцюшкі. Памерла ў Сяхновічах 29 лістапада 1932 года, пахаваная на могілках у Ківацічах (Кобрынскі раён) 2 снежня.

Малодшая – Казіміра Раманаўна пабралася шлюбам з Аляксандрам Восіпавічам Булгакам, прынёшы ў пасаг Малыя Сяхновічы роду Булгакаў. Апошняя ўласніца маёнтка Стэфанія Булгак, сваячка Эсткаў па жаночай лініі, жыла тут да 1939 года.

На месцы колішняй сядзібы, перад будынкам школы ў 1988 годзе быў устаўлены адзіны пакуль на Беларусі помнік-бюст Тадэвушу Касцюшку (створаны ў 1930-ыя гады мясцовай архітэктаркай Альбінай (Бальбінай) Свіціч-Відацкай [385]).

Наймалодшая сястра Іпаліта і Рамана Эсткаў Людвіка пайшла за Караля (Карла Ігнацьевіча) Нарбута. У сям’і было, па звестках А.М. Нарбута, чацвёра дзяцей: Тэкля (каля 1830 – 1865), Георг (каля 1835 – ?), Казімір Караль (1837 – ?) і Хрысціна (1839 – ?) [386].

Муж Людвікі трымаў маёнтак Шпіталі з часткаю Сяхновічаў. У 1849 годзе ён меў маёмасныя стасункі з Рамуальдам Траўгутам, будучым кіраўніком паўстання 1863 – 1864 гадоў, якому павінен быў сплаціць ранейшую запазычанасць коштам сялян, якімі валодаў [387].

Старэйшая дачка Карла Нарбута Тэкля мела шлюб з Ілаковічам, спадчыннікам суседніх Вялікіх Сяхновічаў. Ад іх маёнтак у 1850 годзе перайшоў у рукі Пшыбораў (Прыбораў, Пржыбораў), якія жылі тут да верасня 1939 года [388].

Нашчадкі Ганны з Касцюшкаў Эсткі жывуць і сёння. Польская пісьменніца Б. Ваховіч згадвала, як падчас інтэрв’ю на польскім радыё ў Чыкага (ЗША) у пакой унегла ўсхваляваная сакратарка з крыкам: “Звоніць унучка Касцюшкі!” Патэлефанавала Ганна Стэцкая, якая сумесна з мужам Юзафам Арчыньскім трымала “на Крупушках лепшую кнігарню ў Закапані” і сапраўды мела сваяцкія сувязі з Касцюшкамі. Па прамой лініі яна паходзіла ад *“героя паўстання і легіёнаў Дамброўскага”* Тадэвуша Эсткі.

Акрамя таго, у Познані і цяпер яшчэ жывуць Ратомскія – нашчадкі сям’і, з якой паходзіла Тэкля, маці Ганны, Юзафа, Кацярыны і Андрэя Тадэвуша Банавентуры Касцюшкаў-Сяхновіцкіх [389].

ЖУЛКОЎСКІЯ

На поўнач ад сучаснай вёскі Малыя Сяхновічы, каля праваслаўных могілак, знаходзіцца ўрочышча Жалкоўшчына (Жулкаўшчызна), у назве якой зберагаецца памяць пра колішніх уласнікаў гэтых мясцінаў Жулкоўскіх (Жалкоўскіх),

А менавіта – ваўкавыскага харунжага Караля Жулкоўскага, які ў 1763 годзе ажаніўся з Кацярынай, малодшай дачкой Людвіка і Тэклі Касцюшкаў-Сяхновіцкіх.

Калі адносіны генерала Тадэвуша Касцюшкі з Эсткамі складваліся надзвычай прыхільна, дык стасункі з Жулкоўскімі, наадварот, амаль увесь час азмрочваліся судовымі канфліктамі. З 1770-ых гадоў К. Жулкоўскі быў адным з крэдытораў Т. Касцюшкі (даўгі генерала пазней сплаціў Пётр

Эстка). У 1787, 1788, 1791, 1792 гадах вяліся грашовыя цяжбы між Т. Касцюшкам і Жулкоўскімі [390].

Генерал, які ахвотна падтрымліваў сувязі з Ганнаю, быў, здаецца, зусім абыякавым да лёсу Кацярыны. Дакладная дата смерці ўласніцы Жулкаўшчыны невядомая. Т. Корзан лічыў, што гэта адбылося каля 1789 года (16 снежня 1791 года Кацярыны дакладна ўжо не было сярод жывых). Яе пахавалі на Спораўскіх могілках (адна з дачок Кацярыны была замужам за ўласнікам маёнтка Спорава на Бярозаўшчыне з роду Лях-Шырмаў [391]). Караль Жулкоўскі памёр у 1791 годзе (гэтыя даты Т. Корзан прыводзіў “*на памяці, паводле акта з XIX стагоддзя, вынятка з якога згубіў*”).

Жулкоўскія пакінулі сем дзяцей: Юзафа, Яна, Ігнація, Караліну, Брыгіту, Ганну, Алену (Хелену).

Старэйшы сын Юзаф (Іосіф Карлавіч) Жулкоўскі ў часы 7-й рэвізіі, якая адбывалася ў Расійскай імперыі ў 1816 – 1817 гадах, быў пазначаны як уласнік Сяхновічаў-Жулкаўшчыны з 43 прыгоннымі сялянскімі сем’ямі [392].

Не выклікае сумнення, што свой працяг радавод Жулкоўскіх меў ад Яна і Ігнація.

Ян (Іван Карлавіч) нарадзіўся ў 1765 годзе. У алфавітным роспісе кобрынскай шляхты за 1820 год пра яго паведамляліся наступныя звесткі: *“Іван Караля сын Жалкоўскі, 55 гадоў, з дваран, вотчынны маёнтак у Ваўкавыскім павеце з 46 душаў мужчынскага полу. 1792 г. – (прызначаўся) ваўкавыскім земскім суддзёй. 1811 г. – межавым суддзёй. 9 снежня 1817 года – павятовым харунжым. 26 сакавіка 1819 г. – пасля смерці судзі Радавіцкага дваранствам абраны межавым суддзёй”* [393].

Суддзя Ян Жулкоўскі меў дачку (імя яе невядомае), якая зрабілася жонкаю судзі ваўкавыскага апеляцыйнага суда, удзельніка паўстання 1863 – 1864 гадоў Адама Яна Віктара Быхаўца герба “Магіла”. Яны жылі на Пружаншчыне. Верагодна, у сядзібе Адамкава, якая атрымала назву паводле імя заснавальніка [394].

Далейшы радавод галіны Яна паспрабавалі аднавіць А.М. Нарбут і А.Т. Федарук [395]. Унук Я. Жулкоўскага – Здзіслаў Быхавец (нар. 1840) меў сыноў Льва (нар. 1876) і Адама (нар. 1878). Унучка – Аляксандра (? – 1915) пабралася шлюбам з Ксаверыем Францішкам Мельхіёрам Бутрымовічам (1820 – 1911), ад якога нарадзіла дачку Ядвігу Біруту (1863 – ?) і сыноў Вітольда Матэвуша (1865 – 1917) і Збігнева Станіслава (1868 – 1923), прадаўжальнікаў вядомага на Беларусі роду Бутрымовічаў герба “Сякера”.

У сваю чаргу Ігнацій, родны брат Яна Жулкоўскага, меў дачку Ізабелу, што выйшла замуж за Ігнація Ваньковіча, ад якога нарадзіла сыноў Уладзіслава і Іпаліта. Браты Ваньковічы нароўні з іншымі нашчадкамі Т. Касцюшкі ўдзельнічалі ў справе спадчыны генерала, якая засталася ў ЗША. Прычым старэйшы – Уладзіслаў, які атрымаў даверчы ліст (“*верующее письмо*”) на правядзенне гэтай справы ад памешчыкаў Ваўкавыскага павета Міхала Ігнацэвіча Шырмы і Адама Восіпавіча

Быхаўца (таксама родзічаў Т. Касцюшкі па жаночай лініі), як вынікае з матэрыялаў архіўнай справы, нават лічыў, што “*дзед ягоны генерал Тадэвуш Касцюшка памёр у Амерыцы*”. А амерыканскія адвакаты, якія выступалі на працэсе ў абарону беларускіх спадчыннікаў, запатрабавалі, каб не толькі Эсткі, але і нашчадкі Кацярыны з Касцюшкаў Жулкоўскай атрымалі сваю долю. Пасол Расіі ў Злучаных Штатах А. Бадзіска яшчэ напачатку 1846 года ў лісце на імя міністра замежных спраў паведамляў, што раней ў якасці спадчыннікаў генерала разглядаліся выключна Эсткі, “*але паколькі з ягонага радаводу бачна, што Жалкоўскія і Ваньковічы таксама ягоныя родзічы ў такой самай ступені*”, тады, па прапанове адвакатаў, і ім былі дасланыя афіцыйныя паперы па справе (“*для избежания возражений противной стороны и всяких других проволочек*”) [396].

Фальварак Жулкаўшчызна, родавае гняздо сям’і, размешчанае ва ўрочышчы Бабій Грудок, на поўнач ад Малых Сяхновічаў, пазней быў апісаны ў інвентары 1855 года. Ад колішняй сямейнай капліцы-пахавальні да ўязной брамы цягнулася алея. Дзяцінец сядзібы быў акружаны новымі штaketнікамі, а сад і парк – жардзінамі. У цэнтры сядзібы месціўся дом з вокнамі ў драўлянай і алававай рамах, камінамі і зялёнымі кафлявымі печкамі. Побач было шмат гаспадарчых пабудов, у тым ліку пяркара, невялікі свіран з сырніцай, канюшня, вазоўня. Далей меліся бровар, лазня, абора і хлявы [397].

Жулкаўшчызна, якая пазней злучылася з Малымі Сяхновічамі, цалкам выгарэла падчас пажару, які адбыўся каля 1915 года (па ўспамінах мясцовых жыхароў, фальварак быў падпалены рускімі салдатамі, якія адыходзілі на ўсход).

Да сённяшняга дня захаваліся дзве невялічкія сажалкі, якія моцна абмялелі і зараслі. Праз дарогу, насупраць былой сядзібы (на Сяхновіцкіх вясковых могілках), месціцца цагельная капліца-пахавальня XIX стагоддзя, адноўленая ў 2002 годзе [398].

ПА-ЗА РАДАВОДАМ

Апроч тых Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, сямейныя сувязі якіх стала магчыма рэканструяваць, яшчэ вялікая колькасць прадстаўнікоў сям’і застаецца па-за радаводам.

Б. Шындлер наступным чынам тлумачыў прычыны праблемаў, што паўстаюць перад даследчыкамі, якія спрабуюць абнавіць генеалогію Касцюшкаў-Сяхновіцкіх: “Выводзіць іх радавод – справа нялёгкае. Асноўную цяжкасць выклікае адсутнасць многіх урадавых крыніц, што датычацца Касцюшкаў, а таксама досыць частае з’яўленне аднолькавых імён у блізкіх пакаленнях” [399].

Адам Банецкі, які ў пачатку XX стагоддзя падаў даволі падрабязны пералік Касцюшкаў герба “Рох-III” [400], прызнаваў, што пра частку іх не ведае дакладна, ці належаць яны сапраўды да названага герба.

У 1860 – 90-ыя гады, напрыклад, сваё шляхецкае паходжанне пацвердзілі ў Валыньскай губерні наступныя Касцюшкі: “Мікалай з сынамі Янам і Тэадорам ды Ян з сынамі Паўлам і Аляксандрам, сыны Цэлесціна, унукі Ігнація, праўнукі Антонія Янавіча”. У названага Тэадора былі сыны Стэфан і Мікалай.

Даследчык прыводзіў таксама і іншыя сямейныя ланцужокі Касцюшкаў, што засталіся па-за нашымі радаводамі.

У 1862 годзе браты Юзаф, Ян і Базыль Пятровічы Касцюшкі былі ўнесеныя ў дваранскія кнігі. Пры гэтым яны паказалі, што з’яўляюцца ўнукамі Яна, праўнукамі Юзафа і прапраўнукамі Канстанціна Рыгоравіча Касцюшкі.

Старэйшы з вышэйназваных братоў меў сына Лукаша, а той, у сваю чаргу, сыноў Паўла і Аляксандра.

Сярэдні брат Ян у 1872 годзе ўнёс ў родавыя кнігі ўжо свайго сына Яна, а ў 1897 годзе яшчэ і Паўла.

У Базыля таксама былі сыны: Павел, Антоній і Дзімітр, якіх ён “легімітаваў” у 1874 годзе. Нарэшце, самыя малодшыя з гэтай галіны Касцюшкаў Ян (Іван) Паўлавіч быў запісаны да кніг у 1903 годзе [401].

Акрамя таго, у пераліку, пададзеным А. Банецкім, у які была ўключаная амаль сотня Касцюшкаў, пазначаныя яшчэ некалькі прадстаўнікоў сям’і, што не ўвайшлі ў нашыя радаводныя роспісы.

Гэта, у першую чаргу, обербургграф Адам Казімір Касцюшка (памёр пасля 1729 года), пра якога згадвалася пад 1752 годам у інструкцыі паслам Старадубскага павета. Са справы вынікала, што Адам Казімір некалі за верныя паслугі атрымаў “фартуну” (вялікі маёнтак), але ў гады ліхалецця ягоныя валоданні моцна пацярпелі, а іх уласнік так і не дакажаўся ніякай кампенсацыі, таму мясцовая шляхта прасіла сваіх прадстаўнікоў паклапаціцца на сойме, каб узнагарода за бацьку перайшла да ягонага сына Мікалая [402].

Польскія даследчыкі лічылі Адама Казіміра настолькі значнаю фігураю, што ягоная біяграфія нават увайшла ў вядомы “Польскі слоўнік біяграфічны” [403]. Ён з’яўляўся мечнікам і падчашым інфлянцкім, старостам зельборскім, ландгофмайстрам і радцам Курляндскага герцагства. Быў прыхільнікам далучэння Курлянды да Рэчы Паспалітай, за што быў арыштаваны расійскім урадам [404].

У афіцыйных дакументах ВКЛ XVIII стагоддзя таксама сустракаюцца Станіслаў (уладар Дарэва, частку якога ў 1774 годзе трымала Барбара з Касцюшкаў Берасневіч), Фердынанд Станіслаў, ажанены з Аляксандрай Кунегундай Малахоўскай, што ў 1743 годзе ў якасці ўдавы дала запіс на імя базыльянскага уніяцкага манастыра; Мікалай Касцюшка, які меў шлюб з Даротай Галоўскай (яны жылі ў Ваўкавыскім павеце) [405]. Такім чынам, у XVIII стагоддзі Касцюшкаў можна было адшукаць па ўсёй тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Назіраліся перамяшчэнні і далёка за межы родавага гнязда. Вялікая частка Касцюшкаў на той час жыла ва Украіне, прасачыць іх родавыя

повязі ўжо не ўяўляецца магчымым, таму толькі коратка пералічым прадстаўнікоў украінскай часткі фаміліі: Ян, парнаўскі стольнік (1790 год), Міхал, оўруцкі мечнік (1762), жытомірскі пісар (1766 – 1768), Міхал, упіцкі суддзя (1777), Якуб, оўруцкі рэгент (1788), Дзімітрый, оўруцкі архівіст (1790).

Многія Касцюшкі абіралі духоўную кар’еру. Напрыклад, Ян Рох Касцюшка як радамыскі уніяцкі святар, чапавіцкі настояцель у 1768 годзе ўносіў пратэст у Кіеўскую магдэбургію супраць уціску, якім падвяргаліся на той час уніяты. А Нівард Касцюшка ў 80-ыя гады XVIII стагоддзя быў прэорам каталіцкага цыстэрцыянскага манастыра.

Украінскія часткі моцна разгалінаванай радзіны ў наступным XIX стагоддзі найбольш актыўна дамагалася прызнання свайго сваяцтва з Т. Касцюшкам, менавіта гэтыя абставіны сталі прычынаю таго, што на пачатку XX стагоддзя Адам Банецкі адносіў Касцюшкаў герба “Рох-III” да дваранства Валынскай губерні [406].

ПРЭТЭНДЭНТЫ НА ІМЯ

Надзвычайная папулярнасць Тадэвуша Касцюшкі выклікала ў XIX стагоддзі з’яўленне вялікай хвалі прэтэндэнтаў, якія называлі сябе (часам нават не маючы якіх-небудзь папер) родзічамі генерала. Часцей за ўсё даказаць сваё сваяцтва са знакамітым военачальнікам было немагчыма, хоць, бяспрэчна, мае рацыю А.М. Нарбут, які лічыць, што, *“магчыма, дзесьці і цяпер яшчэ жывуць нашчадкі гэтага рода па мужчынскай лініі”* [407].

Б. Ваховіч адзначала, што “атрымала шмат лістоў ад “нашчадкаў” Касцюшкі і нават ад ягонага брата Юзафа (нежанатага і бяздзетнага)” [408].

Яшчэ напрыканцы XIX стагоддзя, калі не былі вядомыя падрабязнасці жыцця Юзафа Касцюшкі-Сяхновіцкага, існавалі згадкі, што ён пакінуў край і выехаў у невядомым накірунку. А ў 1893 годзе рэдакцыя часопіса “Касцюшка” надрукавала паведамленне ад ананімнага карэспандэнта (пазначалася толькі, што крыніца інфармацыі была *“паважанаю і блізкаю да сям’і Касцюшкі”*). У лісце дадавалася: Юзаф *“зусім не выжыў з розуму і не выехаў з краіны, а наадварот – гаспадарыў, ажаніўся і меў чатырох сыноў”* [409]. Гэтае, цалкам легендарнае паведамленне, дапаўняла наступная інфармацыя. У 1835 годзе аўтар ліста прыбыў у вёску Каспераўку Тарашчанскага павета, блізу Цеціева (сучаснай Кіеўскай вобласці, Украіна), дзе пражыў некалькі месяцаў. Аднойчы на паляванні ён сустрэў вершніка, апранутага ў цёмную канфедэратку і ў гранатавай чамарцы і быў уражаны ягоным падабенствам з вядомым партрэтам Тадэвуша Касцюшкі, створаным М. Стаховічам [410]. А зблізу незнаёмец *“меў яшчэ больш падабенства да нашага бессмяротнага правадыра як у рухах, так і з твару”*. Калі невядомы наблізіўся, то саскочыў з кая і працягнуў руку для прывітання. Ён

паведаміў: як толькі пачуў, што госць прыбыў з Кракава, дык адразу паспяшаўся насустрач, бо “жадаў даведацца пра апошнія навіны з месцаў, пра якія ўжо не аднойчы чуў у дзяцінстве ад свайго бацькі – брата светлай памяці Касцюшкі”.

“Малады чалавек (ён выглядаў не больш як на 25 ці 26 гадоў) быў моцнага складу, твар трохі загарэлы, са свежым румянцам, прыметна кульгаў на адну нагу, але пры гэтым быў надзвычай красамоўны, жвавы, поўны агню, а пачцівасць і шляхетнасць яго адразу чыталіся ў сапфіравых зрэнках”. Імя маладога Касцюшкі, які быў упраўляючым суседняга маёнтка, карэспандэнт не запомніў дакладна (“здаецца, зваўся Тадэвушам”).

Пры наступнай сустрэчы Касцюшка пазнаёміў аўтара допісаў са сваім швагерам Слівінскім. Той, у сваю чаргу, паведаміў, што адзін з ягоных продкаў некалі служыў у князёў Астрожскіх, тагачасных уладароў Цеціўскага Ключа. Ад гэтых князёў продаж Слівінскіх за верныя паслугі атрымаў фальварак ля самага мястэчка. Сам пан Слівінскі ажаніўся з сястрою Касцюшкі. Апроч таго, у доме Слівінскіх таксама жыла малодшая сястра – панна ўжо дарослая, вельмі падобная на брата [411].

Ужо на пачатку XX стагоддзя пошукі нашчадкаў Т. Касцюшкі завялі іншага даследчыка У.М. Казлоўска нават за акіян. Збіраючы матэрыялы да біяграфіі генерала, ён трапіў у госці да нейкага Т.К. Хуткоўскага, які жыў у тагачасным прыгарадзе Нью-Йорка Брукліне [412].

Той не ведаў аніводнага слова па-польску, нават прозвішча свае вымаўляў як “Чуткоўскі”. Пры сустрэчы амерыканец паказаў лацінскамоўную метрыку шлюбу (ад 11 ліпеня 1773 года) свайей прабабкі Малгажаты Касцюшкі са стольнікам дабжынскім Вінцэнтам Хуткоўскім.

Праз год (10 жніўня 1774 года) нарадзіўся іх першанец Каспар Хуткоўскі, які ў 1802 годзе афіцыйна атрымаў пацверджанне свайго дваранскага паходжання.

Сын Каспара Ігнацій Хуткоўскі (1809 – 1884) у нечым паўтарыў лёс генерала Тадэвуша Касцюшкі: удзельнічаў у паўстанні 1830 – 1831 гадоў на былых землях Рэчы Паспалітай, скіраваным супраць расійскага самадзяржаўя, затым вымушаны быў эміграваць, а 13 мая 1835 года пераехаў на сталае жыццё ў ЗША. Неўзабаве быў залічаны ў амерыканскую армію. Самым значным эпізодам яго вайсковай біяграфіі стаў удзел у вайне з індзейцамі племені семінолаў, якая разгарэлася ў 1837 годзе на тэрыторыі Фларыды.

Сын Ігнація Хуткоўскага, з якім і сустракаўся У.М. Казлоўскі ў Брукліне, быў названы ў гонар славутага генерала Тадзіўска Касцюшкам [413].

Бруклінскі жыхар належаў да “старой гвардыі Нью-Йорка”, з’яўляючыся сябрам таварыства “Сыны Рэвалюцыі”, якое прымала ў свае шэрагі толькі нашчадкаў тых, хто змагаўся за незалежнасць Злучаных Штатаў.

Т.К. Хуткоўскі ведаў, што ягоны знакамiты цёзка меў толькі дзве родныя сястры, з якіх нiводная не звалася Малгажатай. Чуў, аднак, ад бацькі сямейнае паданне, быццам дзяўчыну доўгі час утрымлівалі ў каталіцкім кляштары, адкуль яна збегла. Т адзіус Касцюшка меркаваў, што Малгажата была невядомаю сястрою Тадэвуша Касцюшкі. Яе, магчыма, рыхтавалі да пастрыгу, а ў сям’і з нейкай прычыны захоўвалі тайну яе існавання.

У.М. Казлоўскі, у сваю чаргу, лічыў, што Малгажата належала да той самай галіны Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, што і генерал. Ступень сваяцтва між імі, на думку даследчыка, *“не была далёкаю”*, магчыма, Малгажата для Тадэвуша *“з’яўлялася стрыечнай сястрой”* [414].

Т.К. Хуткоўскі меў адзіную дачку, якую назваў Тадэяй, таксама ў памяць пра славу тага продка.

Яшчэ адзін “нашчадак” Т. Касцюшкі прыкладна ў той самы час аб’явіўся на Украіне. Нехта Мар’ян Глязерэвіч, які выконваў абавязкі натарыуса, звярнуўся з лістом у рэдакцыю “Кур’ера Львоўскага”, у якім паведамляў пра сваю сустрэчу з нашчадкам генерала. Артыкул меў назву “Радзіна Касцюшкаў у Галіцыі” (1893 год) [415] і пачынаўся словамі: *“Маю абавязкам падзяліцца з чытачамі весткаю, якая, напэўна, іх жыва зацікавіць і ўзрушыць... Імя вялікага героя, сустрамае праз столькі гадоў у нашым засцяпковым павеце, нарадзіла ўва мне розныя здагадкі і дапушчэнні, якімі хочацца падзяліцца. З гэтай нагоды выклікаў я да сябе селяніна Марцэлія Касцюшку, што жыве ў Бучацкім павеце”* (цяпер частка Цярнопальскай вобласці).

Ягоны дзед Ян Касцюшка, якога Марцэлій лічыў братам генерала, перасяліўся ў Галіцыю з Літвы-Беларусі пасля Касцюшкавага паўстання. Ужо на Украіне Ян пабраўся шлюбам і нарадзіў Ваўжэнца (Лаўрына) (1799 – 1865) ды Матэвуша. Першы таксама меў двух сыноў – згаданага вышэй Марцэлія і Антонія Касцюшкаў (Антоній у 1893 годзе меў малага сына Войцеха). Як сцвярджаў М. Глязерэвіч, Марцэлій *“сваімі рысамі вельмі нагадваў Тадэвуша”*.

Нягледзячы на тое, што на той час у навуковым свеце ўжо было дакладна вядома, што пералічаныя асобы не маглі знаходзіцца ў той ступені сваяцтва да генерала, пра якую гаварылі, у рэдакцыі “Кур’ера Львоўскага” не выключалі магчымасці, што яны ўсё ж былі ўнукамі, а малы сын Антонія – праўнукам генерала [416]. (Пры гэтым усе сямейныя паперы нiбыта згарэлі ў час паўстання 1830 – 1831 гадоў).

Цалкам зразумела, што адно толькі знешняе падабенства не можа з’яўляцца пераканаўчым доказам роднасці з кіраўніком нацыянальна-вызваленчага паўстання. Тым больш што яшчэ пры жыцці Т. Касцюшкі сучаснікі знаходзілі пэўнае яго падабенства нават з імператарам Паўлам I [417]. А ў 1798 годзе былі разасланыя шматлікія партрэты генерала, якога прадпісвалася неадкладна арыштаваць пры спробе перасячы дзяржаўную мяжу [418]. У выніку неаднойчы здараліся казусы. Арыштаваны на пруска-аўстрыйскай граніцы невядомы купец, знешне падобны на Т. Касцюшку,

быў пад узмоцненым эскортам дастаўлены ў Берлін. Праз некалькі тыдняў следчая камісія прызвала памылку памежнікаў. А ў мястэчку Баруны на Ашмяншчыне (Беларусь) пад падазрэнне патрапіў бедны селянін, надзіва падобны на генерала. Яго нават адвезлі ў Санкт-Пецярбург, дзе некалькі месяцаў трымалі пад арыштам. Потым вярнулі дамоў. Сярод аднавяскоўцаў ён ужо да смерці атрымаў мянушку “Начальнік Касцюшка” [419].

Нават праз колькі стагоддзяў калі-нікалі з’яўляюцца асобы, якія спрабуюць давесці пра сваяцтва з “Героем Двух Канты нентаў”. Таму амаль кожны даследчык жыцця і дзейнасці Т. Касцюшкі, як і Б. Ваховіч, сутыкаецца з “нашчадкамі” генерала. І мы таксама не сталі выключэннем.

У 2000 годзе цягнулася наша перапіска з жыхаром Сяміпалацінска (Казахстан) А.А. Болатавым. Ён прыводзіў сямейныя паданні, якія вяліся ад дзеда Іллі Касцюшкіна, родныя якога былі “*сасланыя пасля паўстання ў Польшчы... з Валыні*”. Незадоўга да смерці дзед быццам гаварыў дачцэ Аляксандры (Шандры): “*Род у мяне знакаміты і прозвішча маё вядомае*”.

А.А. Болатаў лічыў, што ягоны дзед першапаткова зваўся Касцюшкам, але ў ссылцы змяніў “небяспечнае” прозвішча. Маці (ці бабуляй) Іллі Касцюшкіна, на яго думку, магла быць “*сястра Антаніны Касцюшкі, Аляксандра Аляксандраўна Касцюшка (№ 200), высланая ў Чыцінскую вобласць пасля польскага паўстання 1863 – 1864 гадоў*”. Асабліваю надзею “*ў справе высятлення гістарычнай Праўды*” свайго роду наш адрасат ускладаў на нейкія “*сакрэтныя архівы ФСБ*”, у якіх спадзяваўся адшукаць паперы, што “*загубілі майго дзеда ў гады праўлення Сталіна*”. Ліставанне з нашчадкамі Іллі Касцюшкіна перарвалася гэтак жа нечакана, як і пачалося: адрасат не хаваў расчаравання ад таго, што намі не была прынятая напавер ягоная (не падмацаваная дакументальна) упеўненасць у сваяцтве з Тадэвушам Касцюшкам.

ЗАМЕСТ ЗАКАНЧЭННЯ

Гісторыя любой сям’і мае сапраўдную каштоўнасць. Занатаваная ў сямейных дакументах і паданнях, яна – найкарыснейшая крыніца выхавання.

У гэтым даследаванні намі быў каратка апісаны гістарычны шлях аднаго з найстаражытнейшых беларускіх родаў, які пакінуў глыбокі след у айчыннай гісторыі.

Слава і сусветная вядомасць да Касцюшкаў-Сяхновіцкіх прыйшла ў першую чаргу дзякуючы Тадэвушу Касцюшку. Аднак і шматлікія продкі генерала годна рэпрэзентавалі сваю радзінку ва ўсіх краях, дзе ім надаралася жыць і дзейнічаць. Касцюшкі-Сяхновіцкія змагаліся на палях бітваў, якіх было шмат у нашым мінулым, пры гэтым невядома ніводнага выпадку, калі б яны здрадзілі ці перайшлі на бок ворага. І хоць Касцюшкі не дасягнулі высокіх пасадаў, аднак свой шляхецкі гонар заўсёды неслі высока [420].

Многія з прадстаўнікоў гэтай сям’і вызначаліся мастацкімі талентамі. Касцюшкі будавалі храмы, рабілі ахвяраванні, клапаціліся пра сваіх падданных. І хоць прытрымліваліся маралі, прынятай у феадальныя часы, гэта сведчыць толькі пра тое, што заўсёды былі “дзецьмі свайго часу”.

Драматычныя падзеі канца XVIII стагоддзя, якія прынеслі карэнныя змены ў палітычным і эканамічным развіцці свету, выхавалі генерала Т. Касцюшку, якому было наканавана ўславіць у гісторыі сям’ю Касцюшкаў-Сяхновіцкіх і свой маленькі маёнтак Сяхновічы, змешчаны блізу Жабінкі.

1994-2005
Жабінка – Гародня – Жабінка

Крыніцы:

1. Гл. падрабязней: *Емльянчык У.* Паланез для касінераў (З падзей паўстання 1794 г. пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі на Беларусі). – Мн., 1994. – С.36-138; *Maje wski W.* Litwa 1794 działania wojenne kwiecień – sierpień // Powstanie 1794 roku. Dzieje i tradycja. (Studia i szkice w dwustulecie) / Red. H. Szwanowska. – W-wa, 1996. – S.70-86; *Powstanie kościuszkowskie 1794.* Dzieje militarne / Pod red. T. Rawskiego. – T.2. – W-wa, 1996. – S.26-103, 166-181, 223-235.
2. *Herbst S.* Działania dywizji Siekowskiego // Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego 1794. – W-wa, 1983. – S.357-382.
3. *Korzon T.* Kościuszko. Biografia z dokumentów wysnuta. – Kr., 1894. – S.206; *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko 1746 – 1817. – W-wa, 1991. – S.112; *Юхо Я.А.* За вольнасць нашу і вашу: Тадэвуш Касцюшка. – Мн., 1990. – С.20.
4. Цыг. паводле: *Салалевіч Я.* Хроніка нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 г. // Роднае слова. – 1991. – № 1. – С.75.
5. *Okolski S.* Orbis Polonus... in quo antiqua Sarmatarum gentilia, pervetustae nobilitatis polonae insignia. – Cracoviae, 1641. – T.2. S.620.
6. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego* / Pod red. J.N. Bobrowicza. – Lipsk, 1840. – T.5. S.283-284.
7. *Wasilewski Z., Żeromski S.* Rzyt oka na dzieje Muzeum Narodowego w Rapperswilu i Katalog Zbiorów Kościuszkowskich w tenże Muzeum przechowywanych // Album Muzeum Narodowego w Rapperswilu. – Kr. – 1894. – T.4. – S.114.
8. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.19.
9. „*Kościuszko. 1893 – 1896*” / Pod red. T.B. Ostrębskiego. Wydanie nowe uzupełnione. – Kr., 1994. – S.228.
10. *Rodowód Kościuszki* // Czas. – 1852. – N 202.
11. *Chodźko L.* Usque ad finem. Żywoty narodowe z ostatnich lat stu. – Paryż, 1859. – S.5.
12. *Święcki T.* Historyczne pamiątki i znamiętych rodzin i osób dawnej Polski. – W-wa, 1858. – T.1. S.338; *Wójcicki K.W.* Kościuszko // Encyklopedia powszechna. – W-wa, 1864. – T.15. S.623-624.
13. *Энциклопедический словарь* / Изд. Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1895. – T.16. С.420.
14. Гл. падрабязней: *Komaszyński M., Południak K.* Kościuszko jako wódz na łamach prasy polskiej podczas obchodów setnej rocznicy insurekcji // 200 rocznica powstania kościuszkowskiego / Pod red. H. Kocija. – Katowice, 1994. – S.193-206.
15. „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.228.
16. У 1906 годзе манаграфія вытрымала другое, дапоўненае выданне: *Korzon T.* Kościuszko. Biografia z dokumentów wysnuta. Dopełnienia przy wydaniu drugiem – W-wa, Kr., b.r.
17. *Левандоўскі Я.* Касцюшка ў Швейцарыі. Культ героя ў XIX і XX стст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 1. – С.59-60.
18. *Гарбачова В.* Паперсвільскі музей // Эцыклапедыя гісторыі Беларусі (дадзены – ЭГБ). – Мн., 2003. – Т.6. Кн.ІІ. – С.429.
19. Перадлік па пераў гл.: *Wasilewski Z., Żeromski S.* Rzyt oka... – S.112-125.
20. *Korzon T.* Kościuszko. – S.548, прыр.1.
21. Tygodnik ilustrowany. – 1881. – N 286. – S.392-393.
22. Гл. таксама рэпрадукцыі: *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.22-23; *Емльянчык У.* Наш Касцюшка // Пачатковая школа. – 1994. – № 4. – С.26-27; *Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Жабінк. р-на* / Рэд.-укл. Р.Я. Смірнова. – Мн., 1999. – С.71; *Чаротка В.* Мерачэшчына – Сяхновічы // Беларускі гістарычны часопіс. – 2004. – № 12. – С.35; *Федорук А.Т.* Старинные усадьбы Берестейщины. – Мн., 2004. – С.143.

23. Korzon T. Kimi i czym był Kościuszko. – W-wa, 1907. – S.8; *Tegoż. Do rodowodu Kościuszków* // Prawda. Księga zbiorowa. – Lwów, Petersburg, 1899.
24. Гл. напр.: *Szyndler B. Tadeusz Kościuszko.* – S.21; матэрыялы Мемарыяльнага пакою Т. Касцюшкі ў Малых Сяхновічах і ягонага музея ў Мерачэўшчыне.
25. *Федорука А.Т.* Старинные усадьбы Берестейщины. – С.143.
26. *Касьцюшка, сын Беларусі* // Спадчына. – 1994. – № 1. – С.16-22.
27. *Нарбут А.Н.* Генеалогія Беларусі. – М., 1996. – Вып.4. – С.130-134.
28. *Кіпель В.* Беларусы ў ЗША. – Мн., 1993. – С.43.
29. *Нарбут А.Н.* Генеалогія Беларусі. – Вып.4. – С.130.
30. *Бензярук А.* Радавод Сяхновіцкіх Касцюшкаў // Сельская праўда (Жабінка). – 1992. – 25 ліп., 29 ліп., 1 жн.; *Яго ж.* “Сялянка” Тадэвуша Касцюшкі // Сельская праўда. – 1995. – 19 жн.; *Яго ж.* Тры Касцюшкі // Сельская праўда. – 1995. – 9 вер., 16 вер.; *Яго ж.* Жанчына з даўняга партрэта // Сельская праўда. – 1996. – 23 сак.; *Яго ж.* Пачаткі роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх // Радавод (Брэст). – 1998. – № 4. – С.22-30; *Яго ж.* Касцюшкавы Сяхновічы // Бюрозка (Мінск). – 2001. – № 10. – С.14-16.
31. „Cieniom Kościuszki” – надпіс на памятным камяні, змешчаным у Залесі, былым маёнтку паплечніка генерала Т. Касцюшкі – М.К. Агінскага (*Ляўкоў Э.А.* Маўкнівы сведкі мінуўшчыны. – Мн., 1992. – С.192-194).
32. Гл.: *Русская историческая библиотека* (дагэ – РИБ). Литовская Метрика. Отдел 1, 4, 3: Книги публичных дел. Переписи войска Литовского / Подготовлены к печати С.Л. Пташицким. – Петроград, 1915. – Т.33. Стб.303, 1190, 1192; *Метрыка Вялікага княства Літоўскага: Кніга 44: Кніга запісаў 44 (1559 – 1566)* / Падрыхт. А.І. Груша. – Мн., 2001. – С.109; *Пераніс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года.* Метрыка Вялікага княства Літоўскага. – Кніга 523. Кніга публічных спраў / Падрыхт. А.І. Груша, М.Ф. Спірыдонаў, М.А. Вайгоўч. – Мн., 2003. – С.99.
33. РИБ. – СПб., 1903. – Т.20. Стб.687-689.
34. *Boniecki A.* Poczet rodów w Wielkiem księstwie Litewskim w XV – XVI wieku. – W-wa, 1887. – S.149; *Korzon T.* Kościuszko. – S.549, прызр.11.
35. *Вольф Ю.* Князі на абшарах Вялікага княства Літоўскага ад канца XIV ст. // Спадчына. – 1993. – № 4. – С.80-81; *Насевіч В.Л.* Галычанскія // ЭГБ. – Мн., 1994. – Т.2. С.462; *Чаронка В.* Імя ў летапісе. – Мн., 1994. – С.482.
36. *Юхо І.А., Насевіч В.Л.* Астрожскія // ЭГБ. – Мн., 1993. – Т.1. С.223; *Genealogia / Tablice opracował Wł. Dworzaczek.* – W-wa, 1959. – Tab.165.
37. *Wójcicki K.W.* Kościuszko // Encyklopedia powszechna. – Т.15. С.623-624; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – W-wa, 1889. – Т.10. С.489.
38. *Korzon T.* Kościuszko. – S.2. Т. Корзан, карыстаючыся дадзенымі Ю. Вольфа, запазычанымі з Літоўскай метрык, беспаспяхова спрабаваў між дзякамі канцылярыі ВКЛ адшукаць Фёдара, які мог бы быць прашчурам Касцюшкаў (гл.: *Wolff J.* Senatorowie i dygnitarze WKL 1386 – 1795. – Кг., 1885. – S.255, 256, 258, 265).
39. РИБ. – Т.20. Стб.689.
40. *Белоруссия в эпоху феодализма.* – Мн., 1959 – Т.1. С.112; *Тихомиров М.Н.* Список русских городов дальних и ближних // Русское летописание. – М., 1972. – С.83-137.
41. *Korzon T.* Kościuszko. – S.548-549, прызр.12.
42. Гарадная // ЭГБ. – Т.2. С.476-477; *Лабынцев Ю.А.* В глубинном Полесье (Турово-Пинская земля). – Мн., 1989. – С.85; ; *Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Столінскага р-на.* – Мн., 2003. – С.67-68, 609.
43. *Korzon T.* Kościuszko. – S.551-552, прызр.13. Т. Корзан першым змясціў фотакопію гэтага дакумента, якую пазней перадрукаваў часопіс “Спадчына” (1994 год), ёсць копія і ў сучасным Мемарыяльным пакою Т. Касцюшкі ў Малых Сяхновічах (2002 год).

44. Гарадная // ЭГБ. – Т.2. С.476.
45. Памяць... Жабінк. р-на. – С.501.
46. Okolski S. Orbis Polonus.... – Т.2. S.620; *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.* – Т.5. S.283-284; *Тамсага.* – Т.8. S.119-120.
47. W ójcicki K.W. Kościuszko // *Encyklopedia powszechna.* – Т.15. S.623.
48. *Słownik geograficzny...* – Т.10. S.489.
49. Гл.: *Грышкевіч А.П.* Касцюшкі // Беларуская савецкая энцыклапедыя. – Мн., 1972. – Т.5. С.506; *Юхо Я.А.* За вольнасць нашу і вашу. – С.8; *Тарасаў К.* Памяць пра легенды. – Мн., 1990. – С.199; *Лойка П.А.* Гісторыя Беларусі: Вучэб. дапам. для 7-га кл. – Мн., 1993. – С.137.
50. *Korzon T.* Kościuszko. – S.549-550, przyp.12.
51. *Памяць... Жабінк. р-на.* – С.57.
52. *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszko. Życie, czyny, duch. – Wyd.2. – Poznań, 1922. – S.18.
53. *Boniecki A.* Poczet rodów... – S.248.
54. *Herbarz Polski. Cz. I.* / Улоўжы і выдаў А. Boniecki. – W-wa, 1907. – Т.11. S.232.
55. *Wolff J.* Senatorowie i dygnitaiz... – S.8-12; *Boniecki A.* Poczet rodów... – S.XXVI-XXVII.
56. Осцікавічы // ЭГБ. – Мн., 1999. – Т.5. С.360.
57. *Dzięgiewski J.* Pocię Adam // *Polski słownik biograficzny (dalej – PSB).* – Wrocław, W-wa, etc., 1982. – Т.XXVII/1. Zesz. 112. – S.28.
58. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.* – Т.5. S.284.
59. *Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску* (далей – НГАБ у Мінску), ф.1741, воп.1, с.37, арк. 155-159; *Korzon T.* Kościuszko. – S.549, przyp.11; *Wawrzyńczyk A.* Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XVI i XVII wieku. – Wrocław, 1951. – S.266.
60. *Станкевіч Я.* Хрышчоныя імёны вялікалітоўскія (беларускія) // Спадчына. – 1992. – № 6. – С.99-101; *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. – Мн., 1966. – С.101.
61. Гл. напр.: *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.20-21; *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszko. – S.18, 23; *Федорук А.Т.* Старинные усадьбы Берестейщины. – С.143; *Тарасаў К.* Памяць пра легенды. – С.199.
62. *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія: Структура ўласных мужчынскіх імён. – Мн., 1982. – С.78-79; *РИБ.* – Т.20. Стб.688-689; *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszko. – S.20; *Korzon T.* Kościuszko. – S.550, przyp.13.
63. *РИБ.* – Т.20. Стб.207-208.
64. *Korzon T.* Kościuszko. – S.9; *Перапіс войска* Вялікага княства Літоўскага 1528 года. – С.99.
65. *Boniecki A.* Poczet rodów... – S.149.
66. Цыт. паводле: *Александровіч Н.* Письмовыя сведчання аб паляванні на Беларусі ў сярэднія вякі // 3 глыбіні вякоў. Наш край: Гісторыка-культуралагічны зборнік. – Мн., 1992. – С.151.
67. *Boniecki A.* Poczet rodów... – S.37, 149.
68. *Korzon T.* Kim i czym był Kościuszko. – S.3.
69. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.* – Т.5. S.284; *Документы Московского архива Министерства юстиции* / Вступ. ст. М. Довнар-Запольского (далее – ДМАМЮ). – М., 1897. – Т.1. С.263.
70. *РИБ.* – Петроград, 1915. – Т.33. Стб.1192.
71. *Przydomek – мянушка* (*Стыгула Р., Ковалева Г.В.* Польско-русский словарь. – 6-е изд., стер. – М., Варшава, 1989. – С.497). «Придомок – прихоромок, флигель, жилие покои под особой кровлей, отставленное сбоку жилие» (*Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1990. – С.411). Та кім чынам, этымалогія слова празрыстая: мянушка, якая прылучаецца да асноўнага прозвішча.

72. *Булгарын Ф.* Выбранае. – С.166.
73. *Вяроўкін-Шалута У.* Прыдомак// *ЭГБ.* – Т.5. С.582.
74. *Акты, издаваемыя Виленскою археографическою коммиссиею* (далее – *АВАК*). – Т.6. – Вильна, 1872. – С.35-36; *Korzon T.* Kościuszko. – S.556, прып.29.
75. *АВАК.* – Т.4. – Вильна, 1870 – С.107, 243.
76. *Korzon T.* Kościuszko. – S.589-590, прып.227; *АВАК.* – Т.2. – Вильна, 1867. – С.191.
77. *Харкевич Ф.* Розыски на Суворовских полях сражений // Варшавский военный журнал. – 1900. – № 4. – С.351; *Емелянчык У.* Касцюшкі // *ЭГБ.* – Мн., 1997. – Т.4. С.146.
78. *Памяць... Жабінк. р-на.* – С.55.
79. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.* – Lipsk, 1841 – Т.8. S.113-119; *Лакиер А.Б.* Русская геральдика. – М., 1990. – С.284.
80. *Chodźko L.* Usque ad finem. Żywoty narodowe z ostatnich lat stu. – S.5.
81. *Урбан П.* У святле гістарычных фактаў. (У сувязі з брашурай Л.С. Абэцэдарскага). – Мюнхэн, Нью-Ёрк, 1972. – С.50; *Semkowicz W.* O litewskich rodach bojarskich zbitanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413 // *Lituano-slavica postaniensia. Studia historica.* – Т.III. – Poznań, 1989. – С.7-139.
82. *Okolski S.* Orbis Polonus. – Т.2. S.620; *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.20, 373, прып.12.
83. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.* – Lipsk, 1841. – Т.8. S.119-120.
84. *Там сама.* – Т.8. S.148.
85. *Лакиер А.Б.* Русская геральдика. – С.284; *Korzon T.* Kościuszko. – S.4.
86. *Chołonewski A.* Tadeusz Kościuszko. – Lwów, 1902. – S.8; *Twardowski B.* Tadeusz Kościuszko jego żywot i czyny. – Poznań, 1894. – С.57-58; *Wachowicz B.* „Nazwę Cię – Kościuszko!” Szlakiem bitewnym Naczelnika w Ameryce. – W-wa, 2000. – S.26.
87. *ЭГБ.* – Т.4. С.146; *Спадчына.* – 1995. – № 6. – С.3 укладкі.
88. *Korzon T.* Kościuszko. – S.369-370; *Twardowski B.* Tadeusz Kościuszko – S.57-58.
89. „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.254.
90. *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588:* Тэксты. Давед. Камент. – Мн., 1989. – С.519-520.
91. *Korzon T.* Kościuszko. – S.551-552, прып.13.
92. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.20, 373, прып.11.
93. *Genealogia /* Tablice opracował Wł. Dworzaczek. – Tab. 4, 13, 15, 16, 87, 165.
94. *Вольф Ю.* Князі на абшарах... // *Спадчына.* – 1993. – № 4. – С.81, 88.
95. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.373, прып.11. Т. Корзан не называе, з якой галіны Гальшанскіх магла паходзіць жонка Касцюшкі. Б. Шындлер прымае ягоную версію, але выказвае пэўныя сумнеўныя дакладнасці.
96. *Вольф Ю.* Князі на абшарах... // *Спадчына.* – 1993. – № 4. – С.86-88.
97. Гл.: *Касцюшка, сын Беларусі* // *Спадчына.* – 1994. – № 1. – С.16-18.
98. *Skalkowski A.M.* Kościuszko w świetle najnowszych badań. – Poznań, 1924. – S.5.
99. *Semkowicz M.* Gasztold Marcin // *PSB.* – Т.8. S.209. А.М. Нарбут сцвярджаў, што абедзве жонкі Марціна былі з княжэўнаў Гальшанскіх і “прывеслі яму Грабы каля Гальшан і частку Глускай воласці з Глускам і Дубровіцай, Задзвей і Катлавы” (*Нарбут А.Н.* *Генеалогія Беларусі.* – М., 1994. – Вып.2. – С.142-143).
100. *Вольф Ю.* Князі на абшарах... // *Спадчына.* – 1993. – № 4. – С.81.
101. *Грыцкевіч А.П.* Касцюшкі // *Беларуская савецкая энцыклапедыя.* – Т.5. С.506; *Dumin S., Górczyński S.* Spis szlachty wylegitowanej w guberniach Grodzieńskiej, Mińskiej, Mohilewskiej, Smoleńskiej i Witebskiej. – W-wa, 1992. – S.90.
102. *Беларускі дзяржаўны гістарычны архіў у Гродне* (далей – *БДГА*), ф.1, воп.2, с.пр.946.

103. Пра пачатак выдоданняў Косцяў над Збірогамі і Старым Сялом падрабязней гл.: *Wawrzyńczyk A. Rozwój własności na Podlasiu w XV i XVI wieku.* – Wrocław, 1951. – S.102.

104. *Żychliński T. Złota Księga szlachty Polskiej.* – R.XXIX. – Poznań, 1906. – S.50.

105. На гэты конт У.А. Ніканаў прыводзіць шмат яркавых прыкладаў. Напрыклад, сцвярджае: “Рэкорд, відаць, пабіла сямя ў Польшчы позняя сярэднявечча, вядомая па біяграфіі кракаўскага каноніка Яна Длугаша, які меў аднолькавае імя са сваімі дзесяццю братамі, яно лічылася шчаслівым. Пры ўсёй рэдкасці гэтага выпадку ў ім толькі атрымала самае яркае выяўленне распаўсюджаная былавая з’ява” (*Никонов В.А. Имя и общество.* – М., 1974. – С.13). Гл. таксама: *Семенов И.С. Христианские династии Европы. Династии, сохранившие статус владетельных. Генеалогический справочник.* – М., 2002. – С.401-420.

106. *Метрыка* Вялікага княства Літоўскага: Кніга 44. – С.109.

107. *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг.* – Выпуск 10: Акты Брестского городского суда за 1575 – 1715 гг. (далее – *ОД ВЦА*). – Вильна, 1913. – Стб.53.

108. *АВАК.* – Т.6. С. 36; *РИБ.* – Т.33. Стб.1192.

109. *Konieczny F. Tadeusz Kościuszko.* – S.28.

110. *Памяць... Жабінк. р-на.* – С.501.

111. *Okolski S. Orbis Polonus.* – Т.2. S.620; *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.* – Т.5. S.284.

112. *Korzon T. Kościuszko.* – S.2.

113. *Справочник И.Я. Географический указатель выборных документов из актовых книг Виленского центрального архива.* – Вильна, 1913. – Ч.1. С.406.

114. *Бобрковский П.О. Гродненская губерния. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба.* – СПб., 1863. – Ч.2. С.1057; *Siechnowicze // Encyklopedia powszechna.* – W-wa, 1866. – Т.23. С.398.

115. *ОД ВЦА.* – Стб.89,93; *РИБ.* – Т.33. Стб.1190,1192.

116. *Korzon T. Kościuszko.* – S.9.

117. *АВАК.* – Т.6. С. 35.

118. *Korzon T. Kościuszko.* – S.10,555, прызр.27. Тэкст размежавання захаваны ў копіі 1777 года.

119. *РИБ.* – Т.33. Стб.303,1190,1192; *Метрыка* Вялікага княства Літоўскага: Кніга 44 – С.109; *Перапіс войска* Вялікага княства Літоўскага 1528 года. – С.99.

120. *Грыцкевич А.П. Распределение магнатских и шляхетских владений в Белоруссии по их величине и экономической принадлежности владельцев (XVI век) // Вопросы истории: Межведомственный сборник.* – Мн., 1978. – С.96-97; *Спиридонов М.Ф. Закрепощение крестьянства в Беларуси (XV – XVI вв.).* – Мн., 1999. – С.31; *Менжинский В.С. Структура феодального землевладения в Великом княжестве Литовском. (По материалам переписи войска 1528 г.) // История СССР.* – 1987. – № 3. – С.170-172.

121. *РИБ.* – Т.33. Стб.303.

122. Гэтую абставіну не ўлічыў А.П. Грыцкевіч, які сцвярджаў, што ў 1567 годзе на “попіс” з’явіўся толькі Фёдар Касцюшкавіч (*Грыцкевич А.П. Паўстанне 1794 г.: перадумовы, ход і вынікі // Беларускі гістарычны часопіс.* – 1994. – № 1. – С.41).

123. *РИБ.* – Т.33. Стб.1190,1192.

124. *Радаман А. Соём // ЭГБ.* – Мн., 2001. – Т.6. Кн.І. С.380.

125. *ДМАМЮ.* – Т.1. С.468; *РИБ.* – Юрьев, 1914. – Т.30. Стб.451.

126. *Korzon T. Kościuszko.* – S.556, прызр.28.

127. *Szyndler B. Tadeusz Kościuszko.* – S.20.

128. Федорук А.Т. Старинные усадьбы Берестейщины. – С.13; Волгин И. “Родиться в России...”: Достоевский и современники: жизнь в документах. – М., 1991. – С.8-105.

129. Гл., напр., с праву з зямінамі В. Крыпскім “о грабежи, бои и презыски” (ОД ВЦА.– Стб.42, 44, 68).

130. Тамсама.– Стб.1-2, 51.

131. Тамсама.– Стб.89, 93.

132. Памяць.. Жабінк.р-на.– С.55; Метрыка Вялікага княства Літоўскага: Кніга 44.– С.109.

133. Konieczny F. Tadeusz Kościuszko.– S.23.

134. Szynkler B. Tadeusz Kościuszko.– S.51-55.

135. Korzon T. Kościuszko.– S.556, przyp.28.

136. АВАК.– Т.6. № 25, 27; Тамсама.– Вільня, 1891.– Т.18. № 81; ОД ВЦА.– Стб.71, 73, 101.

137. АВАК.– Вільня, 1899.– Т.26. С.91, 117.

138. Памяць.. Жабінк.р-на.– С.501-502.

139. Lietuvos teisės paminklai III. Lietuvos viriausiojo tribunolo sprendimai 1583 – 1655 / Parengė V. Raudeliūnas ir A. Bačiulis. – Vilnius, 1988. – P.183, 248, 317.

140. ОД ВЦА.– Стб.212-213.

141. Цэлая падборка дакументаў па гэтай справе была апублікаваная ў XIX стагоддзі Віленскай археаграфічнай камісіяй: АВАК.– Т.6. С.34-38, 41-42; Тамсама.– Т.18. С.63-64.

142. Тамсама.– Т.6. С.36.

143. Касцюка, сын Беларусі // Спадчына.– 1994.– № 1.– С.16-17.

144. АВАК.– Т.6. С.37.

145. Тамсама.– Т.6. С.35.

146. Szynkler B. Tadeusz Kościuszko.– S.20.

147. Бензарук А. Выпокі: хроніка вёсак // Сельская праўда.– 1993.– 19 мая, 9 чэрв., 15, 22 верас., 13 ліст.

148. Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.– Lipsk, 1839.– Т.4. S.22, 58, 489; Tegoż.– Т.5. S.268, 459; Tegoż.– Lipsk, 1841.– Т.6. S.556-557; Tegoż.– Lipsk, 1841.– Т.7. S.140; Tegoż.– Lipsk, 1842.– Т.9. S.70; Tegoż.– Lipsk, 1845.– Т.10. S.142.

149. ОД ВЦА.– Стб.99, 102, 103, 105-107, 127, 139.

150. НГАБ у Мінску, ф.1741, воп.1, спр.49, арк.1193-1197.

151. НГАБ у Гродне, ф.1, воп.2, спр.98, арк.37; Korzon T. Kościuszko.– S.7.

152. Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.– Т.8. S.260.

153. НГАБ у Мінску, ф.1741, воп.1, спр.38, арк.913-967.

154. Штыков Г.В. Археологическая карта Белоруссии. – Выпуск 2. – Мн., 1971. – С.18; Поболь Л.Ф. Археологическая памятники Белоруссии: Железный век. – Мн., 1983. – С.101, 102, 106, 108; Ткачоў М.А. Абарончыя збудаванні заходніх зямель Беларусі XIII – XVIII стст. – Мн., 1978. – С.92; Покровский Ф.В. Археологическая карта Гродненской губернии. – Вильня, 1895. – С.86; Топографические сведения о городищах и курганах Гродненской губернии / Вступит. ст. А. Штритера. – Гродна, 1889. – С.23, доп.18; Słownik geograficzny... – Т.10. S.489; БДГА у Гродне, ф.14, воп.1, спр.74, арк.172 адв.

155. Памяць.. Жабінк.р-на.– С.495.

156. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. – W-wa, 1846. – Т.3. S.756; Любавский М.К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания 1-го Литовского статута: Органы общего управления в областях и их правительственные округа. – М., 1892. – С.191.

157. *Пичета В.И.* Белоруссия и Литва в XV – XVI вв.: Исследования по истории социально-экономического, политического и культурного развития. – М., 1961. – С.15-20; Великая аграрная реформа XVI в. // Спадчына. – 1993. – № 4. – С.63-78; *Pułaski K.* Gospodarka królowej Bony na kresach. Szkice i poszukiwania historyczne. – К.г., 1887.

158. *Ochmański E.* Położenie społeczno-gospodarcze i walka klasowa chłopów w Ekonomii Kobuńskiej // Rocznik dziejów społecznych i gospodarczych. – Poznań, 1958. – S.46-49; *Ревизия Кобринской экономии*, составленная в 1563 г. королевским ревизором Дмитрием Сапегою, с присовокуплением Актов Браславского земского суда, относящихся к Кобринской архимандрии (далее – РКЭ). – Вильна, 1876. – С.86-88, 109-119; *АВАК*. – Вильна, 1887. – Т.14. С.574-579.

159. Гл. табл. у кн.: *Korzon T.* Kościuszkowski. – С.57.

160. *ДМАМЮ*. – Т.1. С.205-327.

161. *Kościuszkowski S.* Ze studiów nad dziejami ekonomij królewskich na Litwie. – Wilno, 1914. – С.4, 71-72.

162. Гл.: *Прыбытка Г.В.* Барацьба магнатскіх групавак у Вялікім княстве Літоўскім у сярэдзіне XVII ст. (1655 – 1668 гг.): Аўтар ф. дыс... канд. гіст. навук. – Мн., 2000; *Яго ж.* Барацьба магнатскіх групавак ў другой палове XVII – пачатку XVIII стст. // Спадчына. – 1995. – №5. – С.32-90; *Яго ж.* Барацьба магнатскіх групавак у XVIII ст. // Спадчына. – 1996. – № 1. – С.80-151; *Сагановіч Г.* Невядомая вайна. 1654 – 1667. – Мн., 1995.

163. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszkowski. – С.20.

164. *Грыцкевіч А.П.* Касцюшкі // Беларуская савецкая энцыклапедыя. – Т.5. С.506.

165. *Siechnowicz* // Encyklopedia powszechna. – Т.23. С.398.

166. *Borucki M.* Jak w dawniej Polsce królów obierano. – W-wa, 1978. – С.116-124.

167. *Korzon T.* Kościuszkowski. – С.558, прыр.41; *АВАК*. – Вильна, 1870. – Т.4. С.187-188.

168. *АВАК*. – Вильна, 1902. – Т.29. С.188-190.

169. *РКЭ*. – С.349-350.

170. Гл. падрабязней: *Борисов Ю.В.* Дипломатия Людовика XIV. – М., 1991. – С.348-351.

171. *АВАК*. – Т.4. С.233, 235, 239-240, 243, 246.

172. *Тамсама*. – С.366, 418, 424-428, 450-451.

173. Падлічана па: *Тамсама*. – С.260-265.

174. *Тамсама*. – С.260-263.

175. *НГАБ у Мінску*, ф.1705, воп.1, спр.60, арк.279-280; *АВАК*. – Вильна, 1870. – Т.3. С.161-162; *Słownik geograficzny...* – Т.10. С.488-489; „*Kościuszkowski. 1893 – 1896*”. – С.233-234.

176. *Zieliński R.* Polska na francuskim tronie. – W-wa, 1978. – С.5-20; *Грыцкевіч А.* Станіслаў Ляшчынскі // *ЭГБ*. – Т.6. Кн.1. С.402-403.

177. *АВАК*. – Т.4. С.465, 470, 477, 491, 492, 504.

178. *Słownik geograficzny...* – Т.10. С.489.

179. *Korzon T.* Kościuszkowski. – С.7.

180. *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.2, спр.98, арк.36 адв.

181. *Касьцюшкі, сын Беларусі* // Спадчына. – 1994. – № 1. – С.16.

182. *Нарбут А.Н.* Генеалогія Беларусі. – Вып.4. – С.133.

183. *Ильин А.* Тадеуш Костюшко и Александр Суворов в Национальном историческом архиве Республики Беларусь (Гродно) // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.17.

184. *Несцячук Л.М.* Замкі, палацы, паркі Берасцейшчыны. – Мн., 2002. – С.188.

185. *Харкевич Ф.* Розыски на Суворовских полях сражений // Варшавский военный журнал. – 1900. – № 4. – С.351-352.
186. *Суцук А.* История на памятниках могил // Кобрынскі веснік. – 1997. – 16 крас.; *Lewkowska A., Lewkowski J., Walczak W.* Zabytkowe cmentarze na Kresach Wschodnich Drużej Rze czyopospolitej. WojewództwoPoleskie. – W-wa, 2000. – S.81, 86.
187. *Нарбут А.Н.* Генеалогия Белоруссии. – Вып.4. – С.132, 137, 145.
188. Гл. падрабязней: *Бензярук А.* На с крѣжаванні лёсаў // Белар. мінушчына. – 1996. – № 6. – С.61-62; *Суцук А.* Ромуальд Траугутт – великий сын Полеся // Радавод. – 1998. – № 3. – С.49-63.
189. *Клейн Б.* Найдено в архиве. – Мн., 1968. – С.103.
190. *Нарбут А.Н.* Генеалогия Белоруссии. – Вып.4. – С.141.
191. *Korzon T.* Kościuszko. – S.558, przyp.38.
192. *ОД ВЦА.* – Стб.176.
193. *РИБ.* – Юрьев, 1914. – Т.30. Стб.298.
194. *АВАК.* – Т.18. С.422-423.
195. *ОД ВЦА.* – Стб.195.
196. *АВАК.* – Т.3. С.391-392.
197. *ОД ВЦА.* – Стб.44.
198. *Спрогис И.* Предисловие // *АВАК.* – Т.18. С. XXIV-XXVI.
199. *НТАБ у Мінску*, ф.1741, воп.1, спр.49, арк.1194; *АВАК.* – Т.6. С.35; *Тамсама.* – Т.18. С.63-64, 255-257.
200. *АВАК.* – Т.18. С.325.
201. *Тамсама.* – С.71.
202. *Тамсама.* – С.71, 496.
203. *Тамсама.* – С.35, 61-62.
204. *Тамсама.* – Т.6. С.36.
205. *АВАК.* – Т.18. С.297-299.
206. *Тамсама.* – С.496-497.
207. *Korzon T.* Kościuszko. – S.16.
208. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.20-22.
209. *Спрогис И.Я.* Географический указатель... – Ч.1. С.491.
210. *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszko. – S.31.
211. *Korzon T.* Kościuszko. – S.16.
212. *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszko. – S.32.
213. *Ростаў А.* “Русін племені беларусаў” // Белар. мінушчына. – 1994. – № 1. – С.18.
214. Заява міністра Р. Сікорскага пра беларускае паходжанне Т. Касцюшкі выклікала ў 1992 годзе хваравітую рэакцыю з боку польскага ўрада, які паспешліва запэўніў грамадскасць у безумоўнай “польскасці” кіраўніка паўстання 1794 года. У беластоцкім “Часопісе” (№ 5 за 1992 год) Алег Латышонак гэтую ўрадаваю заяву пракаментаваў наступным чынам: “Але што ж з таго, дастагюва рушыць камень, каб пасыпалася лавіна” (*Латышонак А.* Польскі пантэон развальваецца ў руіны // Літаратура і мастацтва. – 1993. – 30 ліп.). Сёння, калі прайшло ўжо больш за дзесяць гадоў, польскі бок ужо не настойвае на выключнай прыналежнасці Т. Касцюшкі да польскай гістарычнай і культурнай традыцыі. Гэта стала магчымым, галоўным чынам з-за актыўнасці беларусаў, якія зрабілі шмат дзеля вяртання на сваю зямлю памяці пра генерала, якога часам нават называюць “адным з найбольш вядомых у свеце беларусаў”.
215. *Korzon T.* Kościuszko. – S.557, przyp.36.
216. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego.* – Т.5. S.284.
217. *Бобровский П.О.* Гродненская губерния... – Ч.2. С.1057.

218. *НГАБ у Гродне*, ф.1143, воп.1, стр.111, арк.1-10; *Podręczna encyklopedia kościolna*. – W-wa, 1910. – Т.19-20. S.341.; *Бензярук А.* Крупчышкі княштар кармелітаў // *ЭГБ*. – Т. 4. С.266.
219. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.12.
220. *Тамсама*. – S.16.
221. *Бензярук А.Р.* Аляксандр Ян Касцюшка (1629 – 1711) // *Памяць... Жабінка. р-на*. – С.69.
222. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.15.
223. *Тамсама*. – S.14.
224. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszkowski. – S.22.
225. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.17, 19, 559, прып.46, 49.
226. *АВАК*. – Т.4. С.235, 237, 254, 255, 290.
227. *Matuszewicz M.* Pamiętniki... kasztelana brzesko-litewskiego 1714 – 1765 / Wyd. A. Pawiński. – W-wa, 1876. – Т.2. S.26, 40-41.
228. „*Kościuszkowski. 1893 – 1896*”. – S.226-227; *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.19-21.
229. *Głogier Z.* Kaplica Kościuszkowska w Siechnowicach // *Kłosy*. – 1888. – N 1182. – Т.46. S.117-118.
230. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.21-22.
231. *Słownik geograficzny...* – Т.10. S.489.
232. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.23.
233. *АВАК*. – Т.4. С.324, 351, 357-358, 362.
234. *Энциклопедический словарь*. Брокгауз и Ефрон. Биографии. – М., 1991. – Т.1. С.55-56; *Jasienica P.* Rzeczpospolita Obojga Narodów. Cz.III. Dzieje agonii. – W-wa, 1990. – S.114.
235. *АВАК*. – Т.4. С.362, 373-375; *Тамсама*. – Т.6. С.508, 517.
236. *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszkowski. – S.34.
237. *АВАК*. – Т.4. С.369, 402, 405, 407, 412-413, 423, 426, 428.
238. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszkowski. – S.24.
239. *АВАК*. – Т.6. С.426, 428.
240. *Matuszewicz M.* Pamiętniki... – W-wa, 1876. – Т.1. S.20.
241. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.24.
242. *Тамсама*. – S.24, 560-561, прып.66.
243. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszkowski. – S.24.
244. *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszkowski. – S.34; *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.32; *Росмаў А.* “Русін племені беларусаў” // *Белар. мінуўшчына*. – 1994. – № 1. – С.18.
245. *АВАК*. – Т.4. С.470, 477.
246. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.34; *Бензярук А.* Жанчына з даўняга партрэта // *Сельская праўда*. – 1996. – 23 с.ак.
247. *Kraszewski K.* Kościuszkowie. Wiadomości z archiwów własnych w Romanowie // *Kłosy*. – 1881. – Т.32. S.15.
248. *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszkowski. – S.41.
249. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszkowski. – S.26.
250. *Chodźko L.* Usque ad finem Żywoty narodowe z ostatnich lat stu. – S.6.
251. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.46.
252. *Костомаров Н.И.* Последние годы Речи Посполитой. – СПб., 1886. – С.423; *М(якотин В.А.)*. Косцюшко Фаддей // *Энциклопедический словарь* / Изд. Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1895. – Т.16. С.420.
253. *Міцковіч М.* Ці дараваў Касцюшка сяхновіцкім сялянам?.. // *Сельская праўда*. – 2005. – 25 мая.
254. *Korzon T.* Kościuszkowski. – S.46, 569-570, прып.130.
255. *Тамсама*. – S.IV-V, прып.176 доп.; „*Kościuszkowski. 1893 – 1896*”. – S.270-271.

256. *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszko. – S.41; *Бензярук А.* Жанчына з даўняга партрэта // Сельская праўда. – 1996. – 23 сак.

257. Намі ў друку таксама некалькі разоў уздымалася гэтая праблема. Гл.: *Бензярук А.* Дзе нарадзіўся Касцюшка? Спрэчка, якая доўжыцца 180 гадоў // Сельская праўда. – 1996. – 3 лют.; *Яго ж.* Нараджэнне Т. Касцюшкі: Традыцыі і версіі // Сельская праўда. – 1997. – 29 кастр., 1 ліст., 6 ліст.; *Яго ж.* Загадка Тадэвуша Касцюшкі // Беларуская мінуўшчына. – 1998. – № 1. С.33-36; *Яго ж.* Нараджэнне Касцюшкі: традыцыйны погляд і версіі // *Пам'яць... Жабінк. р-на.* – С.63-69.

258. *Глінка Ф.* Черты из жизни Тадеуша Костюшки, плененного российским генералом Ферзеном. – СПб., 1815. – С.3, 51.

259. *Яго ж.* Письма русского офицера. – М., 1990. – С.242-245.

260. *Korzon T.* Kościuszko. – S.I, przyp. 169 dop.; Л. Еніке згадвае, што ў 1880-ыя гады медаль знаходзіўся ў нумізматычным зборы Варшаўскага ўніверсітэта. Гл.: *Bentkowski F.* Spis medalów polskich. – W-wa, 1830. – N 853.

261. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.8-9.

262. *Falkenstein K.* Thaddäus Kosciuszko dargestellt von... – Leipzig, 1827. – S.11.

263. Б. Шындлер у 1991 годзе меў магчымасць карыстацца толькі 2-м, “падчышчэным” выданнем кнігі К. Фалькенштэйна (*Falkenstein K.* Tadeusz Kościuszko to jest biografia tego bogatera. – Wyd. 2. – Wrocław, 1831), таму славны гісторык і лічыў згадку пра Сяхновічы памылковаю.

264. „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.209.

265. *Несцярчук Л.М.* Замкі, палацы, паркі Берасцейшчыны. – С.90, 155-157.

266. Напрыклад, П. Вяземскі пісаў: “Чэсным арандатарам быў каля 20 гадоў маршал (маршалак Слонімскага павета – А.Б.) Пуслоўскі, добры лімонавышскальнік. Ён крывёю сялян нажыў мілённы”. Ф. Булгарын дадаваў: “Князь Любецкі в связях родственных и дружеских с известным Пусловским, и они, под чужими именами, спекулируют на откупах казенных имений”. Гл. падрабязней: *Булгарын Ф.* Выбранае / Уклад., прадм., камент А. Фядуты. – Мн., 2003. – С.429; *Чаронка В.* Мерачовшчына – Сяхановычы // Беларуская гістарычная часопіс. – 2004. – № 12. – С.33; *Popowska M.* Rys dziejów kartuzji Bereskiej w latach 1648 – 1831. – S.151-153.

267. *Baliński M., Lipiński T.* Starożytna Polska. – T.3. S.695.

268. *Jenike L.* Jeszcze o miejscu urodzenia Tadeusza Kościuszki // Tygodnik ilustrowany. – 1881. – N 262. – T.11. S.6.

269. „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.270.

270. Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, rkps. 12 H-5.

271. *Korzon T.* Kościuszko. – S.564, przyp. 84; *Pisma Tadeusza Kościuszki* / Wybrał, objaśnił i wstępem poprzedził H. Mościcki. – W-wa, 1947. – S.251; *Пархыма Я.* На земле отцов наших // Неман. – 1989. – № 5. – С.138.

272. *Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Wrocław, W-wa, Kr., – T.2. S.257.

273. *Несцярчук Л.М.* Замкі, палацы, паркі Берасцейшчыны. – С.155.

274. *Бензярук А.* Загадка Тадэвуша Касцюшкі // Беларуская мінуўшчына. – 1998. – № 1. С.33; *Mała encyklopedia polska* / Pod red. Platerra. – Lesznie, 1841. – T.1. S.407; *Dykcyonarz biograficzny powszechny*. – W-wa, 1851. – S.626; *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle* / Par P.Larousse. – Paris. – V.9. P.1253; *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*. – T.10. S.236.

275. *Baliński M., Lipiński T.* Starożytna Polska... – T.3. S.695; *Jenike L.* Jeszcze o miejscu urodzenia Tadeusza Kościuszki // Tygodnik ilustrowany. – 1881. – N 262. – T.11. S.7; *Kurchanowicz J.* Miejsce wrodzenia Kościuszki // Tygodnik ilustrowany. – 1861. – N 4; *Wójcicki KW.* Kościuszko // Encyklopedia powszechna. – T.15. S.624.

276. Tygodnik ilustrowany. – 1880. – N 246. – S.167. Разам з “Тыгоднікам ілюстраваным” спрэчка распаўсюдзілася ў гэты час і на “Клюсы”. Гл.: *Czy jest już pewność, że Kościuszkourodził się w Siechnowiczach* // *Kłosy*. – 1880.

277. *List M. Wisłockiej* // Tygodnik ilustrowany. – 1880. – N 247. – S.190.

278. *Jenike L.* Jeszcze o miejscu urodzenia Tadeusza Kościuszki // Tygodnik ilustrowany. – 1881. – N 262. – T.11. S.6-7.

279. *Живописная Россия*: Отечество наше и его зем., ист., плем., экон. и быт. значении: Литов. и Бел. Полесье / Репринт. воспроизведение изд. 1882 г. – Мн., 1993. – С.199.

280. *Słownik geograficzny*... – T.10. S. 490.

281. *Słownik geograficzny*... – W-wa, 1885. – T.6. S.259.

282. *Przybora W.* Meżczowyszczyna ci Siechnowicze? // *Kraj*. – 1888. – N 18.

283. *Korzon T.* Kościuszko. – S.I-II dop.

284. *Dzwonkowski W.A.* Młode lata Kościuszki // *Biblioteka Warszawska*. – 1911. – T.4. S.23.

285. *Larousse universel* en 2 Volumes. Nouveau dictionnaire encyclopédique. – Paris, 1922. – V.1. P.1272.

286. *Памяць... Жабінк. р-на.* – С.65.

287. *Юхо Я.А.* За вольнась нашу і вашу. – Мн., 1990. Кніга мела і другое, пашыранае выданне, створанае ў супрацоўніцтве з Уладзімірам Емялянчыкам: *Юхо Я., Емялянчык У.* “Нарадзіўся я ліцьвінам...”: Тадэвуш Касцюшка – Мн., 1994.

288. *Korzon T.* Kościuszko. – S.684-590, przyp. 227.

289. *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.1, спр.893, арк.7-7 адв, 10.

290. Цыг. паводле: *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S. 123.

291. *Pisma Tadeusza Kościuszki*. – S.67.

292. *Памяць... Жабінк. р-на.* – С.502.

293. *БДГА у Гродне*, ф.1, воп.1, спр.893, арк.1-34.

294. *Бензярук А.* Вяртанне Героя // *Бельскі гостінец*. – 2003. – № 2. – С.21-24.

295. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.29.

296. *Ratajczyk L.* Kalendarium życia i działalności Tadeusza Kościuszki // *Niepodległość i pamięć*. – 1996. – N 5. – S.9-46.

297. *Тамсама.* – S.9.

298. Хенрык Масціцкі таксама піша: „1746, 4 luty – domniemana data urodzin Andrzeja Tadeusza Bonaventury Kościuszki”, прычым слова „domniemana” адначасова і “магчымая”, і “выдуманая” дата! (*Tadeusz Kościuszko. Wskazania obywatelskie / Wybrał H. Mościcki.* – W-wa, 1992. – S.25).

299. *Korzon T.* Kościuszko. – S.II dop.

300. Гэтая памылка нават увайшла ў некаторыя аўтарытэтных даведнікі. Гл.: *Słownik geograficzny*... – T.10. S. 490; *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle* – V.9. P.1253.

301. Прыкладаў гэтаму можна прывесці безліч, але згадаем толькі іншага берасцейца – вялікага паэта Адама Міцкевіча. Народжаны 24 снежня 1798 года (на дзень святога Адама), ён, аднак, ахрышчаны быў у Наваградку толькі праз два месяцы (*Галімава Н.П.* Гістарычныя матывы ў творчасці А. Міцкевіча // *Вечныя праблемы і вобразы ў творчасці Адама Міцкевіча* (Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі “Асоба і творчасць А. Міцкевіча ў кантэксце сусветнай літаратуры”). – Брэст, 1998. – С.400-401).

302. *Korzon T.* Kościuszko. – S.75. Цікава, што інтэрпрэтуючы Т. Корзана, Б. Шындлер у адным месцы пазначае: рэстр ад 18 снежня 1765 года акрэслівае ўзрост Т. Касцюкі ў 18 гадоў, а ў іншым – “пасля 19 гадоў” (*Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.29). Апошняе сцвярджэнне памылковае.

303. *Ratajczyk L.* Kalendarium... // *Niepodległość i pamięć*. – 1996. – N 5. – S.9.

304. *Dzwonkowski W.A.* Młode lata Kościuszki // Biblioteka Warszawska. – 1911. – Т.4. S.23. Даследчык гадваў, што ў актах Кадэцкага корпуса захоўваюцца два рээстры, з якіх першы (ад 18.12.1765 г.) падае ўзрост Т. Касцюшкі ў 18 гадоў, а другі (ад 5.05.1768 г.) – у 23 гады. Калі ім верыць, то Тадэвуш нарадзіўся ў 1747 годзе, ці праз год пасля свайго хрышчэння!

305. *Korzon T.* Kościusko. – S.35.

306. Пералічым гэтыя дні, якія святкуюцца праваслаўнымі і каталікамі (апошнія пазначым зорачкай і курсівам): 6* студзеня; 4* лютага; 28 красавіка; 31 мая; 5 і 25 чэрвеня; 6, 13, 13*, 17 і 21* ліпеня; 1і 23 верасня; 4, 6, 15, 23 і 30 кастрычніка; 9, 10*, 14*, 30* лістапада; 13 і 15 снежня (*Бірыла М.В.* Алфавітны іменнік святых праваслаўнай і каталіцкай царквы, дзень памяці якіх звычайна лічыцца днём імяніна, што носяць гэтыя імёны // Родны край: Адрыўны календар на 1993 год. – Мн., 1992. – С.737).

307. *Юхо Я.А.* За вольнасць нашу і вашу. – С.7. Ужо ў другім выданні кнігі Я. Юхо пераправіў словы “ў праваслаўнай царкве” на “ва уніяцкай царкве”, акрамя таго, 30 лістапада адзначаецца не праваслаўнае, а каталіцкае свята. (*Юхо Я., Емялянчык У.* “Нарадзіўся я ліцьвіна...” – С.8).

308. *Юхо Я.А.* Касцюшка Андрэй Тадэвуш Банавентура (30.11.1745 – 15.10.1817) // Мысліцелі і асветнікі Беларусі. Энцыклапедычны даведнік. – Мн, 1995. – С.226; *Яго ж.* Наш нацыянальны герой // Сыны і пасынкі Беларусі. – Мн., 1996. – С.95.

309. *Бірыла М.В.* Алфавітны іменнік... // Родны край: Адрыўны календар на 1993 год. – С.737, 739, 763.

310. *Fionik D.* Prawosławne kożenie Kościuszków // Przegląd prawosławny. – 2004. – N 12. – S.31.

311. *Korzon T.* Kościusko. – S.584-590, przyp 227; *АВАК*. – Т.2. С.191.

312. *Szyndler B.* Tadeusz Kościusko. – S.335. Б. Шындлер прыгадвае тут таксама плётку, якая тады хадзіла па Парыжы, быццам, Т. Касцюшка, на самой справе, быў родным бацькам свайго хросніцы.

313. *Kozłowski W.M.* Spadki po Kościuszcze i jego testamenty. – Poznań, b.r. – S.26.

314. *Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Т.2. S.137; *Булгарын Ф.* Выбранае. – С.161-162, 451, 456. Свае імя ў гонар Т. Касцюшкі атрымаў нават герой паэмы А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш” (*Міцкевіч А.* Пан Тадэвуш / Пер., камент. Я. Семязона. – Мн., 1985. – С.12).

315. *Бірыла М.В.* Алфавітны іменнік... // Родны край: Адрыўны календар на 1993 год. – С.737.

316. *Szyndler B.* Tadeusz Kościusko. – S.161-163.

317. *Ratajczyk L.* Kalendarium... // Niepodległość i pamięć. – 1996. – N 5. – S.40. Л. Ратайчык нават удакладняе, што Я. Дамброўскі стаяў “начале штогадовага (!) арганізацыйнага камітэта святкавання імянін Т. Касцюшкі”.

318. *Biographie universelle ou dictionnaire historique en six volumes.* – Paris, 1833. – V.3. P.1588.

319. *Караў Дз.* Корзан // *ЭГБ*. – Т.4. С.237.

320. *Міцкевіч М.* Ён баяўся простага народа // Радавод. – 1999. – № 1. – С.17-36.

321. *Мацвёенка Р.* Год пад зоркай Касцюшкі: Магэрыялы круглага стала // Сельская праўда. – 2004. – 11 лют; *Fionik D.* Prawosławne kożenie Kościuszków // Przegląd prawosławny. – 2004. – N 12. – S.31.

322. <http://BRESTOBL.com>

323. *Конеў Я.* Срэбны арол у чырвоным полі // Польшча. – 2003. – № 10. – С.58.

324. *Szyndler B.* Tadeusz Kościusko. – S.161-163; *Юхо Я., Емялянчык У.* “Нарадзіўся я ліцьвіна...” – С.8.

325. *Каліноўскі К.* За нашу вольнасць. Творы, дакументы / Укл., прадм., паслясл. і камент. Г. Кісялёва. – Мн., 1999. – С.303.

326. *Estreicher K.* Bibliografia Polska. Stolecie XV – XVIII. – Kr., 1905. – T.20. S.125-128; Bibliografia Polska. XIX stolecia. Lata 1881-1900. – Kr., 1907. – T.2. S.323; *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S. 409-429.

327. *Wachowicz B.* "Nazwę Cię – Kościuszko!" – S.503-511.

328. За перыяд з 1965 па 2005 года ў беларускім перыядычным друку з'явілася больш за трыста публікацый, героем якіх быў Тадэвуш Касцюшка. (Гл. у канцы нашага выдання).

329. *Akty powstania Kościuszki* / Wyd. S. Askenazy i W. Dzwonkowski. – Kr., 1918. – T.1-2; *Akty powstania Kościuszki* / Wyd. W. Dzwonkowski, E. Kipa, R. Morcinek. – Wroclaw, 1955; *Восстание и война 1794 года в Литовской провинции*: (по документам российских архивов). / Сост., ред. Е.К. Анищенко. – М., 2000; *Восстание и война 1794 года в Литовской провинции*: (по документам архивов Москвы и Минска) / Сост., ред. Е.К. Анищенко. – Мн., 2001; *Стоэн*: Паўстанне і вайна 1794 года ў Літоўскай правінцыі / Саст., ред. Я.К. Анішчанка. – Мн., 2002; *Анішчанка Я.К.* Збор твораў. – У 6-ці т. – Т.1. Камісары Касцюшкі: Дакументы паўстання 1794 г. у Літоўскай правінцыі. – Мн., 2004.

330. *Jedynakiewicz K.* Środowisko przyrodnicze i społeczne młodego Kościuszki // 200 rocznica powstania kościuszkowskiego / Pod red. H. Kocaja. – Katowice, 1994. – S.181-189.

331. *Korzon T.* Kościuszko. – S.75.

332. *Trębicki A.* Opisanie sejmu ekstraordynacyjnego podziałowego w Grodnie. O rewolucji roku 1794 / Oprac. J. Koweci. – W-wa, 1967. – S.207-208.

333. *Касцюшка: Парыж – Нью-Йорк* // Спадчына. – 1994. – № 2. – С.13-14.

334. *Korzon T.* Kościuszko. – S.97.

335. Гл. падрабязней: *Wawrzykowska-Wierciochowa D.* Damy serca Tadeusza Kościuszki. – W-wa, 1995. – S.7-36.

336. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.57.

337. *Kozłowski W.M.* Pierwszy rok służby amerykańskiej Kościuszki (18 październik 1776 – 17 październik 1777), według dokumentów nie wydanych // Przegląd Historyczny. – 1907. – T.4. S. 310-335; *Tegoż.* Kościuszko w West Point // Przegląd Historyczny. – 1910. – T.10. S.66-87, 221-258, 372-398; *Tegoż.* Ostatnie lata amerykańskiej służby Kościuszki (1781 – 1784) // Przegląd Historyczny. – 1911. – T.13. S.67-91, 215-231. 362-377.

338. *Юхо Я., Емяльянчык У.* "Нарадзіўся я ліцьвінам..." – С.18; *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.95-96.

339. *Памяць... Жабінка. р-на.* – С.60-62.

340. *Korzon T.* Kościuszko. – S.177.

341. Цыг. паводле: *Konieczny F.* Tadeusz Kościuszko. – S.49.

342. *Listy Kościuszki do generała Mokronowskiego i innych osób pisane* / Zebrali i wstępem opatrzył L. Siemieński. – Lwów, 1877.

343. *Korzon T.* Kościuszko. – S.177-179.

344. *Тамсама.* – S.185.

345. *Mościcki H.* Kościuszko. Listy, odezwy, wspomnienia. – W-wa, 1917. – S.8.

346. *Korzon T.* Kościuszko. – S.188.

347. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.105.

348. *Малодзіц А.* Як жылі нашы продкі ў XVIII стагоддзі. – Мн., 2001. – С.68-69.

349. *Żuraw J.* Filozofia oświeceniowa Tadeusza Kościuszki. Wybór pism – Czestochowo, 2003. – S.122-124, 163-166.

350. *Listy Kościuszki do generała Mokronowskiego...* – S.169.

351. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.108-168.

352. *Śliwiński A.* Powstanie Kościuszkowskie / Uzupełnione aneksami M. Kukiela, H. Mościckiego i A. Zahorskiego. – W-wa, 2004. – S.51-53.

353. Гл. падрабязней: *Maje wski W.* Litwa 1794 działania wojenne kwecień – sierpień // *Powstanie 1794 roku. Dzieje i tradycja.* – S.70-86; *Powstanie kościuszkowskie 1794.* Dzieje militarne. – T.1-2; *Szyndler B.* Powstanie kościuszkowskie 1794. – W-wa, 1994.

354. *Санкт-Петербург* – Sankt-Petersburg. Специальный выпуск (Фонда содействия реставрации памятников истории и культуры «Спас»). – 1994. – № 3.

355. Гл. падрабязней: *Kozłowski W.M.* Pobyt Kościuszki i Niemcewicz w Ameryce (w latach 1797 i 1798) // Biblioteka Warszawska. – 1906. – Z.2. – S.241-285.

356. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.366-370.

357. Цыт. паводле: *Żuraw J.* Filozofia oświeceniowa Tadeusza Kościuszki. – S.118-119.

358. *Kozłowski W.M.* Spadki po Kościuszcze i jego testamenty (na podstawie niewydaných z archiwów amerykańskich). – Poznań, b.r. – S.25-35; „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.235-238, 242; *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.2, с.946; воп.12, с.123; воп.13, с.1746.

359. Цыт. па: *Żuraw J.* Filozofia oświeceniowa Tadeusza Kościuszki. – S.121.

360. *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.1, с.893; *Клейн Б.* Найдено в архиве. – С.13-19; *Избранные произведения прогрессивных польских писателей.* – М., 1956. – Т.1. С.501, 537, 538.

361. Падрабязна разглядаліся толькі тэстаменты Т. Касцюшкі, у вырашэнні якіх прымалі ўдзел беларускія спадчыннікі генерала. Па-за ўвагаю засталіся тэстаменты ад 14 чэрвеня 1816 года і 10 кастрычніка 1817 года, якія не тычацца непасрэдна тэмы нашага даследавання (гл. падрабязней: „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.238-244).

362. *Ліпскі У.* Я Праўдзівы апавяд пра твой і мой радавод. – Мн., 1998. – С.5.

363. Гл. падрабязней “Радаводны роспіс Касцюшкаў-Сяжновіцкіх” напрыканцы гэтай кнігі.

364. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.33.

365. *Энциклопедический словарь* / Изд. Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1901. – Т.33. С.757; *Encyklopedia powszechna z ilustracjami i mapami.* – W-wa, 1903. – Т.14. S.572.

366. *Trębicki A.* Opisanie sejmu extraordinaryjnego podziałowego w Grodnie. O rewolucji roku 1794. – W-wa, 1967.

367. *Бензярук А.* 3 гісторыі населеных пунктаў Жабінкаўшчыны // *Памяць ... Жабінк. р-на.* – С.491, 504-505.

368. *Касцюшка, сын Беларусі* // Спадчына. – 1994. – № 1. – С.17.

369. *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.2, с.98, арк.37.

370. *Тамсама*, воп.10, с.90.

371. *Тамсама*, воп.18, с.1276, арк.13-13 адв.

372. *Korzon T.* Kościuszko. – S.6-7. У 1908 годзе кобрынскія павятовыя ўлады сцвярджалі, што ўласнікам Зеленаўшчызны з’яўляецца не Канстанцін, а Анеля Касцюшка (*НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.18, с.1276, арк.9 адв.).

373. *Федорук А.Т.* Старинные усадьбы Берестейщины. – С.153-154.

374. *Ерашэвіч А.* Эсткі // *ЭГБ.* – Т.6. Кн.1. С.269.

375. *Pisma Tadeusza Kościuszki.* – S.67; *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.57.

376. *Lubicz-Pachoński J.* Estko Tadeusz // *PSB.* – Kr., 1948. – Т.6. S.302-303.

377. *Бензярук А.* Не загінуй Касцюшкаў дух // *Сельская праўда.* – 2005. – 14 студз.

378. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.319-320, 438.

379. *Lubicz-Pachoński J.* Estko Sykstus // *PSB.* – Т.6. S.300-302.

380. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.361-362. Арыгінал ліста захоўваецца ў Музеі Чаргарыйскіх у Кракаве.

381. *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.2, с.98, арк.36 адв.

382. *Тамсама*, воп.20, с.92, арк.1-1 адв., 3-3 адв.

383. *Тамсама*, ф.96, воп.1, с.775.

384. *Тамсама*, ф.12, воп.1, спр.1203, арк.145-146.
385. *Бензярук А.* Вакол бетоннага Касцюшкі // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.22-25.
386. *Нарбут А.Н.* Генеалогія Беларусіі. – Вып.4. – С.144-145.
387. *НГАБ у Гродне*, ф.2, воп.14, спр.676, арк.1-2 адв.
388. *Бензярук А.* 3 гісторыі населеных пунктаў Жабінкаўшчыны // *Памяць ... Жабінк. р-на.* – С.502.
389. *Wachowicz B.* "Nazwę Cię – Kościuszko!" – S.488.
390. *Korzon T.* Kościuszko. – S.176-177, 180-181, 605, прыр. 360.
391. *Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – T.2. S.358.
392. *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.2, спр.98, арк.36 адв.
393. Цыг. паводле: *Памяць ... Жабінк. р-на.* – С.91.
394. *Несцярчук Л.М.* Замкі, палацы, паркі Берасцейшчыны. – С.273.
395. *Нарбут А.Н.* Генеалогія Беларусіі. – Вып.4. – С.104-106; *Федорук А.Т.* Старыныя усадзьбы Берастейшчыны. – С.30-31.
396. *НГАБ у Гродне*, ф.1, воп.12, спр.123, арк.6-6 адв., 19-21; воп.13, спр.1176, арк.1-2.
397. *Федорук А.Т.* Старыныя усадзьбы Берастейшчыны. – С.153-154.
398. *Несцярчук Л.М.* Замкі, палацы, паркі Берасцейшчыны. – С.124-125.
399. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.19.
400. *Herbarz Polski. Cz.I.* / Уложы і wydaў А. Boniecki. – T.11. S.265-268.
401. *Тамсама.* – T.11. S.268.
402. *АВАК* – T.18. С.196.
403. *PSB* – T.XIV/3. – Z.62. – S.428-429.
404. *Грыцкевіч А.П.* Касцюшкі // Беларуская савецкая энцыклапедыя. – T.5. С.506; *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.19-20.
405. *Łódź - Czarniecki.* Herbarz Polski podług Niesieckiego. – Gniezno, 1875-1881. – T.1. S.782.
406. *Herbarz Polski. Cz.I.* / Уложы і wydaў А. Boniecki. – T.11. S.265-267.
407. *Нарбут А.Н.* Генеалогія Беларусіі. – Вып.4. – С.133.
408. *Wachowicz B.* "Nazwę Cię – Kościuszko!" – S.488.
409. „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.229.
410. Цяжка зразумець, якая карціна маецца на ўвазе. На самым знакамітым палатне М. Стаховіча “Прысяга Касцюшкі на Кракаўскім рынку” генерал знаходзіцца не на кані (гл. напрыклад: *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.185).
411. „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.229.
412. *Kozłowski W.М.* Spadki po Kościuszcze i jego testamenty. – S.35-38.
413. Перадаем гэтае імя ў традыцыйным напісанні, хоць нават і сёння ягонае вымаўленне даецца амерыканцам з цяжкасцю. У лістах, успамінах, нават у афіцыйных паперах, што з’яўляліся ў Злучаных Штатах, Т. Касцюшку называлі *Cosiesco, Cusyesco, Korsuaso, Kosciuusko, Kosciusko, Kosciuszko, Kosciuszco, Kosciusko, Koshiasko, Kosiasko, Kosuisko, Kuziazke* (*Wachowicz B.* "Nazwę Cię – Kościuszko!" – S.223, 254, 257, 259, 260, 266).
414. *Kozłowski W.М.* Spadki po Kościuszcze i jego testamenty. – S.37.
415. *Glazerewicz M.* Rodzina Kościuszków w Galicyi // Tydzień, dodatek do Kuryera Lwowskiego. – 1893. – 10 stycz.
416. „*Kościuszko. 1893 – 1896*”. – S.227-228.
417. *Бензярук А.* Запаветы Касцюшкі // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.21.
418. *НГАБ у Гродне*, ф.929, воп.1, спр.3, арк.287.
419. *Szyndler B.* Tadeusz Kościuszko. – S.316.
420. *Постаў А.* “Русін племені беларусаў” // Беларус. мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.18.

РАДАВОДНЫ РОСПІС

КАСЦЮШКАЎ-СЯХНОВІЦКІХ

Ужытыя скарачэнні:

н. – час нараджэння, п. – час смерці, уп. – час згадак у пісьмовых крыніцах, хр. – дата хрышчэння, * – асобы, не вядомыя ранейшым складальнікам радаводаў Касцюшкаў, першая лічба перад іменем паказвае парадкавы нумар асобы ў радаводзе, другая – нумар бацькі.

Першае калена

1. ФЁДАР

н. каля 1450 – п. да 1509

Другое калена

2/1. КАСЦЮШКА

н. каля 1490 – п. каля 1560, шлюб – Ганна Сямёнаўна (?) Гальшанская*

3/1. ГУРКА

уп. 1511, 1545

4/1. Невядомы

5/1. Невядомы

6/1. ЖДАНА

уп. 1545, 1546, шлюб – Сцяпан Варапаевіч (п. да 1545)

Трэцяе калена

7/2. ІВАН

н. 1530? – п. 6.01.1571, шлюб – Ганна Фурс

Заснавальнік старэйшай лініі – Касцюшкаў-Іванавічаў

8/2. ФЁДАР

н. 1540? – п. 1622, 1-ы шлюб – Куравіцкая, 2-гі шлюб – Таміла Сасноўская

Заснавальнік маладшой лініі – Касцюшкаў-Фёдаравічаў

9/2. ГАННА*

уп. 1602, шлюб – Ян Косця-Збірожскі*

10/2. БАГДАНА*

уп. 1577, шлюб – Пётр Целяціцкі*

11/2. Невядомая

шлюб – Юдыцкі

12/2. Невядомая

шлюб – Багдан (?) Сузін*

13/2. Невядомая

шлюб – Ажэшка

14/2. Невядомая

шлюб – Косця (?)

15/2. Невядомая

16/2. ГАННА*

уп. 1566, шлюб – Астафій Навіцкі

17/2. Невядомая

18/2. Невядомая

19/2. Невядомая*

шлюб – Такарэўскі *

Чацвёртае калена

20/7. А ЁДОЦЯ

н. каля 1555, шлюб – Дзмітр Здзітавецкі

21/7. Невядомая

шлюб – Рудольф Рудніцкі

22/7. МІКАЛАЙ

н. каля 1560 – п. да 1646, шлюб – Мар’яна Уланецкая

23/7. ВАСІЛЬ

24/7. АНДРЭЙ

25/8. РЫГОР

н. каля 1570 – п. да 1618, шлюб – Гальшка Мальчэўская

26/8. АДАМ

уп. 1621, 1622, 1631, 1639

27/8. ЯРАШ

н. 1580? – п. пасля 1677, шлюб – Пялчыцкая

28/8. МІКАЛАЙ

уп. 1618, 1621, 1622, 1639, шлюб – Ялец

Пятае калена

29/22. Невядомая

шлюб – Брухоўскі

30/22. ПАВЕЛ

п. каля 1665, шлюб – Зоф’я Здзітавецкая

31/22. ПЁТР

н. каля 1590 – п. да 1646, шлюб – Ганна Хржаноўская

32/25. ЗОФ’Я

п. каля 1660, шлюб – Аляксандр Муралеўскі

33/25. ЯН

н. 1600? – п. 1647/ 1648, 1-ы шлюб – Канстанцыя Ажэшка (п. 1.01.1630),
2-гі шлюб – Зузанна Ракоўская

34/26. Невядомая

шлюб – Гарноўскі

35/26. ЗУЗАННА*

уп. 1661, шлюб – Марцін Непакойчыцкі*

36/26. АЛЯКСАНДР ФАЎСЦІН

н. каля 1625 – п. 1670, шлюб – з 1647 – Зоф’я Дзенісовіч

37/26. КРЫШТАФ

уп. 1648, шлюб – Шаставіцкая
38/26. ЕЖЫ (ЮРЫЙ)

уп. 1652, 1663, 1669, шлюб – Тукальская
39/27. БАЗЫЛЬ КАНСТАНТЫ

уп. 1648, 1650, 1675, шлюб – Гарноўская
40/27. ПЁТР

шлюб – Нявельская
41/27. Невядомая

шлюб – Парчэўскі
42/27. Невядомая

шлюб – Гайка
43/27. Невядомая

44/27. Невядомая

45/27. Невядомая

46/28. Невядомая

шлюб – Бухавецкі
47/28. Невядомая

48/28. Невядомая

49/28. Невядомая

50/28. Невядомая

Шостае калена

51/30. СТАНІСЛАЎ

уп. 1669
52/30. ГЕРАНІМ

уп. 1670, 1697, 1702
53/30. МІКАЛАЙ

54/30. ЕНДЖЭЙ (АНДРЭЙ)

55/30. ЯН

уп. 1697
56/30. ПЁТР

57/31. ВЕСПАЗІЯН

уп. паміж 1646 і 1691, шлюб – Мрочка
58/31. МІХАЛ

уп. 1653, шлюб – Нямецвіч
59/31. ХРЫЗАСТОМ

н. 1635? – п. 1688/ 1689, шлюб – Канстанцыя Ганна Дзенісовіч
60/33. ГАННА ЗУЗАННА

уп. 1647, шлюб – Войцех Манвід Ежыковіч
61/33. СТЭФАН

уп. 1648, 1651, 1652
62/33. АЛЯКСАНДР ЯН

н. 29.12.1629. – п. 1711 (?), шлюб – Тэрэза Дзенісовіч
63/33. ЕНДЖЭЙ

н. 1634?
64/36. ГАННА

уп. 1674, шлюб – Цярлецкі

65/36. УРШУЛЯ

уп. 1667, шлюб – Стэфан Міхалоўскі

66/36. КА ЦЯРЫНА

шлюб – Галаўня-Астражэцкі

67/36. ЯН

н. 1651 – п. паміж 1693 і 1700, святар, не меў шлюбу

68/36. ВІНЦЭНЦІ

н. 1654 – п. пасля 1696

69/36. КАЗІМІР ФРАНЦІШАК

н. 1662 – п. пасля 1714, шлюб – Яна Беліковіч

70/37. ГЕРАНІМ

уп. 1669, 1675, 1697

71/37. НІКАДЗІМ (МІКАДЫМ)

72/37. АДАМ

уп. 1669, 1674, 1682, 1696, шлюб – Зоф’я Анцута

73/37. ТЭАДОР

уп. 1648, 1680, 1686, шлюб – Яна (Іаана) Гайка

74/37. МАРЦІН

п. да 1702, шлюб – Ядвіга Вайніловіч

75/37. ЮЗАФ

уп. 1680, шлюб – Баброўская

76/37. ТЭРЭЗА

77/38. КАРАЛЬ

уп. 1692, шлюб – Эсмант

78/38. КАЗІМІР

уп. 1697(?), 1699(?), шлюб – Чарнякоўская

79/39. АДАМ

80/39. КАЗІМІР

уп. 1697, шлюб – Анцута

81/40. БАГУМІЛА

шлюб – Павел Фядзюшка

Сёмае калена

82/51. ДАМІНІК

уп. 1717, шлюб – Паплаўская

83/51. УЛАДЗІСЛАЎ

уп. 1731, шлюб – Блоцкая

84/51. АНТОНІ

уп. 1715, шлюб – Кулеша

85/54. ЯН

уп. 1693, 1702, 1703, п. да 1715, шлюб – Барбара Макавецкая

86/57. ПЁТР

87/57. ВОЙЦЕХ

88/57. ЕНДЖЭЙ

89/58. КА НСТАНЦЫЯ

шлюб – Сукнер

90/58. ФЛАРЫЯН

91/59. МІХАЛ ФРАНЦІШАК

п. пасля 1706, шлюб – Тэжля Нямецвіч

92/59. ПАВЕЛ ДАМІНІК

н. каля 1670 – п. пасля 1746, шлюб – Цэцылія Урэт (Врэт)

93/62. МІХАЛ

н. 7.05.1662, уп. 1699.

94/62. СТАНІСЛАЎ

н. 8.05.1662, уп. 1697(?)

95/62. КА НСТАНЦЫЯ

н. 1663

96/62. АЎГУСЦІН ДАМІНІК

н. 1664 – п. да 1722, шлюб – Зоф'я Вольская

97/62. БЕНЯДЗІКТ*

н. 1666

98/62. АМБРОЖЫ КАЗІМІР

н. 1667 – п. 1721 ці 1722, шлюб – Барбара Глеўская

99/62. ФАЎСЦІН БЕНЯДЗІКТ

н. 1672 – п. 1755, шлюб – Вікторыя Грабоўская

100/62. ФРАНЦІШАК КАЗІМІР

н. 1675 – п. 1721/1722, шлюб – Тэрэза Грабоўская

101/62. КЛАРА

н. 1677 – п. да 1707, шлюб – (з 1699) – Каспар Анцута

102/62. УРШУЛЯ (АРШ УЛЯ МАГДАЛЕНА)

н. каля 1680 – п. 1750, шлюб – (з 1708) – Караль Марцін Янушкевіч

103/69. ДАВЫД КАРАЛЬ

н. каля 1705 – п. паміж 1772 і 1775, шлюб – Такарэўская

104/69. ЮЗАФ

п. 1749(?)

105/69. ФРАНЦІШКА

уп. 1727, 1729, шлюб – Гернінг

106/69. БАРБАРА

уп. 1727, шлюб – Яблонскі

107/72. КРЫШТАФ

108/72. ЕЖЫ

109/72. ШЫМАН

уп. 1702

110/72. КАЗІМІР

уп. 1700(?), 1713(?)

111/73. КА ЦЯРЫНА

112/73. ПАВЕЛ

шлюб – Гузоўская

113/74. КАЦЯРЫНА

114/74. ЯНА

уп. 1696

115/74. БАГУМІЛА

уп. 1696

116/74. МАРЦІН

н. 1693(?) – п. пасля 1733, шлюб – (з 1723) – Барбара Глеўская (п. пасля 1753), удава Амброжыя Казіміра Касцюшкі

117/75. ЮЗАФ

118/75. ПЁТР

уп. уп. 1709, 1733, 1735

119/77. МАРЫЯННА

шлюб – Мацей Хаткоўскі*

120/77. АЛЯКСАНДРА

уп. 1668

121/77. ФРАНЦІШКА

122/77. АЎГУСЦІНА

123/78. ФРАНЦІШКА

124/78. ВАЎЖЫНЕЦ (ЛАЎРЫН)

уп. 1733, 1742, шлюб – Ганна Булгарына

125/78. КАЦПЕР (КАСПАР)

уп. 1733, шлюб – Навіцкая

126/80. ЛЯВОН (ЛЕАН)

уп. 1714, шлюб – Багуслаўская

127/80. ДАМІНІК

шлюб – Снічка

128/80. ЛЕАНОРА

шлюб – Вярбіцкі

Восьмае калена

129/82. ЮЗАФ

уп. 1740, 1764

130/82. ВОЙЦЕХ

уп. 1764

131/82. Невядомая

132/82. Невядомая

133/82. Невядомая

134/82. Невядомая

135/82. Невядомая

136/82. Невядомая

137/82. ФАЎСЦІН

уп. 1764, 1772

138/83. РАЗАЛІЯ

шлюб – Разэнбаум

139/83. ЯН
н. каля 1730 – п. да 1787

140/83. ВІНЦЭНЦІ
уп. 1764

141/83. РОХ
уп. 1775

142/84. ДАНІЭЛЬ
143/84. ВІНЦЭНЦІ
144/85. АНТОНІ ЮЗАФ
уп. 1715, 1718

145/91. ФЕЛЦЫЯН*
уп. 1729, 1733

146/92. ГАБРЫЭЛЬ
уп. паміж 1703 і 1758

147/92. АНТОНІ
п. да 1756

148/92. БЕНЯДЗІКТ
уп. 1703, 1739, 1741, 1745, п. каля 1756

149/92. ФРАНЦІШАК
п. 1782(?), шлюб – Тэрэза

150/92. ЮЗАФ
уп. паміж 1714 і 1774, шлюб – Шамет

151/96. ІГНАЦІ
уп. 1729

152/96. ЛЮДВІК
153/96. СТЭФАН
154/96. КСАВЕРЫ
155/96. АНТОНІЙ
шлюб – Касакоўская

156/96. ГАННА
уп. 1707, шлюб – Кальштэн

157/98. ФЛАРЫЯН
158/98. ВАЦІАЎ
159/98. ЛЮДВІК ТАДЭВУШ
н. каля 1700 – п. 04.1758, пахаваны 18.04.1758, шлюб – (з 1739/1740) –
Тэклія Ратомская (1718? – 1768)

160/98. ЯНА
н. каля 1705 – п. пасля 1753, 1-ы шлюб – (з 1721) – Міхал Янушкевіч,
2-і шлюб – Караль Заленскі

161/98. ДА РОТА
162/99. АЛЯКСАНДР
163/99. ЯВІТА
164/99. АНТОНІ
165/99. БРУНА

166/99. РУЖА

п. 1781, шлюб – (з 1743) – Лукаш Тадэвуш Рыбінскі

167/99. ЯН НЕПАМУЦЭН

н. каля 1720 – п. 1788(?), шлюб – Мурыс(?)

168/100. ЛЮДВІКА

169/100. ГАННА

170/100. БАРБАРА

171/112. Невядомая

шлюб – Храсцікоўскі

172/112. Невядомая

шлюб – Качбутоўскі

173/112. КАЗІМІР

174/118. ГАЛЕНА

шлюб – Жардзескі

175/124. КАЦПАР

уп. 1749

176/125. МІКАЛАЙ

п. 1775, шлюб – Янушкевіч

Дзевятае калена

177/140 ці 141. СТАНІСЛАЎ

н. каля 1750 – п. да 1791

178/150. ЛЯВОН (ЛЕАН)

уп. 1764, 1767

179/150. ЭДВАРД

180/150. БЯНОН

181/150. БРУНА (БРУНОН)

уп. 1774

182/150. КАЗІМІР

уп. 1774, 1797

183/150. ЗУЗАННА

п. 1816

184/150. Невядомая

185/159. ГАННА КРЫСЦІНА БАРБАРА

хр. 26.07.1741 – п. 6.02.1814, шлюб – (з 1762) – Пётр Антоні Эстка (1729 – 1789)

186/159. ЮЗАФ

н. 1743, хр. 1744 – п. 05.1789, пахаваны 15.05.1789

187/159. КАЦЯРЫНА

н. 1744, хр. 29.12.1744 – п. да 16.12.1791, шлюб – (з 1763) – Караль Жулкоўскі

188/159/98/62/33/25/8/2/1.

АНДРЭЙ ТАДЭВУШ БАНАВЕНТУРА

н. 1745/1746, хр. 12.02.1746 – п. 15.10.1817

Апошні прадстаўнік “па мячы” лініі Касцюшкаў-Фёдаравічаў.

189/176. КУНЕГУНДА

190/176. КАЯТАН (КАЭТАН)

уп. 1770, шлюб – Варатыніцкая

Дзесятае калена

191/177. СЕВЯРЫН

192/177. ГЕЛІЯДОР

193/177. АЛЯКСАНДР

н. каля 1790, шлюб – Плашкевіч

194/177. ТАДЭВУШ

Адзінаццатае калена

195/191. УЛАДЗІСЛАЎ

196/193. АНТАНІНА

н. каля 1835 – п. 5/6.10.1906, 1-ы шлюб – Рамуальд Траўгут (1826 – 1864),
2-і шлюб – Францішак Міцкевіч (н. каля 1848)

197/193. ТАДЭВУШ (ФАДЗЕЙ)

198/193. МІХАЛІНА

шлюб – Выжыкоўскі

199/193. СТАНІСЛАЎ

н. 7.03.1848 – п. 22.12.1889, шлюб – Марыя Буш (н. каля 1860)

200/193. АЛЯКСАНДРА

201/193. МЯЛАНІЯ

шлюб – Аніхімоўскі

Дванаццатае калена

202/199/193/177/140 ці 141/83/51/30/22/7/2/1.

МІРАСЛАЎ

н. 1887 – п. 26.02.1914

Апошні прадстаўнік “па мячы” лініі Касцюшкаў-Іванавічаў.

БЕЛАРУСКІ ПЕРЫЯДЧЫНЫ ДРУК ПРА ТАДЭВУША КАСЦЮШКУ (1965–2005)

Амбасада ЗША выдзяляе грант у памеры 28000 долараў на рэстаўрацыю дома Тадэвуша Касцюшкі // Народная воля (Мінск). – 2003. – 16 верас.

Амерыканцы готовы помочь восстановить усадьбу Костюшко // Брестская газета. – 2003. – 17 марта. – С.2.

Анішчанка Я. Сакрэты смаленскага следства // Беларускі гістарычны часопіс (Мінск). – 1994. – № 1. – С.53-56; Паўстанне 1794 года: змаганне за народ // Полымя. – 1995. – № 5. – С.225-241; Якабінец і шляхецкая Вандэя // Беларускі мінуўшчына (Мінск). – 1995. – № 5. – С.2-4; Адоўжылітоўскага паўстання 1794 года // Культура (Мінск). – 1996. – № 21. – С.7.

Арлоў У. Тадэвуш Касцюшко – інжэнер // Дзело (Мінск). – 1995. – № 2. – С.56-57; Гісторыя Беларусі: Год за годам. 1794 год (сумесна з Сагановічам Г.); Паўстанне Тадэвуша Касцюшкі // Беларускі мінуўшчына. – 1995. – № 6. – С.12-13; Паўстанне Тадэвуша Касцюшкі // Народная воля. – 1998. – 10 лют.; Аджуль наш род. (Апошні бой Касцюшкі) // Нашы словы (Мінск). – 2000. – 19 студз.

Арцюшкевіч П. Касцюшка is not dead // Народная воля. – 2003. – 21 студз.

Асіноўскі С. Пра Якуба Ясіненскага, паланез Агінскага і генерал-паручніка Ферэна // Во славу Родины (Мінск). – 1993. – 25 сент.; Рэка віленскіх званоў // Беларускі мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.15.

Астраўцкі С. Віват, Касцюшка // Свабода (Мінск). – 1994. – № 7. – С.3; Справа Суворова жыве і перамагае, але дух Касцюшкі па-троху адраджаецца // Свабода. – № 14. – С.9. Багдзяжэ М. Міфы і праўда аб кампазітару // Чырвоная змена (Мінск). – 1990. – 13 ліст.; Генерал-повстанец // Нэсці (Мінск). – 1995. – № 11-12. – С.32-35.

Баранюк І. Грэка-каталікі памятаюць пра Касцюшку // Царква (Брэст). – 2001. – № 1. С.14.

Барташэвіч К. 3 гісторыі паўстання Касцюшкі // Крыніца (Мінск). – 2001. – № 8. – С.158-179.

Барыс С. Вяртанне // Беларускі гістарычны часопіс. – 1993. – № 2. – С.93.

Барысюк У. Генерал-служыў Айчыне // Народная трыбуна. – 1996. – 3 лют.

Бахур Г. Слово о Костюшко // Івацэвіцкі веснік. – 2003. – 28 студз. – С.2.

Баявым шляхам // Беларускі мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.16.

Бельдоў Н. Шэсцьдзясят першая перамога Суворова // Во славу Родины. – 1993. – 5 мая.

Бенярук А. “Служыў я Айчыне пры розных абставінах...” // Сельская праўда (Жабінка). – 1991. – 5 лют.; Радавод Сяхноўічкі Касцюшка // Сельская праўда. – 1992. – 25 ліп., 29 ліп., 1 жн.; Крупчыцкі бой: Ва ўстамінах удзельнікаў і памяці на чынаў // Сельская праўда. – 1993. – 13 студз., 16 студз., 20 студз., 27 студз.; Беларускі мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.21-23; Вытокі:

Хроніка вёсак // Сельская праўда. – 1993. – № 38, 44, 71, 73, 87; “Русін племені беларусаў” // Беларускі мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.18-20 (пад псеўданімам А. Ростаў); Помнік (Гісторыя аднаго помніка) // Беларускі мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.26; Сельская праўда. – 1994. – 21 мая;

“Ура! Варшава наша!”: 1794 год і канец Рэчы Паспалітай // Сьвіцязь (Гродна). – 1994. – № 2. – С.44-55; Радавод (Брэст). – 1998. – № 2. – С.5-16; Пад зоркай Касцюшкі // Сельская праўда. – 1994. – 17 снж.; Жабінкаўшчына гістарычная ў пытанніх і адказах: Які шляхецкі семі мелі свае “радавыя пнёзды” на Жабінкаўшчыне? // Сельская праўда. – 1995. – 7 чэрв.; Наш Касцюшка // Сельская праўда. – 1995. – 26 ліп.; “Сялянка” Тадэвуша Касцюшкі // Сельская праўда. – 1995. – 19 жн.; Тры Касцюшкі // Сельская праўда. – 1995. – 9 верас., 16 верас.;

Касцюшка можа паслужыць беларускаму Адраджэнню // Сельская праўда. – 1995. – 30 снж.; Кармаліцкі кляштар у Крупчыцах // Беларускі мінуўшчына. – 1996. – № 2. – С.35-36; Сельская праўда. – 1996. – 18 снж.; Дзе нарадзіўся Тадэвуш Касцюшка? Спрэчка, якая доўжыцца 180 гадоў // Сельская праўда. – 1996. – 3 лют.; “Нарадзіўся я ліцвінам...” // Сельская праўда. – 1996. – 21 лют.; Жанчына з даўняга паргэта // Сельская праўда. – 1996. – 23 сак.; Лебедзі роднага краю: Вёска майстра Сяхно // Сельская праўда. – 1996. – 8 чэрв.; Вясліка (Мінск). – 1997. – № 5. – С.2-3; Хто для нас Касцюшка? // Сельская праўда. – 1996. – 27 ліп.; Пісьмемнік. Палітык.

Падарожнік // Сельская праўда. – 1997. – 19 лют.; Нараджэнне Тадэвуша Касцюшкі: Традыцыі і

версіі // Сельская праўда. – 1997. – 29 кастр., 1 ліст., 6 ліст.; Апошняя статкание // Сельская праўда. – 1997. – 6 снеж.; Загадка Тадэвуша Касцюшкі // Беларуская мінуўшчына. – 1998. – № 1. – С.33-36; Пачаткі роду Касцюшкаў-Сяхновіцкіх // Радавод. – 1998. – № 4. – С.22-30; Ад Сяхновічаў і да Бежэжа // Сельская праўда. – 2001. – 30 мая; Касцюшкавы Сяхновічы // Бярозажа. – 2001. – № 10. – С.14-16; Сяхновіцкі тэстамент // Сельская праўда. – 2002. – 30 сак.; Жылі-былі Крупчыцы // Сельская праўда. – 2002. – 25 мая; Гучаць за Буламатыя ж песні // Сельская праўда. – 2002. – 6 ліст., 23 ліст. (сумесна з Р. Бенэруком); Вяртаецца Касцюшка.. // Культурна. – 2002. – 7-13 снеж. – С.14; Як загінула Рэч Паспалітая // Гістарычная брама (Бяроза). – 2003. – № 1. – С.2; Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.2-5; Сяхновічы не абмянуць госці // Сельская праўда. – 2003. – 8 кастр.; Вяртанне героя // Бельскі пост інэц (Бельск-Падляскі). – 2003. – № 2. – С.21-24; Запаведы Касцюшкі // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.19-22; Вакол бетоннага Касцюшкі // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.22-25; Адгукнулася мінулае словам-ўспамінам (рэпартаж з адкрыцця мемарыяльнай каліцы ў памяць аб загінуўшых у Крупчыцкай бітве 1794 года) // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.26-27; Не згінёў Касцюшкаў дух // Сельская праўда. – 2004. – 14 студз.; Падзесяць сяхновіцкіх ліп // Сельская праўда. – 2004. – 4 лют.; Над усім лунаў дух Касцюшкі // Сельская праўда. – 2004. – 29 мая; Гуляў ў саддзіцы ці выхаванне патрыятызму? // Сельская праўда. – 2004. – 17 ліст.; Чыё імя насіць бібліятэка // Сельская праўда. – 2004. – 24 снеж.; Капліца на Крупчыцкім полі // Przeglad prawoslawny (Беласток). – 2004. – № 12. – С.50-51; Афіцэр вяртаўся на бабыўку.. // Сельская праўда. – 2005. – 15 студз.; Ад Салюра да Сяхновічаў // Сельская праўда. – 2005. – 26 студз.; Свята Касцюшкі або Вяртанне пясла // Сельская праўда. – 2005. – 9 лют.; “...У нас агульны ўспамін” // Сельская праўда. – 2005. – 26 кастр.

Бенярук Р. Канец легенды // Роднае слова (Мінск). – 1994. – № 5. – С.66; Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.2 вокладкі; “Назавіся Касцюшка!” // Сельская праўда. – 2003. – 22 кастр. (пад псеўданімам Р. Мацвёнка) Ці будзе ў Жабінцы вуліца Касцюшкі? // Сельская праўда. – 1994. – 10 снеж. (пад псеўданімам У. Пратасюкоў); “...І ўспомнім: Касцюшка народы яднаў”, альбо Чатыры дні ў Польшчы // Сельская праўда. – 1998. – 25 ліст., 2 снеж.; Не памятаем і не любім // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.2 вокладкі; Год пад зоркай Касцюшкі // Сельская праўда. – 2004. – 11 лют. (пад псеўданімам Р. Мацвёнка); Касцюшкаўскія чытанні // Сельская праўда. – 2004. – 23 кастр.

Бервольд Е. Дзе родзіны Костюшко // Знамя юности (Мінск). – 2004. – 15 окт.

Біч М., Лойка П. Аб міфах старых і новых. Да 200-ых угодкаў у вярстання паўстання 1794 года // Культурна. – 1994. – 6 крас. – С.8-9.

Блуза Г. Паўстанне Тадэвуша Касцюшкі ў Беларусі. Канец Рэчы Паспалітай // Беларуская гістарычная часопіс. – 2005. – № 2. – С.42-45.

Бодуш В. Героям вызвольнага чыну // Літаратура і мастацтва (Мінск). – 1993. – 17 снеж. – С.3.

Букчын С. Последний привот Тадэвуша Костюшко в Солотурне // Народная воля. – 1998. – 17 ліп.; Швейцарскія зметкі // Неман. – 2001. – № 10. – С.212-219.

Бурый К. Змагар за вольнасць // Народная трыбуна. – 2003. – 8 лют.

Бюст Тадэвуша Касцюшкі, устаноўлены ў 1988 г. Скульптар А. Відацкая // Беларуская гістарычная часопіс. – 2004. – № 12. – С.4 вокладкі.

Бялінская А. Чароўна гучаў паланез // Бібліятэка працуе (Мінск). – 2005. – № 5. – С.17-20.

Бяляк С. Перакінуты мосцік дружбы паміж Лошыцай і Жабінкай // Сельская праўда. – 2005. – 26 лют.

В. паміць о Тадэуше Костюшко // 7 дзей (Мінск). – 2005. – 16 июня.

В. честь юбилея змяжы // Заря. – 1996. – 3 февр.

Валавель Г. Герой чатырох народаў // Чырвоная зязда (Іванава). – 1996. – 23 лют.

Вандорфаўскі гісторыю // Івацэвіцкі веснік. – 1994. – 22 сак.

Васілеўскі П. На Радзіме Касцюшкі // Літаратура і мастацтва. – 1996. – 9 лют. – С.2.

Віктаравіч В. Увек вочена памяць Тадэвуша Костюшко // Народная газета. – 1996. – 3 кастр.

Вінярскі Г. На дзіс на помніку // Настаўніцкая газета (Мінск). – 1992. – 21 сак.

Волкавіч А. Путь к костелу длиною в полвека // Брестский курьер. – 2005. – № 7. – С.9.

Выстава на ўгодкі паўстання // Культурна. – 1994. – 27 красав. – С.2.

Вяртанне героя // Культурна. – 1996. – 7-13 лют. – С.1.

- Зварот да беларускага народа* // Культура. – 1993. – 19 ліп. – С.2.
- Зварот да мясцовых уладў, устаноў, арганізацыяў Беларусі* // Культура. – 1993. – 10 жн. – С.4.
- Зварот культурнага асяродка “Беларусь” у Казахстане* // Голас Радзімы (Мінск). – 1992. – 23 студз. – С.5.
- Звязалі не толькі барацьба, але і музыка* // Рэспубліка (Мінск). – 2004. – 8 мая.
- Іванчанка М. У форме лабрынту* // Сельская праўда. – 1991. – 5 лют.
- Ільенков В. Крестный отец Тадеуша Касцюшко – пинский староста* // Пінскі веснік. – 1991. – 26 кастр.
- Ільин А. Тадеуш Касцюшко и Александр Суворов в Национальном историческом архиве Республики Беларусь (Гродно)* // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.17; Кароль Прозор і Берестейщина // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.18.
- Ішчанка С. Увага: аб’ект высокай гістарычнай значнасці! Адраджэнне спадчыны: брэсцкі вопыт* // Культура. – 2005. – 30 ліп. – 5 жн. – № 31. – С.20-21.
- Кабыжкіна Н. Імя Тадэвуша Касцюшкі* // Народная трыбуна. – 1991. – 18-24 лют.
- Каваленка А. У памяць аб Тадэвушу Касцюшку* // Кастрычнік (Івацэвічы). – 1989. – 14 ліст.
- Кавальчук Я. Дружба мацнее* // Сельская праўда. – 1991. – 5 лют.
- Казбярук У. Тут па родным бязмоўі* // Полымя (Мінск). – 1995. – № 2. – С.188-189, 192-193.
- Казловіч В. На радзіме Тадэвуша Касцюшкі – ва ўрочышчы Мерач оўшчына – украдзена ме марыяльная дошка* // Народная воля. – 2000. – 18 красав.; Адновіць сядзібу Тадэвуша Касцюшкі ў Івацэвіцкім раёне // Народная воля. – 2003. – 6 лют.; У Брэсце прайшла прэзентацыя Міжрэчнага грамадскага аб’яднання імя Тадэвуша Касцюшкі // Наша слова. – 2004. – 7 красав.
- Казюў Л.Р. “...І амьё наш горад жывая вада”* // Комбінскі веснік. – 1992. – 12 жн.
- Казюля Я. “За волюнасць нашу і вашу”* // Літаратура і мастацтва. – 1994. – 13 мая.
- Калекцыянеры, увага* // Літаратура і мастацтва. – 1994. – 8 ліп. – С.8.
- Калянковіч І. Загар за волю* // Сельская праўда. – 1991. – 20 красав.
- Каніпацкія Т. Сувораў і Касцюшка* // Лунінецкія навіны. – 1995. – 18 красав.
- Каніпацкі І. Удзельгараў ВКЛ у паўстанні 1794 г.* // Беларускі гістарычны часопіс. – 2004. – № 12. – С.22-26.
- Карнялюк Т. Касцюшка – наш тасолу Амерыцы* // Вечерний Брест. – 2005. – 20 апр. – С.9.
- Каско А. У Сянювічах – Касцюшкаўскіх* // Звязда. – 1994. – 18 сак.
- Касцюк М. За волю, роўнасць незалежнасць: Да 200-годдзя паўстання ў Польшчы, на Беларусі і ў Літве* // Беларускі думка (Мінск). – 1994. – № 7. – С.71-74; “Воля, роўнасць, незалежнасць” // Народная газета. – 1994. – 24 жн.
- Касцюшка Т. Ці мае нашыя нацыя магчымасці для паўстання і якія яны?* // Наша слова. – 1999. – 22 снеж.
- Касцюшку прысвечана: У 1996 г. споўніцца 250 гадоў з дня нараджэння Т. Касцюшкі* // Зазя. – 1994. – 12 юаб.
- Клейн Б. Найдено в архиве* // Нема н. – 1965. – № 6. – С.119-121.
- Клуніна А. Жыве памяць пра Касцюшку* // Культура. – 2001. – № 43-44. – С.3.
- Коласёў Л. Прывесчаны Касцюшкі: 3 гісторыі філатэліі* // Голас Радзімы. – 1994. – 5 мая; “Наш Касцюшка слаўны быў...” // Культура. – 1995. – № 2. – С.4-5; “За вашу і нашу свабоду!” // Звязда. – 1996. – 29 лют. – С.10.
- Конеў Я. Срэбны арол у чырвоным полі : (Аповесць)* // Полымя. – 2003. – № 10. – С.16-94.
- Косцюшко стал революционером из-за любви?* // Комсомольская правда в Белоруссии (Минск, Москва). – 2003. – 19 нояб. – С.10.
- Косціна Л. “І гучала музыка”* // Сельская праўда. – 1996. – 14 сак.
- Крывальцэвіч М. Баронічы сваю волю і годнасць: Паўстанцы 1794 г. на Міншчыне* // Беларускі (Мінск). – 1994. – № 5. – С.20-22.
- Крэнь І.П. Паўстанне 1794 года ў Польшчы, Літве, Беларусі* // Гродзенская праўда. – 1994. – 17, 19, 24 мая; За волю, роўнасць, незалежнасць // Наша слова. – 1994. – 25 мая.
- Крэйдзіч А. Не разданая тайна куфэра* // Зазя. – 1992. – 3 сент.

- Кузняцкі М. З торбай вольнасці // Чырвоная змена (Мінск). – 1995. – 31 студз.
- Кулік Я., Суцько З. Экспедыцыя // Культура. – 1994. – 9 сак. – С.6-7.
- Купава М. Увекавечым імёны паўстанцаў 1794 года // Наша слова. – 1993. – 15 снеж.;
- Святая памятная дата... // Маладосць (Мінск). – № 2. – С.173, 174, 176; Праграма святкавання 200-х угодкаў вызвольнага паўстання ў Беларусі // Культура. – 1994. – № 15. – С.5; Памятнае сучаснае і мінулае // Літаратура і мастацтва. – 1994. – 6 мая. – С.3.
- Латышонак А. Польскі пантэон рэвалюцыяў у Рушчы // Літаратура і мастацтва. – 1993. – 30 ліп. – С.12.
- Левандоўскі Я. Касцюшка ў Швейцарыі: Культ героя ў XIX і XX стст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 1. – С.57-64.
- Лесовой Н. Не то, что нынешнее племя: В Гродненском центральном Государственном архиве можно ознакомиться с записками Костюшко // Советская Белоруссия. – 1992. – 8 февр.
- Лещка Я. “Хоць та быў вольным, дык станьце ім” // Голас Радзімы. – 1994. – 8 верас.
- Лісічак Т. Сыну свабоды – кветкі і памяць // Брэстскі кур’ер. – 2002. – 7-13 февр. – С.19; Імя Касцюшкі вяргаеца на Беларусі // Брэстскі кур’ер. – 2003. – 13-19 февр. – С.8; Вярганне героя // Брэстскі кур’ер. – 2004. – № 22. – С.27 (сумесна з А. Супрунцом).
- Ліцкевич С. Костюшко нова дома // Советская Белоруссия. – 2004. – 23 сент.
- Лупак А. В. Касцюшка, Суворавы і мы // Народная трибуна. – 2003. – 29 сак.
- Ляўкоў А. А. “Паланез для касінераў” // Звязда. – 1995. – 20 крас.
- Мазоўка Н. Суворавы? А можа – касцюшкаўцы? // Звязда. – 1993. – 27 лют.; Возьмем кося ды чаркі... // Родныя словы. – 1994. – № 2. – С.70-73.
- Майсейчык Я. За вольнасць нашу і вашу // Беларуская лекцыянер (Мінск). – 1994. – № 2.
- Мальдис А. Тадеуш Костюшко, член легендарнай біографіі // Деловый вестник (Мінск). – 1994. – № 5-6. – С.35.
- Мароз В. Тадеуш Касцюшка // Кастрычнік (Івацэвічы). – 1987. – 16 мая; Новае пра Касцюшку. // Кастрычнік. – 1988. – 1 мая; Гістарычны дакумент, або Гісторыя дакумента // Заря. – 1989. – 15 авг. – С.3.
- Мароз У. XVIII стагоддзе: Скон Вялікага княства // Народная воля. – 2002. – 28 лют.
- Мартынаў А. Замойце словы за Касцюшку // Сельская праўда. – 1992. – 22 красав.; Пам’ятак Тадеуша Костюшка ў Кобріне // Кобрынскі веснік. – 1994. – 7 мая.
- Масленицына И. Тадеуш Костюшко, Людвіка Сосновская, Тэклія Журавская // 3 мая юности (Мінск). – 1994. – 4 мая; Каханне першае, каханне апошняе // Работніца і сялянка (Мінск). – 1994. – № 8. – С.21; “Горліцы не для вороб’ев...” // Беларусь. – 1997. – № 10. – С.33.
- Мацеюшкі Ю. Тадеуш Костюшко – палководзец // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.5-7.
- Мірачыцкі Л. Абаронца Айчыны // Полацк (ЗША). – 1994. – № 3. – С.12-15; Да 200-ых угодкаў вызвольнага паўстання 1794 года // Культура. – 1994. – № 15. – С.4; “Кабы толькі Айчына была не залежанай...” // Культура. – 1994. – 13 красав. – С.4; “...не нашай наша Бацькаўшчына стала” // Культура. – 1994. – 2 ліст. – С.4.
- Міцкоў А. М. Ён баляў простага народа // Радавод. – 1999. – № 1. – С.17-32; Ці дараваў Касцюшка сяжновіцкім сялянам?.. // Сельская праўда. – 2005. – 25 мая.
- Мойсейчык У. Забвенне славнага дела, или Костюшко по-прежнему наша память и гордость? // Народная газета. – 2001. – 27 сак. – С.3.
- Муха Ф. “Через два с половиной века” // Рэспубліка. – 2004. – 6 лют.
- Нагорнов А. Уліца імяні Костюшко // Вар’яг-пресс (Мінск). – 2001. – 12 окт. – С.2.
- Некрасов А. Дом, в котором жил герой // Советская Белоруссия. – 2003. – 25 июня – С.5; Время и улица Костюшко // Советская Белоруссия. – 2004. – 26 февр. – С.5.
- Несцяжук Л. У агні 1812 года, альбо На якім баку змагаліся беларусы? // Настаўніцкая газета. – 1993. – 23 чэрв.; Там, дзе бываў Касцюшка // Заря. – 1994. – 26 мая; “Гэта першая даніна ўдзячнасці” // Заря. – 1994. – 22 нояб.; Ушануйма памяць вялікага дэмакрата і гуманіста: Да 250-годдзя з дня нараджэння Т. Касцюшкі // Літаратура і мастацтва. – 1995. – 24 лют. – С.4; Вярганне Касцюшкі: Спаўняеца 250 гадоў з дня нараджэння аднаго з самых лавуных нашых суайчынцаў // Брэстскі кур’ер. – 1996. – 1-7 февр. – С.13; Герой ЗША і Польчы вяргаеца на Мерачоўшчыну // Голас Радзімы. – 2004. – 15 ліп.; Бацькаўшчына Тадеуша Касцюшкі // Беларускі гістарычны часопіс. – 2004. – № 12. – С.27-30.
- Ніколаев Ю. Запавядае Тадеуша Костюшко // Заря. – 1982. – 30 окт.

Пазыняк З. Будзе незалежная дзяржава – будзе будучыня: Выступ, які не адбыўся на 200-х угодках паўстання Т. Касцюшкі // Пагоня (Мінск). – 1994. – 6-12 мая; Выбар (Мінск). – 1994. – 8 чэрв.

Паланез для ўсёх // Літаратура і мастацтва. – 1994. – 6 мая. – С.2.

Пархута Я. На зямле отцов наших // Неман. – 1989. – № 5. – С.136-140.

Паталятаў З. “Радзіму баронячы...”: Таямніцы паўстання 1794 года // Брестский курьер. – 2004. – № 13. – С.10.

Паўстанне Тадэвуша Касцюшкі // Беларус. мінуўшчына. – 1995. – № 6. – С.12-13.

Песня пра Касцюшку. Песні беларускіх паўстанцаў 1794 года // Беларус. гістарычны часопіс. – 2004. – № 2. – С.46-47.

Пилипчук И. История учил合作社 // Заря. – 2001. – 6 февр.

Посвящено Костюшко // Брестский курьер. – 1994. – 24-30 нояб.

Пракопавіч М. Водгулле // Сельская праўда. – 1996. – 2 кастр.

Пракопчык Л. Генерал з Відзаў // Голас Радзімы. – 1991. – 25 красав.

Прамчуры. Бацька род // Наша слова. – 1996. – 7 лют. – С.4.

Простое Костюшко... // Советская Белоруссия. – 1994. – 23 нояб.

Прысёчаны 200-годдзю паўстання Т. Касцюшкі // Голас Радзімы. – 1994. – 12 мая.

Прысёчана Т. Касцюшку // Івацэвіцкі веснік. – 1994. – 7 кастр.

Рачуўскі С. Андрэй Тадэвуш Банавентура Касцюшка: асоба ў антрапанімічным асвятленні // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. – 2000. – № 5. – С.70-73; Тадэвуш Касцюшка: вяртанне на Беларусь // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. – 2001. – № 3. – С.59-62.

Рубаёўскі Ю. Робім рэвалюцыю... // Вечерний Брест. – 1996. – 2 февр.; Напхадкі пачынаюць адываць даўгі: Сядзіба на Мерачоўшчыне будзе адноўлена // Вечерний Брест. – 2003. – 7 февр. – С.2.

Рэліквія акаяна: Фонды музея-сядзібы Тадэвуша Касцюшкі размяшчанага ва ўрочышчы Марачоўшчына (Брэсцкая вобласць), узбагачаныя 135-цю копіямі гістарычных дакументаў з архіваў ЗША // Беларусь. – 2005. – №4. – С.33.

Рэха, якое не змаўкае і праз 200 гадоў // Народная газета. – 1994. – 26 красав.

Саламевіч Я. Хроніка нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 г. у Польшчы, на Беларусі і ў Літве // Роднае слова. – 1994. – № 1. – С.73-75.

Самуілік М. Да 200-х угодкаў // Пінскі веснік. – 1993. – 24 ліп.

Сахарчук В. Ушанаваць імя зямляка // Сельская праўда. – 1991. – 5 лют.

Сачак М. Немагчымая свабода // Сельская праўда. – 1974. – 14 вер.; Два заавантываванні Касцюшка // Заря. – 1986. – 20 марта.

Светава Я. У Амерыцы і Аўстраліі, ды не ў Сяхновічах // Заря (Брест) – 1995. – 19 дек.; Ушанаваны лаўрэаты // Заря. – 1996. – 6 февр.; У гонар Тадэвуша Касцюшкі // Заря. – 1996. – 1 окт.

Святая, памятная дата: Да 200-годдзя паўстання 1794 года пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі // Маладосць. – 1994. – № 2. – С.171-180.

Синкевич Н. Монастырские тайны. Судьба похищенных драгоценностей Березовского князя граф Карпузов до сих пор не выяснена // Маяк (Берёза). – 2003. – 18 янв. – С.6.

Сінько З. Дуб знамаўся, камень ляжыць // Наша слова. – 1993. – № 36. – С.1-3; Да “Ценьі Касцюшкі” // Беларус. мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.30-32; “Хай свет будзе вольны!” // Наша слова. – 1994. – 11 мая. – С.7.

Снежков Д. На чальнік восстания // Советская Белоруссия. – 1994. – 10 нояб.

Старонкі з гісторыі Беларусі // Настаўніцкая газета. – 1992. – 5 снеж.

Столярчук К. “Полонез для косинеров” // Вечерний Минск. – 1994. – 28 а пр.

Стралец М. Ён славы ты ў свеце // Заря. – 1996. – 3 февр.

Сушчук А. Память и бессмятство, или От том, как понимаем призыв «За нашу и вашу свободу» // Збудзіне (Брест). – 1992. – 1-15 студз.; Вяртаюцца забытыя імёны // Кобрынскі веснік. – 1992. – 22 жн.; Благородное имя Костюшко // Кобрынскі веснік. – 1994. – 28 мая.

Тадеуш Костюшко – герой двух континентов // Народная асвета. – 2004. – № 9. – С.77-82; № 10. – С.69-74.

Тадеуш Костюшко опомняти американцы // Заря. – 2003. – 15 марта.

Талочка М. Пан Тадэвуш // Літаратура і мастацтва. – 2002. – 29 ліст. – С.1, 4, 5.

Там, где родился Костюшко, появится музей // Брестский курьер. – 2002. – № 50. – С.20.

- Тарасю К. “Айчына абаронцам сваім”. Паўстанне 1794 года: героі і карнікі // Літаратура і мастацтва. – 1990. – 27 ліп. – С.8-9.
- Тибароўская Т. Колокольный звон в честь Тадеуша Костюшко // Рэспубліка. – 2001. – 7 лют. – С.3; О Тадеуше Костюшко замовили слово // Рэспубліка. – 2003. – 24 крас.
- Третьяк С. Андрэй Костюшко – вядомы і незнакомы // Во славу Родины. – 2003. – 17, 18, 19, 23, 24 сент.
- Тропамі памяці // Народная газета. – 2003. – 8 апр.
- Трояновский Н. «Развезя – не ливин...» // Знамя юности. – 1994. – 22 апр. – С.3.
- Трубенка В. Да 250-годдзя Т. Касцюшкі // Івацэвіцкі веснік. – 1992. – 12 мая.
- Трэпет Л. Найчысцейшы сынства боды // Рэспубліка. – 1996. – 3 лют. – С.7.
- Турьянскі М. Расколіна гісторыі прайшла праз яго сэрца: Да 200-годдзя паўстання Тадеуша Касцюшкі // Мастацтва. – 1993. – № 12. – С.41-46.
- Тыдэнь паміці Тадеуша Касцюшкі // Івацэвіцкі веснік. – 2003. – 28 студз. – С.1
1794. Паўстанне Тадеуша Касцюшкі // Беларуская мінуўшчына. – 1995. – № 6. – С.12-13.
- Тэстаменты // Наша слова. – 1996. – 20 чэрв.
- У Брэсце прайшла навукова-практычная канферэнцыя, прысвечаная памяці Т.Касцюшкі // Наша слова. – 1994. – 7 снеж. – С.1.
- Угонф знамятамі змяля // Народная трыбуна. – 2001. – 10 лют.
- У Мерачоўшчыне калі Косава // Наша слова. – 1996. – 14 лют.
- У 1994 годзе спадняецца 200 год... // Новыя кнігі Беларусі (Мінск). – 1993. – № 11. – С.26-28.
- Угодкі паўстання Т. Касцюшкі: справа дзяржаўная альбо прыватная? // Літаратура і мастацтва. – 1994. – 14 студз. – С.3.
- Улады Брэсцкай вобласці прынялі рашэнне аб рэканструкцыі Косаўскага палаца і маёнтка Т. Касцюшкі // Народная воля. – 1999. – 2 лют.
- “Уласнымі намаганнямі і адвагай спрыяўсва бодэ...” // Звязда. – 1996. – 3 лют.
- Усады ба Костюшко будзе востановлена // Брэстская газета. – 2002. – 2-15 жн. – С.2.
- Успамін пра героя // Вечерний Брест. – 1997. – 24 окт.
- Фонд Костюшко прашёл афіцыйную рэгістрацыю // Брэстскі кур’ер. – 1995. – 16-22 февр. – С.1.
- Хакімава А. Касцюшка вяртаецца на радзіму // Вечерний Брест. – 2003. – 5 февр. – С.5; Свернут ли туристы с “Олимпийки”? // Вечерний Брест. – 2003. – 12 сент.
- Хербст С. Восстание Костюшко на Полесье. Крупничья битва // Гістарычная брама. – 2004. – № 1. – С.7-16.
- Хільчук В. Імя Касцюшкі – новай вуліцы // Сельская праўда. – 1991. – 21 лют.
- Хинко Т. Учреждена премия Т. Костюшко // Івацэвіцкі веснік. – 2003. – 31 студз.
- Цвыд А. Его полесские дороги: Исполнилось 240 лет со дня рождения Тадеуша Костюшко // Заря. – 1986. – 5 февр.
- Цішук Г. Тэкі з Ратамскіх // Беларусь. – 2003. – № 2. – С.45.
- Чайка М. І паўстаннем кіраваў і пад Саратагай праславіўся // Чырвоная звязда (Іванава). – 2001. – 20 сак.
- Чарняк М. “Сябе перамагчы” // Чырвоная звязда. – 1987. – 6, 11, 13 чэрв.
- Чаротка В. “Ся бар прыгнечаных, вораг прыгнятальнікаў”. Тадеуш Касцюшка // Народная газета. – 2003. – 18 студз.; Беларуская гістарычная часопіс. – 2004. – № 12. – С.9-21; Мерачоўшчына – Сяновны // Беларуская гістарычная часопіс. – 2004. – № 12. – С.31-35.
- 4 лютага – 250 гадоў з дня нараджэння Андрэя Тадеуша Банавенгуры Касцюшкі (1746 – 1817) // Новыя кнігі (Мінск). – 1995. – № 11. – С.25-28.
- Чачот Я. Развітанне Касцюшкі з Юліяй // Наша слова. – 1996. – 20 сак. – С.7.
- Чыгрын С. “Наш Касцюшка слаўны быў...” // Голас Радзімы. – 1994. – 24 ліст.
- Чыстоў В. Вось дзе можна “дастаць” прах // Настаўніцкая газета. – 1993. – 15 снж.
- Шальковіч В. Герой двух кантынентаў // Голас Радзімы. – 1996. – 29 лют. – С.7.
- Шастак Ю. Аўтар славы тага пананца // Заря. – 1994. – 3 февр.
- Шляхецкія рады // Новыя кнігі. – 1998. – № 4. – С.7-8.
- Шунт А. “... Я бацькаўшчыны не перажыву” // Беларуская мінуўшчына. – 1995. – № 5. – С.5-7.
- Шульман М. Тадеуш з роду Касцюшкаў // Раённыя будні (Пружаны). – 1994. – 12 сак.; Чырвоная звязда. – 1994. – 8 красав.

- Шурхоўцкі В.* Его ненавідзелі і каролі і імператары // Во славу Родины – 1996. – 1 февр.
- Шыбут А.* Крупчыцкая бітва // Сельская праўда. – 1991. – 15 студз.
- Шыдлоўскі К.* Аб слядах адной экспедыцыі, альбо Дадатак да дарожных нататкаў удзельнікаў вандроўкі па мясцінах 1794 года // Культура. – 1994. – 6 красав. – С.8-9.
- Экспазіцыя багацця:* Фонды музея-сядзібы Тадэвуша Касцюшкі папоўніліся 135 копіямі дакументаў з архіваў ЗША // Народная трыбуна. – 2005. – 26 сак.
- Юхо Я.* Хто такі Тадэвуш Касцюшка? // Звязда. – 1993. – 29 мая; Наша слова. – 1994. – 19 студз. – С.6; Народная воля. – 2003. – 10 кастр.; Кавалер ордена Цинцинатти // Железнодорожник Белоруссии (Минск). – 1996. – 3 февр.
- Яноўіч М.* Тадэвуш Касцюшка: змагар завольнасць і свабоду // Народная воля. – 2001. – 8 чэрв.
- Янушкевіч Я.* Дакументы сведчаць // Беларуская мінуўшчына. – 1994. – № 1. – С.17, 24, 25.
- Яскевіч С.* Імя Касцюшкава ў свеце, як зорка вольнасці, нам сведзіць // Заря. – 2003. – 6 февр.; Касцюшка вяртаецца на радзіму: на Брэстчыне ўпавана лі памяць “героя двух кантынентаў” // Звязда. – 2004. – 6 лют.; У Сяхновічы і Мерачоўшчыну да Касцюшкі // Звязда. – 2005. – 8 лют.